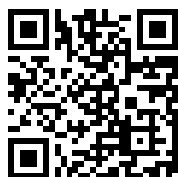

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<http://books.google.com>

82028
2.5

WIDENER

HN N3EN H

BÉLA KIRÁLY

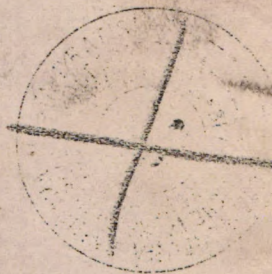
NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK KÖNYVE

A MAGYAROK TETTEIRŐL.

VII ⁶/₃₂₆

FORDITOTTA

SZABÓ KÁROLY.

PEST, 1860.

KIADJA RÁTH MÓR.

AVS 82028.2.5

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

The
Charles Motley Clark
Memorial

VII ⁶/₃₂₆

BÉLA KIRÁLY

NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK KÖNYVE

A MAGYAROK TETTEIRŐL.

FORDITOTTA

SZABÓ KÁROLY.

637 ^{2100/181}
5
PEST, 1860.

281.
KIADJA RÁTH MÓR.

RÁTH MÓR magyar könyvkereskedésében Pesten,

a „vastuskóhoz“, következő becses művek folyvást kaphatók:

Abonyi Lajos , Az egyetem pallosa. Regény. 3 kötet . . .	3 frt. — kr.
Alvinczy Ferencz , Erkölcsi példák. Egyházi és világi néptanítóknak használatul, másoknak hasznos olvasmányul . . .	2 frt. 80 kr.
A telivér , Gróf Karácsonyi-féle pályadíjat nyert, eredeti vigjáték 5 felvonásban Péter Páltól . . .	1 frt. — kr.
Aszalay József , Eszmék az élet napfogyatkozásai- és leáldoztáról . . .	1 frt. 40 kr.
— — Szellemi röppentyűk. Történelmi és humoristikai színezettel . . .	3 frt. — kr.
Beöthy László válogatott művei. Kiadja Beöthy Zsigmond. 3 kötet . . .	3 frt. — kr.
Cecilia . Regény. Id. Dumas Sándortól. Francziából fordították Bereczk Béla és Hang Ferencz. 2 kötet . . .	1 frt. 40 kr.
Carlén Emilia , Egy évi házasság. Regény. Fordította Horányi János . . .	1 frt. — kr.
Egy galamb története . Történeti regény. Id. Dumas Sándortól. Francziából fordították Bereczk Béla és Hang Ferencz . . .	— frt. 85 kr.
Fényes Elek , Magyarország 1859-ben. Statistikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. I. kötet. I. füzet Trencsén vármegye 60 kr. — II. füzet Szolnok vármegye 60 kr. — III. füzet Belbihar . . .	— frt. 60 kr.
Gerard Gyula , Az afrikai oroszánvadászat. Saját tapasztalata után. Francziából fordítva, diszes színnyomatu borítékban, 2 képpel. 1 frt. 30 kr., kötve . . .	1 frt. 40 kr.
Halmágyi Sándor , Saphira. Történeti regény (Erdély multjából) 3 kötet . . .	2 frt. 60 kr.
Kempelen Győző , Magyar helyesírás. Nyilvános és magántanodák számára. Haas Mihály, cs. kir. iskolataudacsostól irt előszóval . . .	— frt. 55 kr.
Kerkápoly Károly , Világtörténet. Észtanilag előadva. I. köt. . .	2 frt. — kr.
Kurtz H. J. , Szent történelem. Az isteni üdvintésvény történelmi kifejlésének rendszeres előadása. Átdolgozta Tatai András, hittanár . . .	1 frt. — kr.
Kőváry László , Erdély történelme. I. és II-dik kötet . . .	3 frt. 80 kr.
Méri, Héva . Regény. Francziából fordítva . . .	— frt. 85 kr.
Mészáros Károly , Az urbéri hátralékok körüli törvényes eljárás az 1857. sept. hó 6-ról kelt cs. kir. nyiltparancs, s egyéb idevonatkozó törvények és rendeletek alapján . . .	1 frt. — kr.
Mocsáry Lajos , Nemzetiség . . .	1 frt. 90 kr.

B (b) v. l.

BÉLA KIRÁLY

344

NÉVTELEN JEGYZŐJÉNEK KÖNYVE

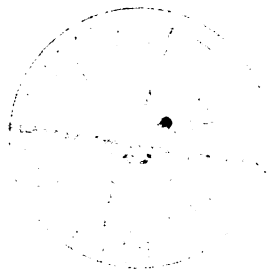
A MAGYAROK TETTEIRŐL.

VII ^b/_{32b}.

FORDITOTTA

SZABÓ KÁROLY.

PEST, 1860.

KIADJA RÁTH MÓR.

Ans 82028.2.5

✓

~~Ans 82049.2.10~~

✓

Clark mem.

E l ő s z ó .

Midőn hazai történetirodalmunk legrégibb forrását, Béla király névtelen jegyzőjének munkáját, magyar fordításban közzé tenni egyszersmind ezen munkára fordított tanulmányaim eredményét mintegy dióhéjba szorítva közölni magamat elhatároztam: hasznos szolgálatot véltem tenni a magyar olvasó közönség azon nagy részének, mely hazánk története iránt szeretettel vonzódik, a nemzeti múltunkat tárgyzó műveket érdeklőlve olvassa, de a mellynek részint tudományos képzettsége, részint ideje és alkalma nincs az idegen nyelven irt történeti forrásokat eredetiben olvasni.

Nem a tudomány szakembereire számítottam tehát e munkámmal, kiknek a történeti kútfőket az eredetiben tanulmányozni hivatásuk, s kiket legfeljebb jegyzeteimben közlött bírálati észrevételeim érdekelhetnek: hanem szándékom volt egy lépést tenni azon cél felé, hogy a régi kor történetirői nemzeti nyelvünkön minél szélesebb körben ismertekké legyenek s így történetirodalmunk a szó nemes értelmében népszerűsítettessék. Ohajtottam, hogy történetirodalmunk atyjának, Béla király testben lélekben magyar névtelen jegyzőjének, a középkori tudományos világ szokása szerint latinul irt munkája ne csak a tudósok asztalán, ne csak a tudománybarátok könyvtáraiban legyen otthonos; hanem magyarul szólva, mint az ősidők agg regélője, szívesen látott és hallott vendége legyen

*

a nemzet minden osztályának. Tanuljon abból a serdülő fiatal nemzedék az ősök dicső tettein lelkesülni; tanuljon abból a hon leánya vonzalmat érezni azon nemzeti irányu művek olvasására, melyeknek céljok magosabb mint csak mulattatásul szolgálni; tanuljon abból a nép, azon ösztönszerű ragaszkodásról, melly őt az édes hazai földhöz lánczolja, az öntudatos honszeretet magosságára emelkedni.

Ügyekeztem fordításomban a lelkiismeretes hűség mellett a munka szellemét a nyelvben is visszatükrözni, s annak a régiesség bizonyos zománczát megadni. Hogy e kísérletem mennyire sikerült, s hogy általában fordításom alakja s jegyzeteim tartalma a nyelv- és történettudomány mai előhaladásához képest megfelel-e a mai kor követeléseinek, s Letenyei Jánosnak Pesten 1790-ben, s Mándy Istvánnak Debreczenben 1799-ben kiadott, ma már elavult és ritkává lett fordításaival párhuzamba téve, irodalmunk emelkedésével kellő viszonyban áll-e; e kérdés eldöntését az avatott szakértők ítéletére bizom.

Még csak azt tartom megemlítendőnek, hogy az eredeti latin szöveg számos kiadásai közzül jeles hazánkfiának Endlichernek a bécsi császári könyvtárban létező kézirattal gondosan összevetett s így kétségtelenül legjobb kiadását használtam, melly Bécsben 1827-ben jelent meg.

Nagy-Körösön, december 14-kén 1859.

Szabó Károly.

Megnevezett mester¹⁾, Magyarország néhai jó emlékezetű nagydicő királyának Bélának jegyzője²⁾, legkedvesebb barátjának, tiszteletes s a deáki tudomány mesterségében avatott férfiúnak, N-nek³⁾ üdvét és kívánságának teljesebbségét!

¹⁾ Miért nevezi magát szerzőnk itt az előbeszédben megnevezett mesternek, holott nevét maig sem tudjuk, csak úgy fejtethjük meg, ha tudjuk, hogy a bécsi császári könyvtárban lévő azon XIV-dik századi kéziratnak, melyben maradt fen egyedül névtelen jegyzőnk ezen munkája, első lapja üresen van hagyva. Ez kétségtelenül azért történt, hogy oda a munka címe és így szerzőjének neve is, a középkori kéziratokban divatos cifra festett betűkkel, melyek írása sok időt, munkát és ügyességet kívánt, vagy maga a másoló vagy a betűfestő által díszesen följegyeztessék. Miután azonban e szándék kivitele elmaradt: szerzőnk nevének megtudásától mindeddig meg vagyunk fosztva. — A mester (magister) czímet a középkorban tudományosan készült férfiak s különösen a királyi jegyzők szokták viselni, kik e korban mindig főpapok voltak.

²⁾ Melyik Béla király jegyzője volt szerzőnk, tudósaink által mindeddig nincs tökéletesen tisztába hozva és megállapítva. Némelyek szerzőnket I., mások II., III. sőt IV-dik Béla királyunk jegyzőjének vitatják. Én ez egymástól annyira eltérő vélemények közül azokat tartom legalaposabbnak, kik szerzőnk korát a XI-dik századra helyezik s így őt I. Béla jegyzőjének állítják. Ez állításom bebizonyítása hosszas bírálati értekezést kívánna, melynek közlését sem jelen vállalat célja, sem e rövid füzet terjedelme nem engedheti. Reménylem azonban, hogy idővel, ha jegyzőnk művét folytonos magyarázó jegyzetekkel kísérve kiadni módom leend, az I. Béla kora ellen eddig fülhözott minden erősséget megczáfolva szerencsés leszek most egyszerűen kimondott vélekedésemet magából a munka szövegéből és tartalmából vett számos okokkal megállapítani.

³⁾ E munkát szerzőnk, ki maga is főpap volt, valamely főpap barátjának írta, kinek nevét azonban csak N. betűvel jegyezte meg. A tiszteletes (venerabilis) czimből ítélve, mely czím a XI., XII. sőt a XIII-dik században is csak az esztergomi érseket illette, míg a többi püspökök sőt a kalocsai érsek is csak tisztelendő (reverendus) czímet viseltek, azt kell gyanítanunk, hogy ezen ismeretlen főpap maga az esztergomi érsek volt.

Midőn egykor iskolai tanulságon együtt valánk, s a trójai históriában, melyet én igen megszeretvén Dares Phrygius és más szerzők könyveiből, miként mestereimtől hallottam vala, tulajdon szerkezetemmel egy kötetbe böngésztem volt, egy akarattal olvasgatánk, kéréd tőlem; hogy, miként a trójai históriát s a görögök hadait megírtam vala, úgy írnam neked Magyarország királyai és nemesei származását is, miképen szállott alá a scythiai földről a hét fejedelmi személy, kiket hét magyarnek nevezünk ¹⁾, vagy millyen a scythiai föld, s miképen született Álmos, vagy miért nevezték Álmosnak Magyarország első vezérét, kitől a magyarok királyai eredetöket vették, vagy hány országot és királyt hódoltattak, vagy miért nevezik a scythiai földről kijött népet az idegenek nyelvén hungarusoknak s tulajdon magok nyelvén magyaroknak: ígértem is, hogy megteszem, de más bajoktól gátolva, kérelmed- és ígéretemről már csak nem megfeledezém, ha Kegyelmed tartozásom lerovására levelével nem int vala. Megemlékezvén azért Kegyelmedről, noha e munkás világ sok mindenféle baja gátol is, hozzá fogék megtenni, mit tennem parancsoltál, s a különböző történetírók hagyományai szerint, isten kegyelmének segítségével, azon jó szándékból, hogy a maradéknál utolsó iziglen feledségbe ne menjen, legjobbnak gondolám neked igazán és egyszerűen megírnom, hogy az olvasók megérthessék, mik miként történtenek. S ha az olly igen nemes magyar nemzet eredetének eleit s minden vitézi tetteit a parasztság csalfa meséiből vagy a hegedősök csacska énekéből

---

¹⁾ A hét magyar nemzetség főnökeit névtelen jegyzőnk Hetumogernek írja, mi nem egyéb mint a hét (hetu = hétő) és magyar, mai kiejtésünk szerint magyar, szavak összetétele. Arra nézve, hogy szerzőnk mai magyar nemzeti nevünket moger alakban írta, mi akkor magyarnek hangzott, elégnek tartom itt röviden annyit jegyezni meg, hogy nemzeti nevünk a vezérek és Árpád királyok idejében magyar, magyar és magyar alakban a különböző szójárások szerint változott, mint ezt számos azonkori írókból és oklevelekből bizonyíthatni.

mintegy álmódzva hallaná, igen éktelen és elég illetlen lenne. Tehát inkább ezennel az irományok bizonyos fejtegetéséből és a históriák nyilván magyarázatjából értse nemesileg a dolgok valóságát.

Boldog tehát Magyarország,
Mellynek adatott sok jószág,
Ezentul minden időben,
Gyönyörködjék irójának zsongéjében;
Mert ime kezdve van királyai
S nemeseinek származásrendi¹⁾.

Melly királyokért légyen dicséret és tisztesség az örök királynak és boldog anyjának Máriának, kinek kegyelméből Magyarország nemesei birják az országot boldog véggel, most és mind örökké. Ámen.

I. FEJEZET.

Scythiáról.

Scythia tehát igen nagy föld, mellyet kelet felé Dent-Magyarnek neveznek²⁾, mellynek határa az éjszaki résztől a

---

¹⁾ Ezen soroknak az eredeti latin szövegben is hasonló alkotásu rimes versek felelnek meg.

²⁾ Az eredetiben előjövő Dentumoger nevezetet, melly néven nevezték szerzőnk szerint még az ő korában, a XI-dik században, itt maradt ázsiai rokonainkat is, tudósaink közül sokan sokféleképen igyekeztek értelmezni. Némellyek azt Don-tó vagy Don-tő, mások Döntő-Magyarországnak magyarázzák, mások a Dentu nevet a gyenta vagy gyanta, sőt a dámvad szóval is hozzák kapcsolatba. Én ezen vélemények között egyet sem tartok elfogadhatónak, hanem a Dent (Dentu) szót olly helynévnek veszem, mellyet értelmezni nem tudok, a milly helynevet mai hazánkban is akármennyit találhatunk. Azért adom azt az eredeti leíráshoz hiven Dent-magyarnek. Hogy Döntő azaz don-tői Magyarországról szó sem lehet, bizonyos; mert magyar őseink azon telepe, honnan Európába költöztek, nem a Don folyó tövénél, hanem a Volga közepe táján feküdt.

fekete tengerig terjed, mögötte pedig vagyon a Thanais nevezetű folyó¹⁾ nagy ingoványokkal; holott szerfölött bőven találkozik a nyuszt, úgy hogy nem csak nemes és nem nemes abból ruházkodhatik, hanem a gulyás, kanász és juhász is azzal ékiti öltözőjét azon a földön. Mert ott aranynak és ezüstnek bőve van, és azon föld folyóiban drága kövek és gyöngyök találtaknak. Scythiának kelet felől való határánál pedig a Góg és Magóg nemzetek laktanak, kiket Nagy Sándor bérekesztett. A scythiai föld pedig széltében és hosszában igen terjedelmes, s a népet, melly lakja, Dentmagyernek nevezik mai napiglan, és az soha semmi uralkodó hatalma alá vetve nem volt. A scythák ugyanis régiféle népek, s hatalma vagyon Scythiának keleten, mint fönt mondtuk. Scythiának első királya volt Magóg, Jáfet fia, s azon nemzetet Magóg királyról nevezték magyarnek. Kinek is nemzetségéből származott azon nagyhires és hatalmas Athila király, ki úr születésénck 451-dik esztendejében a scythiai földről kiszállva Pannonia földjére jöve²⁾, s a rómaiakat megfutamítván, az országot elfoglalá, és királyi lakot alkota magának a Duna mellett, a hév vizek fölött³⁾, és minden régi műveket, melyeket ott talált, megújította és igen erős kőfallal megépíte, mellyet magyar nyelven most Bud várnak, a németek pedig Eczilburgnak neveznek⁴⁾. De hagyján! a történetírás útját kövessük. Ezután sok időre származott ezen Mágog király

¹⁾ Az itt említett Thanais a mai Don folyó, melly az Azovi tengerbe szakad.

²⁾ Itt szerzőnk az időszámításban tévedt, mert a hunok vagy helyesen khúnok Kr. u. 374-ben törtek be Európába, a mikor Attila vagy Etele királyuk még meg sem született.

³⁾ Ezen hév vizek alatt a mai Császár-fürdő értendő; e fölött terült a rómaiak Aquincum nevű katonai állomás-helye, mellynek romjaiból épült a régi Budavár, a mai Ó-Buda helyén.

⁴⁾ Eczilburg, azaz Etzil, Etzel (Etel, Attila) vára, a mai Ó-Buda. — Ó-Budát még 1425-ben is Zsigmond király neje, Cillei Borbála, egy oklevélben Eczelburg néven találjuk említve.

nemzetségéből Ögyek, Álmos vezér apja, kitől Magyarország királyai és vezérei eredetüket vették, miként a következőkben mondva lesz. A scythák ugyanis, miként mondtuk, régiféle népek, a kikről a történetírók, kik a rómaiak tetteit megírták, így szólnak: hogy a scythiai nemzetek igen bölcsék és szelídek voltak, kik a földet nem mívelék vala, és csak nem semmi vétek sem vala közöttök. Mert nem voltak mesterséggel készített házaik, hanem csak szövethől készített sátraik; húst, halat, tejet és mézet esznek vala, sok barmot tartnak, nyusztok és más vadak bőrével ruházkodnak vala. Az aranyat, ezüstöt és gyöngyöket ollybá veszik vala, mint a követet, mivel azon föld folyóiban találtnak vala. Máséra nem vágnak vala, mivel mindnyájan gazdagok voltak, barmaik és eleségek bőven lévén. Nem voltak paráznák sem, hanem kinek-kinek csak egy felesége vala. Később azonban a már mondott nemzet a háborúnak neki törődve olly kegyetlenségre vetemedett, mint némelly történetírók mondják, hogy dühökben emberhúst ettek és embervért ittak volna¹⁾. És hiszem, hogy még most is megismerhetitek, hogy kemény nemzet volt, gyümölcsseikről. Mert a scythia nemzetet egy uralkodó sem hódította meg; a scythák ugyanis Darius persa királyt nagy csúfúl megszalaszták, s elveszte ott Darius nyolczvanezer embert, s így nagy ijedten szalada Persiába. Ugyancsak a scythák Cyrus persa királyt háromszázharminczezer emberrel megölék. Ugyancsak a scythák

---

¹⁾ Szerzőnk ezen sorai kétségtelenül az Árpáddal egykoru Regino prümi apát szavain alapulnak, kit szerzőnk Scythia leírásában is sok helyt szóról szóra kiírt. Ő, ki őseinket soha saját szemével nem látta, könnyen megfeyjthető elfogultságból így jellemzi a magyarokat: „nem emberek hanem vadállatok módjára élnek, mint hire van, nyers húst esznek, vért isznak, az emberek szíveit, kiket elfognak, darabonként elosztva, mintegy orvosságul megeszik.“ A X-dik században élt Lindprandus cremonai püspök is 970 táján hasonlóan csak a túlzott hír után írja őseinkről, azok 900-diki olaszországi hadjáratáról beszélve; „hogy minél inkább és inkább féljenek tőlök, a megölettek vérért iszszák.“ — Ugy hiszem egészen felesleges vitatnom, hogy ez állításokat betű szerénti értelemben venni teljességgel nem lehet.

magát Nagy Sándort is, Filep király és Olympiasz királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított vala, csúful megszalaszták. Mert a scytha nemzet edzett volt minden bajt kiállani, s nagy természetűek s háborúban vitézek voltak a scythák, mert semmijök sem lehetett a világon, a mit a rajtok elkövetett sérelemért elveszteni féltek volna. Midőn ugyanis a scythák győzedelmet nyernek vala, semmit sem kapának a zsákmányon, mint maradékaikból a mostaniak, hanem csak dicsőséget keresének belőle, és Darfustól, Cyrustól és Sándortól megválva, egy nemzet sem merészlett a világon földjőkre belépni. Az említett scytha nemzet pedig kemény volt a csatára, gyors a lovaglásra; fejökön sisakot viseltek, s újra és nyilazásra a világ minden nemzeténél derekabbak voltak; s hogy ilyenek voltak, maradékaikról megismerhetitek. A scythiai föld pedig a mennyivel távolabb esik a forró égaltól, annyival egészségesebb az emberi nem szaporodására, és jóllehet igen téres, még sem volt elég az ott megszorodott nemzetek táplálására és befogadására. Azért is a hét fejedelmi személy, kiket Hét magyernek neveztek, a hely szűkét nem állhatván, erősen gondolkodék, hogy azt oda hagyja. Ekkor ezen hét fejedelmi személy egymás közt tanácsot tartva elvégezé, hogy magoknak földet foglalni, mellyen lakhassanak, szülöttjök földjéről távozzanak el, miként a következőkben mondva lesz.

II. FEJEZET.

Honnan van a Hungarus nevezet?

Most meg kell még mondani, miért nevezik a scythiai földről kijött népet Hungarusoknak. Hungarusoknak nevezték Hung vártól, azért mivel a szlávok meghódítása után a hét fejedelmi személy Pannoniába bejövén, ott továbbad időzött,

a honnan minden környül fekvő nemzetek Álmost, Ögyek fiát, hungvári vezérnek s vitézeit hungváriaknak nevezték ¹⁾). De hagyján! ezeket mellőzve, térjünk vissza a kitűzött munkára s a történetírás útját kövessük, és hajtsuk végre a megkezdett munkát, a mint a szent lélek sugalandja.

III. FEJEZET.

Álmos első vezérről.

Úr születésének 819-dik esztendejében Ögyek, mint fön-
tebb mondók, a nagy idővel előbbi Magóg király nemzetsé-
géből, vala Scythiának valami igen nemes vezére, ki nejlül
vevé Dentmagyerben az Önedbeli vezér leányát, Emes ne-
vezetűt ²⁾), kitől nemze fiat, kit Álmosnak neveztek. Isteni
jelenetről nevezték pedig Álmosnak, mivel terhes anyjának
álmában isteni látmány tűnék föl saskeselyű képében, melly
mintha alászállva teherbe ejtette volna őt, s úgy tetszék
előtte, hogy méhéből folyam eredne és ágyékából dicső kirá-
lyok származnának, de nem a magok földjén sokasodnának
meg. Mivel hát az álmodást magyar nyelven álm-nak mondják,
s az ő eredete álm által vala megjósolva, azért nevezték
magát is Álmosnak; vagy azért nevezték Almusnak azaz

¹⁾ A Hungarus névnek Hung vagy Ung vártól származtatása nem egyéb
szójátéknál, mellyet hogy inkább tetszetősebbé tegyen, jónak látta szerzőnk a
valódi Hungarus névbe, mit másutt maga is így használ, egy v betűt csusz-
tatni s e helyen Hungarus-t írni. Egyébiránt e tévedés és szófaragás a nyelv-
vészeti ismeretek azon csecsemő korában könnyen megbocsátható.

²⁾ Az eredetiben „filium Eunedubeliani ducis, nomine Emesu“ áll. Én
az Eunedu-t helynévnek, s a belianus-t a latin képzővel megtoldott bel
magyar szónak véve bátorkodtam e nevet, melly kétségtelenül nem tulajdonnév,
így magyarázni.

szentnek, mivel nemzetségéből szent királyok és vezérek valának születendők¹⁾. De hagyján!

IV. FEJEZET.

Álmos vezérről.

Miután pedig Álmos vezér e világra született, Ögyek vezérnek és rokonainak, és Scythia csak nem minden előkelőinek nagy öröme lőn, azért hogy atyja, Ögyek, Magóg király nemzetségéből vala. Maga pedig ékes de barna ábrázatu, fekete de nagy szemü, magos és karcsu termetü vala, kezei tömérdekek és ujjai hosszúak valának. És maga Álmos kegyes, jó szívü, bőkezü, bölcs, jó vitéz és örömet adakozó vala mind azoknak, kik Scythia országában akkor vitézkedtenek. Mikoron pedig Álmos vezér érett korra jutott vala, akkor a szent lélek ajándéka vala ő benne, és bárha pogány, de hatalmasabb és bölcsőbb vala Scythia minden fejedelménél, és az ország minden dolgát azon időben az ő tanácsával és segédelmével végezték. És midőn Álmos vezér érett ifjú korra jutott vala, nőt vőn magának ugyanazon földön, egy nagy-nemes vezér leányát, kitől nemze Árpád nevű fiat, kit magával hoz a Pannoniába, mint a következőkben mondva lesz.

V. FEJEZET.

Álmos vezér választatásáról.

A magyarok nagyvitéz és a hadi küzdelmekben nagy-hatalmas nemzete tehát, mint fentebb mondtuk, eredetét a

¹⁾ Ez ismét nem egyéb jegyzőnk szójátékánál; mert hogy a latin almus (szent) szónak Álmos vezér nevével, melyet maga szerzőnk a magyar hagyomány szerint a magyar nyelvből helyesen származtatott, semmi összefüggése sincs, ki-ki könnyen beláthatja. Volga melléki őseink, kik latinul egy szót sem tudtak, hogyan neveztek volna bárkit is latin néven?

scytha nemzetből vette, melyet tulajdon maga nyelvén Dentmagyernek neveznek. S azon föld igen megtelik vala az ott felesen megszorodott népséggel, úgy hogy lakosait sem táplálni sem befogadni nem birta, mint föntebb mondtuk. Miért is osztán a hét fejedelmi személy, kiket Hét magyarnek nevezünk mai napiglan, a hely szűkét nem állhatván, egymás között tanácsot tartva, hogy szülöttjök földjéről távozzanak el földet foglalni magoknak, mellyen lakhassanak, azt fegyverrel haddal keresni nem késlekedének. Akkor Pannonia földjét választák keresniök, melyet a szállongó hirből Attila király földjének hallottak vala, kinek nemzetségéből származott volt Álmos, Árpád atyja. Ekkor ezen hét fejedelmi személy köz és igaz értelemmel belátta, hogy a kezdett útát végre nem hajthatják, hanem ha vezér és parancsnok leend fölöttük. Tehát a hét férfiú szabad akaratjából és közegyetértéséből vezérökké és parancsnokukká választák magoknak és fiaik fiainak mind utolsó iziglen Álmost, Ögyek fiát, és a kik az ő nemzetségéből származandnak¹⁾; mivel Álmos vezér, Ögyek fia, és a kik az ő nemzetségéből származtak, fényesebb nemzetségűek és hadban hatalmasabbak valának. Ama hét fejedelmi személy is mind nemes eredetű, hadban hatalmas, hitben állhatatos férfiú vala. Akkor egy akarattal így szólának Álmos vezérhez: e naptól fogva téged vezérünkke és parancsnokunkká választunk, és hova szerencséd vezetend, oda követünk. Ekkor a fönst említett férfiak Álmos vezérért saját véröket pogány szokás szerint egy edénybe bocsátva, megerősíték az esküvést, és

¹⁾ Itt névtelen jegyzőnk ellenkezésben áll más történeti forrásainkkal, a mennyiben a magyarok első választott fővezérének nem Árpádot, hanem ennek atyját, Álmost állítja. Őt ezen állításra, melyet a birálati történettudomány el nem fogadhat, véleményem szerint a nefalan létezett mondai alapon kívül még azon czél vezethette, hogy az öreg Álmossal a fővezérséget fiára Árpádra Ungvárnál átruháztatván, s őt dux Hungariae-nak, vitézeit pedig Hungvári-aknak keresztelvén, ez által a Hungarus névnek szerént Hungvártól eredő származását igazolni láttassék. — Hogy azonban Árpád, és nem Álmos volt az első választott fővezér, történetirodalmunkban megvitatott és bebizonyított tény.

jöllehet pogányok voltak, mindamellett is az esküszereződést, mellyet akkor tettek vala egymás közt, mind halálokig megtartották ilyenképen.

VI. FEJEZET.

E s k ü v é s ö k r ó l.

Az eskü első állapotja így vala: hogy míg élők tart, mind magoknak, mind maradékaiknak is, vezérek mindig Álmos nemzetségéből legyen. Az eskü másod állapotja így vala: valami jót munkájokkal szerezhetnek, senki közülök ki ne legyen zárva belőle. Az eskü harmad állapotja így vala: hogy azon fejedelmi személyek, kik Álmost szabad akaratjokból választották urokká, se magok se fiaik soha a vezér tanácsából és az ország tisztjéből egyáltalában ki ne rekesztessenek. Az eskü negyed állapotja így vala: hogy ha valaki utódaik közül hűtlenné lenne a vezér személye ellen, és meghasonlást mivelne a vezér és rokonai között, a vétkesnek vére ontassék, mikép az ő vérök omlott az esküben, mellyet Álmos vezérnek téttenek. Az eskü ötöd állapotja így vala: hogy ha valaki Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek utódaiból esküjök állapotjait megakarná szegni, átok alá legyen vetve mind örökké. Melly hét férfiú nevei ezek valának: Álmos, Árpád atyja, Előd¹⁾, Szabolcs atyja, kitől a Csák nemzetség származik²⁾ Könd³⁾, Csörsz atyja, Ónd⁴⁾, Ete atyja, kitől a

¹⁾ Ezen férfiút a X-dik század közepén irt Konstantinus császár Lebediasznak nevezi, s Árpád fővezérré választatása előtt a magyarok első vajdájának mondja. Szerzőnknel is csakugyan Álmos után mindjárt legelől találjuk említve.

²⁾ Hiteles oklevelek bizonyosága szerint ezen Csák nemzetségből származik a maig is virágzó gróf Csáki család.

³⁾ Ezen Könd (jegyzőnk leírása szerint Cundu = Köndő) vezértől származtatja Bethlen Farkas VIII. könyv 555. l. az Erdélyben virágzott Kendi családot.

⁴⁾ Ónd (Ound) nevét látszik örökíteni a Sajó mellett fekvő Ónod mezőváros.

Kalán és Kölcsi nemzetség származik¹⁾, Tas, Lél²⁾ atyja, Huba, kitől a Szemera nemzetség származik³⁾, hetedik Tőhötöm, Harka atyja, kinek fiai voltak Gyula és Zsombor, kiktől a Maglót nemzetség származik⁴⁾, mint alább mondva lesz. De hagyján! a történetírás utját kövessük.

VII. FEJEZET.

Kijövetelökről.

Urunk születésének 884-dik esztendejében, miként az esztendők szerénti krónikákban megvagyon⁵⁾, a hét fejedelmi személy, kiket Hét magyarnek nevezünk, megindult a scythiai földről nyugot felé. Kik között ugyanazon országból kijött az ő urok és tanácsuk, jó emlékezetű Álmos vezér, Ögyek fia, Mágog király nemzetségéből, feleségével és fiával Árpáddal és nagybátyja Hülek két fiával Szoárdal⁶⁾ és Kadocsával,

¹⁾ Ezen adatra támaszkodva éneklő lánglelkű költőnk Kölcsy Ferencz: „Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak.“

²⁾ Jegyzőnk e férfiú nevét Lelu-nak írja, mi Lélő-nek hangzott; későbbi krónikáink Leel leírását, mi helyesen Lélnék olvasandó, újabb íróink hibásan olvasták Leelnek s még hibásabban változtatták Lehel-re.

³⁾ A Felső-Magyarországban virágzó Szemere család e nemzetség nevét maig föntartotta.

⁴⁾ Ezen Maglót (Moglout) nemzetséget névtelen jegyzőnk egyik fordítója Mándy István minden legkisebb bizonyág nélkül, csak a leírás némi hasonlatosságánál fogva veszi egynek a mai előkelő Majláth családdal.

⁵⁾ E helyből világosan kitűnik, hogy jegyzőnk valamely régiebb, ma már elveszett hazai évkönyvet (annales chronici) is használt; mert hogy a magyarok megindulásának ideje, 884 Kr. e., külföldi évkönyvben nem volt, de nem is lehetett följegyezve, kétségtelen. Aligha csalódnak, ha ez évkönyvek alatt az ugy nevezett Sz. István legendáját értjük, melybe mind az első megszálláskor foglalt földbirtokok, mind a királyi adományok be voltak jegyezve, s mely a székes-fehérvári egyházban őriztetett.

⁶⁾ Ezen Szoárd (Zuard) igen hihetőleg egy személy azon Szalárd-dal, kit némely külföldi írók, mint a 921-ben Felső-Olaszországba berontott magyar hadsereg egyik vezérét emlegetnek. A Szalárd név palócz kiejtéssel épen

nem különben a szövetséges népek számtalan nagy sokaságával. Sok nap jöven pedig pusztaságokon, az Etil vizén¹⁾ pogány szokás szerint tömlőre ülve usztattak át, és soha város vagy lakhely nyomára nem találtak, sem ember készítettét nem ettek, mint szokásuk vala, hanem hússal és hallal éltek, míg nem Oroszországba értek, melyet Sucsdalnak neveznek²⁾. És ifjaik csaknem minden nap vadászatban valának, a honnan az naptól fogvást a magyarok a többi nemzeteknél külön vadászok. Így jöve mentek bé Álmos vezér és minden övéi Oroszország földjére, melyet Sucsdalnak neveznek.

VIII. FEJEZET.

Rutheniáról.

Miután pedig a ruthénok részeihez elérkeztek, minden ellenmondás nélkül Kiev városáig hatottak, és midőn Kiev városán túlhaladtak, a Deneper folyón³⁾ áthajózva, a ruthénok országát meg akarák hódítani. Ekkor a ruthénok vezérei ezt megértvén, nagyon megfélemlének, mivelhog hallották volt, hogy Álmos vezér, Ögyek fia, Attila király nemzetségből való, kinek ősapáik esztendőnként adót fizetnek vala. Mindazáltal a kievi vezér összehivatván minden előkelőit, s egymással tanácsot tartván, azt választák, hogy hadat indítsanak Álmos vezér ellen, és készebbek lennének harczban meghalni,

---

ugy hangoztatható Szoárd-nak, mint például az alma és szalma szavak a palóczok közt és a Tiszaháton maig is auma és szauma, óma és szómá-nak hangzik.

¹⁾ Ez a Volga folyó, melyet a tatárok maig is Etel- vagy Itel-nek neveznek, mely szó nyelvökön folyót jelent.

²⁾ Ezen Sucsdal (Susudal) várost a mai Sudzsa városnak gondolom Déli-Oroszországban, Kievtől keletre, hol a közép Volgától nyugotnak tartó őseinknek átvonulniok kellett.

³⁾ Deneper, magyaros kiejtése a Dnieper folyó nevének.

mint sem tulajdon országukat elveszítsék és önkénytelen alattvalóivá legyenek Álmos vezérnek. S a kievi vezér azonnal követeket küldvén, a kúnok hét vezérét, leghivebb feleit, segítségül szólítá. Akkor ezen hét vezér, kiknek nevei ezek voltak, Ed, Edömér, Ete, Böngyér, Acsád, Örs úr atyja, Vajta, Ketel, Alap-Tolma atyja¹⁾, a kievi vezér barátságáért nem csekély számú lovasságot gyűjtven egybe, sebes nyargalvást Álmos vezér ellen jövének. S a kievi vezér seregével eléjök mene, s a kúnok segítségével sok fegyveressel Álmos vezér ellen indula. Álmos vezér pedig, kinek segítője vala a szent lélek, fegyverbe öltözve, s a sereget rendezve lóháton jár s kél vala, bátorítva vitézeit s neki szöktetve megállá minden övéi előtt és monda nekik: „Scythák, bajtársaim, hős férfiak! emlékezzetek útra-kelésekre, midőn azt mondtátok, hogy földet, mellyen lakozhassatok, fegyverrel és haddal fogtok keresni. Ne döbbenjete azért meg a ruthénok és kúnok sokaságán, kik ebeinkhez hasonlítanak. Mert a kutyák, mindjárt hogy uraik szavát hallják, nemde megfélemlenek? mert az emberség nem a nép sokaságában, hanem a lélek erejében áll. Vagy nem tudjátok-e, hogy egy oroszlán sók szarvast megfutamtat, a mint egy bölcs mondja. De ezeket mellőzve, mondom nektek: ki birt ellenállni Scythia vitézeinek? nem a scythák szalasztották-e meg Darius persa királyt, s így az rémülten és nagy csúful futott Persiába s elvesztett ott nyolczvanezer embert. Vagy nem a scythák vágták-e le Cyrus persa királyt háromszázharmincezer emberével? vagy magát Nagy Sándort is; Filep király és Olympiasz királyné fiát, ki harczolva sok országot meghódított volt, nem szalasztották-e meg a scythák csúfosan? Azért is serényen és vitézül harczoljunk

¹⁾ A hét kún vezér nevét szerzőnk így írja: Ed (alább utánhangzóval Edu = Edő), Edumen (alább két helyt is jön elő Edumer alakban, melyet Edömér vagy Ödömérnek hangoztatva ide visszaállítottam), Etu (régikiejtéssel Ető), Bonger, Ousad (Ócsád, hangzó egyenlítésel Acsád), Boyta (melyet mint alább látni fogjuk, helyesen Vajtá-nak kell ejteni) és Ketel.

ellenök, kik ebeinkhez hasonlítanak, és csak úgy féljünk sokaságuktól, mint a legyek sokaságától“¹⁾). Ezt hallván Álmos vezér vitézei nagyon megbátorodának, s mindjárt megfúvák a hadi kürtöket mindenfelől, és összevegyült a két ellenfél serege, s elkezdenek keményen vívni egymással, és igen sok elhulla a ruthénok- és kúnokból. A ruthénok és kúnok említett vezérei pedig, övéiket a hadban hanyatlani látván, futásnak eredének, és hogy életüket menthessék, sietve Kiev városába vonulának. Álmos vezér és vitézei a ruthénokat és kúnokat Kiev városáig üzvén, a kúnok tar fejeit Álmos vezér vitézei mint a nyers tököt úgy aprítják vala. A ruthénok és kúnok vezérei pedig a városba bemenvén, a scythák merészségének láttára, mint a némák úgy elhallgatának.

IX. FEJEZET.

A vezér és a ruthénok közt kötött békéről.

Álmos vezér és vitézei pedig győzedelmet nyervén, a ruthénok földjét meghódíták és jószágokat elszedvén másod héten Kiev városát kezdék vívni. És midőn hágcsókat kezdtek a kőfalhoz rakni, a kúnok és ruthénok vezérei a scythák merészségének láttára nagyon megfélemlének. És miután ezt általlátták, hogy azoknak ellentállni nem birnak, a kievi vezér és a ruthénok más vezérei, mint szintén a kún vezérek, kik ott voltak, követeket küldve kérik vala Álmos vezért és főembereit, hogy kössenek velök békét. És midőn a követek Álmos vezérhez jöttek és kérték, hogy ne üzzék ki uraikat székeikből, akkor Álmos vezér övéivel tanácsot tartva, így

¹⁾ E beszéd, mint első pillanatra föltűnik, jegyzőnk saját szerzeménye, mellyben az ő nézeteivel és a római történetirókból merített tudományos ismeretével találkozunk. E körülmény azonban magok a történeti tények iránti hitetlenségét épen nem csökkenti.

bocsátotta vissza a ruthénok követeit, hogy a vezérek és előkelők adják túsokul fiaikat, fizessenek esztendőnként tizezer márka aranyat, s ezenfölül eleséget, öltözetet és mást a mi szükséges adjanak. S a ruthénok vezérei, noha nem önszántokból, mégis mindent megadának Álmos vezérnek, hanem kérék Álmos vezért, hogy Galicia földjét elhagyva, a Havas erdőn túl¹⁾ nyugot felé Pannonia földjére szállana, melly előbb Attila király földje volt. És Pannonia földjét előttök szerfölött jónak magasztalják vala; mondják vala ugyanis, hogy ott igen nevezetes forrásvizek folynak egybe, a Duna és Tisza, és más igen nevezetes, jó hallal bővölködő források, melly földön szlávok, bolgárok, oláhok és a rómaiak pásztorai laknak; mert Attila király halála után Pannonia földjét a rómaiak legelőknek nevezik vala, mivelhogy nyájaik Pannonia földjén legelnek vala. És méltán nevezik vala Pannonia földjét rómaiak legelőjének; mert most is rómaiak híznak Magyarország javaiból²⁾. De hagyján!

X. FEJEZET.

A hét kún vezérről.

Álmos vezér és előkelői pedig, egymás közt tanácsot tartván, a ruthén vezérek kérelmének eleget téve, velök békét kötének. Akkor a ruthénok vezérei, tudniillik a kievi és succsali vezér, hogy ki ne verjék őket székeikből, fiaikat túsokul

¹⁾ Jegyzőnk a hegyláncokat, melyeket az ő korában a mostaniaknál még rengetegbebb erdők borítottak, erdők-nek nevezi. A Havas erdőn (sylvá Houos) a hazánkat Galiciától választó Karpát hegyláncz értendő.

²⁾ Jegyzőnk e szavai, mellyekkel azon egyházi és világi idegen főurakra czéloz, kik a Nagy Károly császár által újra fölállított ugy nevezett római, igazabban frank birodalomból hazánkba vándorolva, itt Sz. István sőt még atyja Gyeics idejétől fogva nagy befolyásra és vagyonra tettek szert, világosan tanusítják, hogy jegyzőnk testtel lélekkel magyar volt.

adák Álmos vezérnek, és küldének velök tizezer márkát, ezer lovat ruthén szokás szerint ékesített nyereggel és fékkel, száz kún gyermeket, negyven teherhordó tevét, menyét és nyest bőrt száma nélkül, és más számtalan sok ajándékot. Akkor az említett kún vezérek, tudniillik Ed, Edömér, Ete, Bön-gyér, Bors atyja, Acsád, Örs úr atyja, Vajta, kitől a Bruksa nemzetség származik, Ketel, Alap-Tolma atyja, midőn látták Álmos vezér kegyességét, melyet a ruthénok körül tőn, lábai-hoz borulva Álmos vezérnek önkényt meghódolának, mondván: E mai naptól fogvást urunkká és parancsnokunkká választunk utolsó iziglen és hova szerencséd vezetend, oda követünk. S mit szóval mondtak Álmos vezérnek, eskü hitével is po-gány szokás szerint megerősíték, s Álmos vezér és előkelői is azon módon hittet és esküvel kötelezték nekik magokat. Akkor ezen hét kún vezér feleségestől, gyermekestől, nem különben nagy sokasággal Pannoniába jönni megindula. Ha-sonlóan a ruthénok közül is sokan Álmos vezérhez csatlakozva vele Pannoniába jövének, kiknek maradéka mai napig külön-böző helyeken Magyarországon lakik¹⁾.

XI. FEJEZET.

Lodoméria és Gálicia városáról.

Akkor Álmos vezér és a többi fejedelmi személyek, kiket Hét-magyarnek neveznek, nem különben a kúnok vezérei, atyjokfiaival és cselédekkel együtt megindulának Kievből, és a kievi ruthénok kalauzolása alatt Lodomér²⁾ városáig jövé-

¹⁾ Számosak hazánkban az Oroszi, Oroszfalu nevű helységek. Igen hihető, hogy ezek közzül több a magyarokkal bejött ruthénok- vagy oroszoktól veszi eredetét. Jegyzőnk azonban csak az egy Mosony megyei Oroszvárról szól.

²⁾ Ezen város (Civitas Lodomer és Civitas Lodomeria) a hasonló nevű tartomány főhelye, melynek királyi címét királyaink is viselték, a mai Vla-dimír város Volhyniában, mely jelenleg az orosz birodalomba tartozik.

nek. A lodoméri vezér és előkelői pedig Almos vezérnek országuk határáig különféle becses ajándékokkal elébe jövének, s Lodomér városát neki önkényt megnyiták, s Álmos vezér minden övéivel három hétig azon helyen marada. Harmad héten pedig a lodoméri vezér két fiát jobbágynak ¹⁾ minden fiaival Álmos vezérnek túszokul adá, és ezen fölül kétezer márka ezüstöt, száz márka olvasztott aranyat, számtalan bőrrrel és kaczagánnyal, és háromszáz lovat nyergestől, fékestől, és huszonöt tevét és ezer ökröt teher hordani, és más számtalan ajándékokat mutata bé mind a vezérnek mind előkelőinek. S negyed héten Álmos vezér övéivel Galiciába jöve, s ott magának és övéinek pihenő helyet választá. Midőn ezt Galicia vezére meghallotta, minden övéivel meztláb Álmos vezér elébe méne, és Álmos vezér használatára különféle ajándékokat mutata bé, és megnyitván Galicia város²⁾ kapuját, mintegy tulajdon ura gyanánt fogadá vendégül, és egyetlen fiát országa előkelőinek több fiaival túszul adá, ezen fölül tiz legjava paripát, háromszáz lovat nyergestől fékestől, három ezer márka ezüstöt, kétszáz márka aranyat, s igen nemes köntösöket ajándékoza mind a vezérnek mind valamennyi vitézének. Midőn pedig Álmos vezér egy hónapon át Galiciában pihenő helyet tartott, akkor a galíciai vezér és többi társai, kiknek fiai túszokul voltak adva, Álmos vezért és nemeseit így kezdék kérni, hogy a Havason túl nyugot felé Pannonia földjére szálljanak. Így mondják vala ugyanis nekik: hogy azon föld nagyon jó, s ott igen nevezetes források folynak egybe, melyeknek nevei, mint főntebb mondtuk, ezek: Duna, Tisza, Vág, Maros,

---

¹⁾ Hogy itt a jobbágý (iobagio) nevezet alatt ezen szónak eredeti s régi okleveleinkben és íróinknál előforduló előkelő, jobb ágból, vagy jobb ágyból való, jelentése szerint előkelőket kell értenünk, elégnek tartom röviden megjegyezni.

²⁾ Galicia városa (Civitas Galiciae), melytől vette nevét a galíciai királyság, ma Halics város Galiciának stanislavovi kerületében.

Körös, Temes¹⁾, és többek; a mely föld előbb csakugyan Attila királyé volt, s annak halála után foglalták el a római fejedelmek Pannonia földjét a Dunáig, a hová pásztoraikat helyezték. A földet pedig, mely a Duna és Tisza között fekszik, Keán Bolgárország nagy vezére, Szalán²⁾ vezér ősapja, foglalta el a ruthénok és lengyelek határszéléig, és oda szlávokat és bolgárokat telepített lakni. A földet pedig, mely a Tisza és Igfon erdeje³⁾ között van, mely erdő Erdély⁴⁾ felé fekszik, a Maros folyótól a Szamos folyóig Marót vezér foglalta magának, kinek unokáját a magyarok Mén-Marótnak nevezték, mivel hogy több ágyast tart vala⁵⁾, s azon földön úgynevezett kozár népek⁶⁾ lakoznak. Azon földet pedig, mely a Maros vizétől Orsova⁷⁾ váráig vagy on, bizonyos

¹⁾ E folyók neveit szerzőnk ekként írja: Danubius, Thiscia (mi a Tisza hangoztatásnak felel meg), Wag, Morisius (alább ugyanezen folyót több helyt Morus-nak írja), Crisius (alább több helyt Cris, azaz Kris, Keres, Körös), és Temus (Temös, Temes vagy Tömös).

²⁾ Szalán (Salanus) vezér emlékét látszik föntartani a Szeremsen fekvő Szalankemen (Szalán köve) nevű város.

³⁾ Hogy ezen Igfon erdő (sylva Igfon) alatt a Magyarországot Erdélytől választó hegláncz értendő kétségtelen. Itt azonban ma már hasonló helynév nem található.

⁴⁾ Erdély nevét szerzőnk Erdeuelu-nek írja, mi Erdő elv-nek hangzott. Erdő elv, vagy Erdő elve annyit jelent mint erdőn túl lévő föld, miként Havas elv, Havas elve a havason túl lévő földet a mai Oláhországot jelenti. A terra Ultrasylvania, miként jegyzőnk alább Erdélyt latinul nevezi, a magyar Erdő elve név valóságos fordítása.

⁵⁾ Ez adatból, miszerént őseink a soknejű kozár Marótot gúnyosan Mén-Marótnak (Menemorout) nevezték, bizvást következtetjük, hogy őseinknél a soknejűség nem divatozott, mire csakugyan legkisebb történeti adat sem hozható föl.

⁶⁾ Egyedül jegyzőnk emlékezik azon kozár néptörödekről, melyet őseink mai hazánk hódításakor itt találtak. A kozár birodalom ekkor még hatalmas volt s a Fekete- és Azovi-Tenger éjszaki partjain terült el. A magyarországi kozárok emlékét tartja fön Kozárd pusztá, hajdan népes hely Szathmárban, és Kozárvár ma falu, hajdan vár Belső-Szolnokban, mely vidékeken jegyzőnk szerint csakugyan Marót uralkodott.

⁷⁾ Orsova várának nevét szerzőnk e helyt Castrum Urschia-nak írja, mit ha nem a másoló hibájának vesszünk, az ő helyesírása szerint Orsza várnak kellene olvasnunk: alább azonban (XLV. fej.) maga jegyzőnk világosan Ursoua-t, azaz Orsovát ír.

Glád vezér foglalta el, ki Viddin¹⁾ várából a kúnok segélyével kijött, s kinek nemzetségéből származott Ótom²⁾, kit azután sokkal utóbb sz. István király idejében Csanád, Doboka fia, a király unokaöccse³⁾, Maros melléki várában megöle, mivelhogy említett királynak mindenben ellene szegült volt. Kinek is a nevezett király, jó szolgálataért, Ótom feleségét és várát minden tartozandóságaival adományul adá. Mert így szokása a jó uraknak hiveiket megjutalmazni. Melly várat most Csanád-nak neveznek⁴⁾. De hagyján!

XII. FEJEZET.

Miképen jöttek be Pannoniába?

Álmos vezér és előkelői pedig a ruthénok tanácsán megnyugodva igen erős békét kötének. Mert a ruthénok vezérei,

¹⁾ A mai bolgárországi Viddin vár nevét jegyzőnk Bundyn-nek írja, mi Bondin-nek hangzott. Régi oklevelek és íróink e várat csakugyan Budin és Bodon néven emlegetik.

²⁾ Ótom (Ohtom) neve régi krónikáinkban is előfordul Achtum alakban.

³⁾ Csanád, Doboka fia, kinek emlékét tartja fön az erdélyi Doboka vár és vármegye, szerzőnk szerint a király t. i. sz. István unokája (nepos regis) volt; azonban itt a nepos szót betűszerénti értelemben nem vehetjük, s annyival inkább merjük unokaöcs-nek fordítani; mert tudjuk, hogy Gyula erdélyi vezérnek, kinek leányától Sarolt-tól született sz. István, egy más leánya is volt Karolt nevezetű, s ha ezt az erdélyi Doboka nejének veszszük, tőle Csanád, sz. Istvánnak körülbelől egykoru unokaöccse származhatott. Kik tudásaink közül Dobokát sz. István fiának, vagy sz. István vejének, vagy sz. István húga Sarolta, Aba király neje, második férjének hitték és állították, világos tévedésben voltak, minek részletes vitatása e rövid jegyzetek körén kívül esik.

⁴⁾ Csanád (Sunád, azaz Csonád, Csanád) várát jegyzőnk Maros melléki várnak mondja; a sz. Gellért életirója (vita s. Stephani, Endlichernél monum. Hung.) pedig, ki Csanádnak Ótom fölötti győzedelmét igen bőven leírja, egyenesen Marosvár (Maroswar) néven említi. Maga sz. István egy oklevelében Gellért csanádi püspököt a marosi egyház püspökének említi. A régi Marosvár utóbb Csanád vára, városa és székesegyháza a Maroson túl feküdt, hol ma Rác- és Német-Csanád fekszik Torontálban, s maga a régi Csanád vármegye is nagyobb részben túl a Maroson terült.

hogy székeikből őket ki ne űzzék, fiaikat, mint főntebb mondtuk, túsokul adák, számtalan ajándékokkal. Akkor Galicia vezére kétezer íjászt és háromezer parasztot előljáróba parancsolt, kik nekik a Havas erdőn át utat készítsenek az ungi határszélig, és minden barmaikat eleséggel és más szükségeseikkel megterhelé s élelmökre marhát számtalant ajándékoza. Akkor a hét fejedelmi személy, kiket Hét magyarnek neveznek, és ezen hét kún vezér, kiknek neveit főnt elmondtuk, atyjokfiaival és cselédeikkel a galiciai ruthén vezér tanácsából és segélyével megindulának Pannonia földjére, s így a Havas erdőn átkelve, az ungi részekre szállának, s miután oda érkezének, azon helyet, melyet legelsőben elfoglaltak, Munkás-nak nevezék¹⁾, mivel hogy igen nagy munkával jutottak a földre, melyet magoknak ohajtnak vala. Akkor ott, fáradságaik kipihenése végett, negyven napig maradának s a földet kimondhatatlanul megszereték. A szlávok pedig, azon föld lakói, jövetelőket hallva, nagyon megfélemlének és magokat Álmos vezérnek önkényt alája veték, mivel hogy hallották volt, hogy Álmos vezér Attila király nemzetségéből származott, s jóllehet Szalán vezér emberei voltak, mégis nagy tisztelettel és félelemmel szolgálnak vala Álmos vezérnek, mindent, mi az életre szükséges, miként illik tulajdon uroknak, kiszolgáltván. És olly félelem és remegés szállá meg a föld lakóit, és úgy hizelkednek vala a vezérnek és előkelőinek, mint a szolgák tulajdon uraiknak, és dicsérik vala nekik azon föld termékenységet, és beszélik vala, miképen foglalta volt el Attila halála után a Bolgárországból kijött nagy Keán vezér, Szalán vezér ősapja, a görög császár tanácsából és segélyével azon földet, miképen hozták volt magokat a szlávokat Bolgárország földjéről a ruthénok határszéliére, és miképen birja most vezérok Szalán őket és övéiket s milly hatalmas vagyon szomszédai körül.

---

¹⁾ Munkás (Muncas) mai kiejtés szerint Munkács Bereg vármegyében.

XIII. FEJEZET.

Ung várról.

Akkor Álmos vezér és előkelői szokottnál jobban megörülének és Hung vár¹⁾ alá lovaglának, hogy azt bevegység. És midőn a fal körül tábort ütöttek, akkor azon vár Laborcz nevezetű ispánja, kit nyelvökön duká-nak hívtak²⁾, megszökve Zemplin várába³⁾ siet vala, kit a vezér vitézei üldözve s egy folyó mellett elfogván, azon helyen fölakasztának, s az naptól fogva azon folyót ezen Laborcz nevére nevezék⁴⁾. Akkor Álmos vezér és övéi Hung várba bévonulván, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat tőnek, és négy nap lakomáznak. Negyed nap pedig Álmos vezér tanácsot tartva, fiát Árpádot még életében vezérré és parancsolóvá tevő. És Árpádot hungvári vezérnek, és minden vitézeit hungváriaknak nevezték az idegenek nyelvén⁵⁾, és azon nevezet mind maig tart egész világon.

XIV. FEJEZET.

Árpád vezérről.

Ur születésének 903-dik esztendejében Árpád vezér seregét kiküldvén, az egész földet, mely a Tisza és Bodrog

¹⁾ Jegyzünk a mai Ung nevet mindig Hung-nak írja.

²⁾ A latin Dux-nak megfelelő szláv duka szó vezért jelent.

³⁾ Ez a régi Zemplin vár, melyről Zemplin vármegye nevét vette. Szövegünkben itt hihetőleg a másoló tévedése miatt Zemlum, alább azonban a következő fejezetben helyesen áll Zemlin, miből könnyebb kimondás kedvéért közbecsúsztatott p betűvel Zemplin alakult. E szláv eredetű szó egyébiránt földvár-at jelent.

⁴⁾ Ez a Laborcz folyó Zemplin és Ung között és nem a Latorcza, mint több tudósaink magyarázták.

⁵⁾ Már föntebb (II. fej.) megjegyzők, hogy e szószármaztatás nem egyéb szójátéknál.

között vagyon, Ugocsáig minden lakóival magának foglalá¹⁾ és Borsova várát²⁾ megszállá, harmadnap megvíván, bevevé, falait lerontá, s Szalán vezér vitézeit, kiket ott talált, lánczra verve Hung várába parancsolá vitetni. S midőn itt több ideig lakoznak vala, a vezér és övéi látván a föld termékenységet és mindenféle vad feles voltát és a hal bőségét a Tisza és Bodrog vizében, a földet Árpád vezér és övéi kimondhatatlanul megszerették. Végre pedig, midőn mind ezt, a mi történt. Szalán vezér megszökött embereitől meghallotta vala, kezét sem meré emelni, hanem követeket küldvén, bolgár módra, miként azok szokása, fenyegetőzni kezde, s Árpádot mintegy nevetségből hungvári vezérül üdvözlé s övéit gúnyból hungváriaknak nevezé, és mindenképen csudálkozni kezde; kicsodák és honnan jönnek, hogy illyeket tenni merészeltek, s meghagyá nekik, hogy rossz tetteiket hozzák helyre, és a Bodrog folyón semmiképen ne merjenek átlépni, nehogy ő a görögök és bolgárok segítségével megérkezvén, rossz tetteikért a kölcsönt visszaadva, alig bocsásson el valakit, ki hazatérve meneküléséről örömhirt vihessen. Szalán vezér követei pedig Zemlin várához érkezvén és a Bodrog folyón átkelvén, más nap Árpád vezérhez jutának, harmadnap pedig Árpád vezért urok nevében üdvözlék és annak izenetét Árpád vezérnek előadák. Árpád vezér pedig meghallgatván a kevély Szalán vezér követségét, nem kevélyen, hanem alázattal felele néki, mondván:

¹⁾ Őseink már 892-ben Nyitra s Trencsin vidékét is meghódították, 894-ben a Dunán túl jártak, 899-ben már Felső-Olaszországot, 900-ban Bajorországot dúlták, s így itt a 903. évszám kétségtelenül hibásan áll. Azt kell tehát föltennünk, hogy vagy maga jegyzőnk számított hibásan, vagy a mi sokkal hihetőbb, másolója tévesztett. — Maga a Felső-Tisza völgy meghódítása mindjárt őseink bejövetelekor 889-ben történt.

²⁾ Borsova vár (Castrum Borsoa) emlékét maig föntartja Bereg vármegyében a Borsova folyó mellett eső Borsova falu, s az ennek közelében fekvő Vári helység, mely nevét bizonyosan ezen vár szomszédságától nyerte. Tévedtek, kik e várat a mármarosi Borsá-nak gondolták. — Borsova vára, ha a honfoglaláskor lerontatott is, később újra épült; mert oklevelekből kimutatható, hogy a XIII-dik század első felében Borsova vármegye létezett.

„Jóllehet az én Ősapám, a nagyhatalmas Attila király, birta vala a földet, melly a Duna s Tisza között a bolgár határszélíig terjed, melly földet most ő bir, mindazáltal én, nem a görögöktől vagy bolgároktól való féltemben, hogy ellenök nem birnék állani, hanem vezértök Szalán barátságáért, a magam igazából csak egy kis részt kérek barmaim miá, tudniillik a Sajó¹⁾ vizéig való földet, s ezenfölül kérem vezértöktől, hogy küldjön nekem a maga emberségéből két kulacs Duna vizet, és egy nyaláb füvet Alpár homokjáról, hogy megkísérthessem, ha édesebbek-e Alpár homokjának füvei a scythiai és dent-magyerei füveknél, s ha a Duna vize jobb-e a Tanais vizénél?“²⁾. És kiadván nekik az üzenetet, különféle ajándékokkal gazdagítá őket, és jó indulatjokat megnyerve haza menniök parancsolá. Akkor Árpád vezér tanácsot tartva azon módon küldé követeket Szalán vezérhez, és küldé néki tizenkét fehér lovat³⁾, tizenkét tevét, tizenkét kún gyermeket, és a vezérnének tizenkét igen okos ruthén leányt, tizenkét hölgymenyét, és tizenkét nyuszt bőrt, és tizenkét aranyos köntöst. És azon követségbe a nemesebb személyekből Óndot, Ete atyját, és másiknak Ketelt, Alap-Tolma atyját, és ismét küldének egy igen serény vitézt, Tarczal nevezetűt, kémlelés végett, ki a föld minőségét nézze körül és minél hamarább visszatérve hozzon hirt urának Árpád vezérnek.

---

¹⁾ A Sajó nevét szerzőnk mindig Souyou azaz Sójó-nak írja. E folyó magyar neve nem egyéb mint só vagy sav szavunk nyujtott kiejtése; szlávul is szlanának (só-nak) nevezik. Ezen folyó felső részén Gümörben eső Alsó- és Felső-Sajó nevű falvakat is a szlávok szintén Szlanának, a németek Salczene-nek nevezik.

²⁾ A legrégibb történetírók tanúsága szerint földet és vizet szokott kérni a hódító, s ezek átadása a meghódolás jelképes kifejezése volt.

³⁾ A későbbkori krónikáinkban föntartott hagyomány csak egy fehér lóról szól, mellyért a tótok királya Szvatoplug országát Árpádnak eladta.

XV. FEJEZET.

Komárom váráról.

Árpád vezér követe pedig, Ónd, Ete atyja, Ketel, Alap-Tolma atyja és Tarczal kún vitéz, kinek magában magva szakadt, elindulván a Bodrog vizén átusztatának azon helyen, hol a Sátorhalomtól¹⁾ eredő kis patak a Bodrogba szakad. És így átkelvén a Bodrog vizén, midőn az említett kis patakon vígan át akarának kelni, akkor Ketel, lova megbotolván, az árvízben elmerüle, és társai segítségével alig szabadula meg a haláltól. Akkor ezen patakot Ketel társai nevetségből Ketel patakának nevezék²⁾; és aztán Árpád vezér a maga kegyelméből azon egész földet minden lakóival Sátorhalomtól kezdve a Tolcsva vizéig³⁾ annak a Ketelnek ajándékozá⁴⁾. És nem csak ezt, hanem ennél nagyobbbat is ajándékoza neki; mert

¹⁾ Ezen Sátorhalom (Satorholmu) a Zemplin és Abauj vármegye határán eső sátor alaku hegy, mellyről vette nevét Sátoralja-Üjhely városa.

²⁾ Ezen csekély mocsáros patak Sáros-Pataktól északra Ardó falu fölött szakad a Bodrogba. Jászay szerint: A magyar nemzet napjai 194 l. a vidék népe Rettel patakának hívja mai napig. Ha ez így van, e név csak az újabb korban, névtelen jegyzőnk mult századi hibás kiadásai után, mellyek Ketel helyett Retelt nyomtattak, jöhetett divatba. Maga névtelen jegyzőnk kétségtelenül Ketelt irt, s akkor sőt utóbb is a patak neve Ketel-nek hangzott. V. Istvánnak egy Patak vármegyében (Sáros-Patak vidékén) épen e patak melletti földről tett adománylevelében 1262-ben e patak fluuius Kutel (azaz Kötel, Ketel) néven emlegettetik. Lásd e Wenzel Gusztáv által közölt oklevelet Magyar történelmi tár II. köt. 175. l.

³⁾ A Tolcsva (Tulsuo) vize azon patak, melly a Zemplin vármegyei e nevű mezőváros mellett foly.

⁴⁾ Egyszer mindenkorra elégnek tartom itt röviden megjegyezni, hogy Árpád és vezér utódai sz. Istvánig, földet, mellyet a nemzet maga foglalt, s nemzetségenként maga osztott föl maga közt, nem adományozott, s nem adományozhatott. Az illy kifejezések, mellyeket alább igen bőven találunk, hogy Árpád ennek vagy annak a vitéznek földet adott, adományozott, csak szerzőnk fölfogását tükrözik vissza, mert a magyarok eredeti birtokjoga nem adományon, hanem foglaláson alapult.

Árpád vezér az egész Pannónia földjét meghódítván, ugyanazon Ketelnek leghűbb szolgálatáért nagy földet adott a Duna mellett, hol abba a Vág vize szakad, hol azután Alap-Tolma, Ketel fia, várat épített, melyet Komárom-nak nevezett¹⁾, melly vár szolgálatjára mind a magával hozott, mind a vezértől szerzett népből két részt ajándékozott, holott is sok idő múlva Ketel és fia Tolma²⁾ pogány módon eltemettetett³⁾. Azon földet pedig, melyet most Ketelpatakának neveznek, maradéka András király, kopasz László fia, idejéig birta: András király azonban Ketel maradékaitól azon helyet elcserélte két okon: először, mivel a királyoknak vadászatokra alkalmas vala, másodsor mivel felesége szeret vala azon részeken lakni, azért hogy közelebb legyen szülő földjéhez, mivel a ruthénok vezérének leánya vala⁴⁾, és fél vala a német császár jövetelétől, hogy az, Péter király véréért boszút állandó, Magyarországba jövend, mint a következőkben mondva lesz⁵⁾.

¹⁾ Komárom (Comarum) vár tehát, mellyről vette nevét Komárom vármegye, a honfoglalás korában épült, még pedig alapítója és lakosainak egy része kún eredetű volt.

²⁾ Itt jegyzőnk Ketel fiát egyszerűen Tolmának (Tulma) nevezi, holott fon-
tebb több helyt mindig Alap-Tolmát (Oluptulma) irt. Ezért vettem és adtam
én ez utóbbi nevet két külön szónak.

³⁾ A pogány módon temetkezés mind a kúnoknál mind a magyaroknál a
holt test megégetésében s a hamvak fölébe magos halmok emelésében állott.
Illy temető halmok hazánkban különösen a folyók mellett gyakoriak.

⁴⁾ I. András királyunk neje csakugyan Anasztázia, Jaroszláv orosz fejedelem
leánya volt.

⁵⁾ Itt szerzőnk az András király és a magyarok által 1046-ban megölt Péter
király pártfogója, III. Henrik közötti villongásra céloz, melly csakugyan 1051-ben
nyílt háboruban tört ki, de a német hadaknak a Vértes hegyek közt teljes tönkre-
tételével, s a következő évben Pozsony sikertelen vívása után békekötéssel
végződött.

XVI. FEJEZET.

Tarczal hegyéről.

Akkor Ónd és Ketel mint szintén Tarczal az erdőn átmenvén, a mint a Bodrog folyó mellett lovaglának, mintegy ki akarván tenni magokért, sebes nyargalvást futva egy magasabb hegy tetejére vágattak, kiket Tarczal igen serény vitéz megelőzván, mindnyájok közt elsőben hágott föl a tetőre, s azon hegyet az naptól fogva maig Tarczal hegyének nevezték¹⁾. Akkor ezen három úr azon hegy csúcsáról a földet, mennyire az emberi szem beláthatja, mindenfelé körültekintvén, kimondhatatlanul megszereték, s azon helyen pogány szokás szerint egy igen kövér lovat leölvén, nagy áldomást tőnek²⁾. Tarczal, búcsút vévén társaitól, mint a ki merész és fegyverében biztos vala, vitézeivel Árpád vezérhez visszatérek, hogy neki a föld hasznos voltát hirül vigye, mi úgy is lőn. Ónd és Ketel pedig Tarczal hegyéről megindulva harmad nap Szalán vezért Alpár várában a Tisza mellett találák³⁾, kit is Árpád részéről köszöntének és udvarába érkeztek után más nap Árpád vezér ajándékait, mellyeket magokkal vittek vala, bemutaták, és Árpád vezér izenetét neki előadák. Szalán vezér látván az ajándékokat, s mind a maga emberei mind ezek követségét meghallgatván megörüle, s Árpád vezér küldötteit kegyesen

¹⁾ Ezen Tarczal hegye (mons Turzol) a mai tokaji hegy, mellynek aljában egy felől Tokaj, más felől Tarczal mezőváros fekszik. — Tokaj szőlőhegyei közt maig is van Kúnhegy, melly hihetőleg az itt letelepedett Kún Tarczal és vitézei emlékét tartja fön.

²⁾ Jegyzőnk a magyar áldomás szó fogalmának kifejezésére alkalmas latin szót nem találván, azt a latin szövegben is aldamas-nak írja.

³⁾ Alpár várának már ma nyoma sincs, de fön van Alpár falu a Tisza mellett Csongrádtól észak felé. — Az Alpártól nyugotra a Tisza s Duna közt terülő homokos térséget nevezi jegyzőnk Alpár homokjának (sabulum Olpar).

fogadá, s különféle ajándékokkal megajándékozá, és ezen fölül Árpád kívánatait megadá. Tized nap aztán Ónd és Ketel Szalán vezértől búcsút vévén, haza indulának, kik által Szalán vezér két kulacs Duna vizet, s Alpár homokjának java fűvéből egy nyalábot küldött mintegy nevetség okáért Árpád vezérnek különféle ajándékokkal, s ezen fölül a Sajó vizéig való földet lakosaival együtt neki ajándékozta. Akkor Ónd és Ketel Szalán vezér követivel Árpád vezérhez sietve megjövén, a küldött ajándékokat bemutaták, s a földet lakosaival együtt Árpád vezérnek ajándékozottnak mondák. A honnan igen nagy öröm támadt Árpád vezér udvarában, és három nap nagy lakomát üllének, és akkor Árpád vezér a békét megerősítvén, Szalán vezér követeit különféle ajándékokkal gazdagon békével haza bocsátá.

XVII. FEJEZET.

Szerencsről.

Árpád vezér és nemesei pedig Hung várból nagy örömmel megindulván Tarczal hegyén túl tábort ütének a Takta vize melletti mezőn¹⁾ a Szerencs hegyéig, és azon hegysegről azon hely mivoltát megszemlélvén, azon helyet saját nyelvökön szerelmes-nek nevezék, mivelhogy azon helyet nagyon megszerették, és ezen naptól fogva maig a szerelm szótól nevezik ezen helyet Szerencs-nek²⁾. A hol is Árpád

¹⁾ A Takta vize (fluvius Tucota) tulajdonkép csak a Tisza szakadéka, melly abból Tokaj alatt kiválva Lúcz fölött szakad ismét vissza, s a Tiszával együtt az ugynevezett Taktaközt alkotja.

²⁾ Szerencs mezővárosunk nevét, melyet itt Zerenche, alább azonban mindig Zerensu (Szeremcső, Szeremcs, Szerencs) alakban találunk írva, jegyzőnk a szerelm szóból származtatva a szerelmes (amabilis) szóval egyjelentésűnek veszi. Vajjon nem inkább hihető-e, hogy jó szerencséjükről nevezték őseink e helyet Szerencs-nek? Csakugyan Bereg vármegyében, mellynek földjére léptek be legelsőben őseink, Munkács fölött egypár órára Szerencsfalva

vezér és minden előkelői mind cselédestől, dolgukat félre téve, gunyhókat csinálván magoknak pihenő helyet választának, és ott nem kis ideig maradának, míg minden velők szomszéd helyeket meghódítottak, tudniillik a Sajó vizéig és Sóvár¹⁾ig. És ugyanott a Takta mellett s a Hegy alján²⁾ Árpád vezér különböző helyeken sok földet ada lakosaival együtt Ednek és Edömérnek³⁾, melly földeket maradékaik isten kegyelmének segélyével mind mostanig birniok érdemlették⁴⁾. Említett Tarczal pedig Árpád vezér kegyelméből azon hegy tövében, hol a Bodrog a Tiszába szakad, nagy földet szerze, s azon helyen földvárat építe, mellyet most jelenben Hímös udvarnak neveznek⁵⁾.

XVIII. FEJEZET.

Borsodról.

És midőn így meggyökereztek vala, akkor köztanácsból és minden lakosok javaslatára Borsot, Böngyér fiát, erős

helységet találunk. Egyébiránt valamint szerelm, úgy szerencse szavunk csakugyan egyazon szer gyöktől származik.

¹⁾ A Sáros vármegyei Sóvár nevét mint alább számos más helynevekre nézve is megjegyezzük, jegyzőnk latinra fordítva Castrum Salis-nak írja.

²⁾ Jegyzőnk infra sylvas-t ír, de miután ő sylva alatt rendesen erdős hegyeket ért, e helyen e szavakat bátran adhatjuk vissza a vidéknek maig is divatos Hegyalja nevével.

³⁾ Jegyzőnk itt az Ed és Edömér neveket a latin szövegben is magyarul ejtegeti, irván: dedit terras multas . . . Edunec et Edumer nec.

⁴⁾ Névtelen jegyzőnk egyik mult századi fordítója Mátyás István ezen Ed, Edő, vagy Ödö kún vezértől származtatja az Ödönfi családot, melly mint Mátyás hallá, még az ő korában is birt a Hegyalján. Szirmay szerint azonban Notit. Comit. Zemplin 79—81. l. az Ödönfiak, több más zemplini családdal együtt sz. István vezérértől az idegen Venczelintől származtak, s az Ödönfi család már 1699-ben kihalt.

⁵⁾ E vár helyét szerzőnk olly pontosan meghatározza, hogy azt minden legkisebb kétségen kívül a tokaji várral egynek kell vennünk. Nevezetes, hogy szerzőnk a Himesudvar nevet csak az ő korában divatozottnak állítja, s így

haddal kiküldék a lengyelek földje felé, hogy az ország határszéleit tekintse meg, és gátakkal erősítse meg egész a Táttra hegyéig¹⁾, és alkalmas helyen építsen várat az ország őrizete végett. Bors pedig búcsút véve szerencsésen megindula, és sok parasztságot összegyűjtván a Boldva vize mellett várat épít, melyet azon nép Borsod-nak nevezte, mivelhogy kicsiny vala²⁾. Bors osztán a lakosok fiait túsokul vevén s határokat hánván, a Táttra hegyein át visszatért Árpád vezérhez; és Bors visszatértén lőn nagy öröm a vezér udvarában. A vezér pedig jó tetteért Borsot azon várban ispánná tevő, és azon rész minden gondját ő reá bíz³⁾.

XIX. FEJEZET.

A bihari vezérről.

Árpád vezér pedig néhány nap mulva, nemeseinek tanácsát elfogadva, követeket küldö Bihar várába⁴⁾ Mén-Marót

mintegy hallgatva elismeri, hogy annak előbb más neve volt. E név a szláv Sztokaj (vizszakadás), melyet a magyar ajak könnyebb kimondás végett Tokaj-já egyszerűsített.

¹⁾ A Táttra hegy (mons Tatur) a Kárpátok legmagasabb csoportozata Szepesben.

²⁾ A Boldva vize (fluvius Buldua) mellett épült Borsod várnak, mely egy vármegyének adott nevet, ma nyoma is alig látszik Borsod falu közelében. — Jegyzőnk, midőn Borsod nevét kicsiny voltától mondja származottnak, hihetőleg a bors vagy borsó szavainkkal játszott, s e szójátékát el nem fogadhatjuk. Szerintünk Borsod helynév épen úgy alakult a Bors személynévből, mint Mihálból Miháld, Istvánból Istvánd, Péterből Péterd, Farkasból Farkasd, Kálból Káld stb.

³⁾ Midőn jegyzőnk Borsot az általa épített Borsod vára ispánjává (Borsod vármegye főispánjává) Árpád által nevezeteti ki, saját korának intézményeit hibásan viszi vissza Árpád korára.

⁴⁾ Bihar vára (castrum Byhor) mint alább bővebben látjuk, koránt sem Nagy-Várad közelében a mai Bihar mezőváros körül, hanem az Erdélyt és Bihar vármegyét választó hegyláncz maig is Bihor (fejér hegy) nevű havasának közelében, Bihar vármegye déli részében feküdt.

vezérhez, kérvén tőle, hogy ősapja Attila király igazából engedje át neki a földet a Szamos vizétől a nyíri határszélig¹⁾ és a meszesi kapuig²⁾ és küldje neki ajándékokat, miként előbb Szalán titeli vezérnek³⁾ küldött vala. Ezen követségbe két igen serény vitéz vala küldve Öcsöb a Szalók atyja⁴⁾, és Velek, kinek nemzetségéből Torda⁵⁾ püspök származott. Mert ezek nagynemes nemzetségűek valának, miként más scythiai földről kijöttek is, kik Álmos vezér után nagysok néppel jöttek volt.

XX. FEJEZET.

Miképen mentek Bihar ellen.

Árpád vezér követei pedig Öcsöb és Velek a Tisza vizén a lúczy réven⁶⁾ átevezének, s innen megindulva Bihar várába jutának, Mén-Marót vezért köszönték, s az ajándékokat, mellyeket vezérok küldött vala, neki bémutatók. Végre pedig Árpád vezér üzenetét neki előadván, a földet, mellyet megneveztünk, követelék. Mén-Marót vezér pedig őket kegyesen

¹⁾ A Nyír, Nyírség név alatt ma Szabolcs nagyobb és Szathmár vármegye kisebb részét értjük; a régibb századokban e nevet e tájék sokkal terjedelmesebb vidéke viselte.

²⁾ A meszesi kapu (porta Mezesyna) a Szilágy-Somlyóról Zilajon át Dobokába s innen Kolozsvárra vezető országúton esik.

³⁾ Mint alább látni fogjuk, Szalán vezér Titel várában tartotta udvarát a Tiszának a Dunába szakadásánál; ezért nevezi őt jegyzőnk titeli vezérnek (dux Tytulensis).

⁴⁾ Ezen férfiú nevét, mellyet jegyzőnk Usubuu-nak irt, hibásan olvasták eddig Uszubu-nak, vagy Mándy szerént Utczubú-nak; mert jegyzőnk leírása szerént, ki az ő-t u-val, a cs hangot s-sel fejezi ki, e név helyesen Öcsöb-nek, utánhangzó nélkül Öcsöb-nek olvasandó.

⁵⁾ Ezen Velek (Velec) nemzetségéből származott Torda nevű püspökről jegyzőnkön kívül semmi régi krónikánk vagy oklevelünk nem emlékezik.

⁶⁾ A lúczy rév (portus Lucy, melly leírásban a vég y a magyar i képző) a Tiszának ma is nevezetes átkelési pontja Alsó-Zemplinből Szabolcsba.

fogadá és különféle ajándékokkal gazdagítva, harmad nap haza menniök parancsolá. Kiknek azonban így válaszola, mondván: „mondjátok meg uratoknak, Magyarország vezérének Árpádnak; kötelesek vagyunk neki mint barát barátoknak mindenben, mire szüksége van, mivel jövevény ember és sokban megszorul, hanem a földet, melyet kegyelmüinktől kért, míg élünk, semmiképen nem engedjük. Azt is nehezen sziveltük, hogy Szalán vezér igen nagy földet adott neki, vagy jó szántából, mint mondják, vagy félelemből, mint tagadják. De mi se jó szántunkból, se félelemből nem engedünk neki földet csak egy maroknyit sem, jóllehet saját igazának mondja is. És szavai nem zavarják meg lelkünket, azért hogy azt izente volt, hogy Attila király nemzetségéből származott, kit isten ostorának hívnak vala, s ki szintén erőszakosan rabolta vala el ezen földet ősapámtól, de bizony most uramnak a konstantinápolyi császárnak kegyelme miá, senki sem birandja azt kezeimből kiragadni.“ Ezt mondva búcsút ada visszamenniök. Akkor Őcsőb és Velek, Árpád vezér követei, sebes futtatva urokhöz sietének, és megérkezvén, Mén-Marót izenetét uroknak Árpád vezérnek előadák. Árpád vezér pedig és nemesei ezt hallván, haragra lobbanának, és mindjárt elvégezek, hogy ellene sereget küldjenek. Akkor elhatározzák, hogy Tas, Lél atyja, és Szabolcs, Előd atyja, kitől a Csák nemzetség származik, mint szintén Töhötöm, Harka atyja, Gyula és Zsombor nagyatyja, kiktől a Maglót nemzetség származik, induljanak. Kik miután a vezértől búcsút vettek, nem csekély sereggel megindulának, és a Tiszát a ládi réven¹⁾ minden ellenmondás nélkül átúsztaták. Más nap pedig a Tisza mentén a Szamos vize felé kezdenek lovagolni, és tábort ütének azon helyen, hol most

---

¹⁾ A ládi rév (portus Ladeus) nem egyéb mint a tiszaladányi rév. Régen e helyet nem Ladány-nak hanem csak Lád-nak hívták, mint maig is Borsodban Sajó-Lád és Szendrő-Lád nevű helységeket.

Szabolcs vagyon¹⁾, és azon helyen a föld majd minden lakói nekik önkényt meghódolának, s lábaikhoz borulva fiaikat túszokul adák, nehogy valami bajok legyen. Mert félnek vala tőlök majd nem minden népek, és színök elől néhányan futva alig menekülének meg, kik Mén-Maróthoz érve tetteiket hírül vivék. Ennek hallatára olly nagy félelem lépé meg Mén-Marótot, hogy kezét sem meré fölemelni; mivel minden lakosok félnek vala tőlök kimondhatatlanul, mivelhog hallották volt, hogy Álmos vezér, Árpád atyja, Attila király nemzetségéből származott. A honnan senki sem hiszi vala, hogy élhessen, hanem ha Álmos vezér fia Árpád és nemeseinek kegyelméből, miért is legtöbben önkényt hódolnak vala nekik. Jól bétöltötte az úr Álmos vezéren és fián Árpádon a jóslatot, melyet Mózsés prophéta zengett volt Izráel fiairól, mondván: „és a hely, melyet lábotok tapodand, tietek lészen,” mivel az naptól fogva a helyeket, melyeket Álmos vezér és fia Árpád a többi nemesekkel tapodtanak, mai napig maradékaik birták és birják.

XXI. FEJEZET.

Szabolcsról.

Akkor Szabolcs, nagy bölcс férfiú, megszemlélvén egy helyet a Tisza mellett, miután annak mivoltát látta, várépítésre igen erősnek érté. Tehát társainak köztanácsából, a lakosságot összegyűjtvén, nagy árkot hányata és igen erős várat építe földből, melyet most Szabolcs várának neveznek. Akkor Szabolcs és társai a föld népéből sokat ezen várhoz

¹⁾ Szabolcs, mellynek vára adott nevet Szabolcs vármegyének, hazánk első századaiban nevezetes hely és erősség, ma csekély falu a Tisza partján Rakamaztól egy óra távolra. — Ezen szabolcsi földvárnak Hell Miksa tudós hazánkfia, ki névtelen jegyzőnk munkájához külön földabroszt készített, 1778-ban saját kezével rajzát vette, melly rajz maig is kéziratái közt hever.

szolgáknak rendelkeznek, kiket most polgároknak hívnak¹⁾. És ott egy Ekölcs nevezetű nagynemes vitéz alatt katonaságot hagyván, tovább menni készülének. Akkor Szabolcs és társai az egész sereget két részre oszták, hogy egyik rész a Szamos vize mellett, a másik pedig a nyíri részen menjen. Szabolcs és Tas, Lél atyja, a Tisza partján nyomulának elő, hódítva a népeket, s elérkezének a Szamos folyó mellé azon helyre, melyet most Sárvárnak hívnak, és azon helyen, a mocsárokön alól, Tas, Lél atyja, sok népet összegyűjtve nagy árkot ásata, és igen erős földvárat építtete, melyet először Tas várának neveztek, most pedig Sárvárnak hívnak²⁾, s a lakosok fiait túsokul vévén, azt vitézekkel megrakva hagyák. Akkor Tas az urának Árpád vezérnek meghódolt nép kérelmére vásárhelyet állíta a Nyír és Tisza között, mely vásárhelyre saját nevét adá, melyet maig is Tas-vásárhelynek neveznek³⁾. Azután pedig Szabolcs és Tas innen megindulva Szathmár váráig jutának⁴⁾, s a várat három nap harczolva viván, győzedelmet nyerének s negyed nap a várba bemenvén, Mén – Marót vezér vitézeit, kiket ott foghattak, vas bilin-

¹⁾ A vár szolgálatára rendelt polgárok (civiles) osztálya, a sz. István által szervezett vármegyei rendszer szerint, a várkatonaságát képező várjobbágyoknál alsóbb rendet képezett, s a várerősítési munkákra, a vár földjeinek művelésére, a várnak élelemmel ellátására volt rendelve, s a vár ispánjának szállásadással tartozott.

²⁾ Ezen Sárvár romjait az ecsedi láp borítja, mely mai nagy kiterjedését csak a XIV-dik században az ecsedi várnak a Báthoriak által történt építtetése után nyerte, kik e vár hozzáférhetetlenné tétele végett a Kraszna vizének lefolyását mesterségesen meggátolták. Sárvár romjai e lápból csak igen nagy szárság idején tűnnek ki.

³⁾ Tas-Vásárhely (forum Thosu) a mai Tass helység Szabolcsban csakugyan a Nyír és Tisza közt. Vásárjának némi nyoma még a legújabb korban (1836) is megvolt a kis-várdai martius elején eső cserevásárban, melyben borjúkat s rugott borjúkat szoktak cserélni meddő tehenek- és göbölőkért. E cserevásárt Tassról Kis-Várdára a Várdai család, mint mind két helység földes ura, tette át. Lásd Nagy Gábor értekezését a kis-várdai várról. Tud. Gyűjt. 1836. IV. füz.

⁴⁾ Szatmár (Zotmar) vára e szerint már őseink bejövetelekor fön állt.

csekre verve a tömlöcz sötét mélyébe veték, a lakosok fiait túsokul vevék, s a várat vitézekkel megrakva hagyák, magok pedig a meszesi kapu felé indulának.

XXII. FEJEZET.

A Nyírről.

Töhötöm pedig és fia Harka, a nyíri részen lovagolva, nagy népséget hódítanak a Nyír erdejétől a Hómosó érig¹⁾, és így fölmenve Zilaj-ig²⁾ jutának, senki kezét ellenök nem emelvén, mivel Mén-Marót vezér és emberei nem merének ellenök harcolni, hanem a Körös vizét kezdék őrizni. Akkor Töhötöm és Harka Zilajból megindulva a meszesi részekre menének Szabolcshoz és Tashoz, és midőn egymást viszont látták nagy örömmel örvendének, és lakomát tartván kiki dicsekszik vala győzedelmével. Reggelre kelve pedig Szabolcs, Tas és Töhötöm tanácsot tartva elvégezek, hogy Árpád vezér országának határa a meszesi kapunál legyen. Akkor a föld lakosai parancsukra kőkapukat építenek és az ország határszélén fából nagy rekeszt csinálának. Akkor ezen említett három férfiú hív követek által minden tetteit megízené Árpád vezérnek és előkelőinek. Mit midőn Árpád vezérnek és jobbágynak hirül vittek, igen nagy örömmel örvendének, és pogány szokás szerént áldomást tőnek, és az örömhirt jelentőknek különféle ajándékokat adának. S Árpád vezér és előkelői ezen örömnek okáért egy egész héten át ünnepélyesen lakomáznak vala, és

¹⁾ Ezen Hómosó éren (Humusouer) a ma egyszerűen Érnek nevezett folyót lehet egyedül értenünk, melly Közép-Szolnok, Szathmár s Bihar vármegyében foly.

²⁾ Zilaj vagy Zilah (Zyloc) Közép-Szolnoban a Meszes hegy tövében esik. — Az Érmelléken hódított Tas vezérre emlékeztet a szintén Közép-Szolnoban eső Tasnád mezőváros neve is.

csaknem mindennap megittasodnak vala illy nagy örömüknek történte miá. És ezt hallva Árpád vezér és emberei megindulának Szerencsről, és tábort_ütének a Sajó vize mellett a Tiszától a Hernád¹⁾ vizéig.

XXIII. FEJEZET.

Tas, Szabolcs és Töhötöm győzedelméről.

Tas és Szabolcs, nem különben Töhötöm, midőn látták, hogy isten nekik nagy győzelmet adott és uroknak azon föld népét majd mind meghódították, akkor igen fölmagasztaltának azon föld lakói fölé, és midőn ott már senkire sem találtak, több napig ott maradának, míg az ország határait nagygyerős reteszekkel megerősítették.

XXIV. FEJEZET.

Az erdőelvi földről.

És midőn ott továbbad időztek, akkor Töhötöm, Harka atyja, a mint hogy fortélyos ember vala, midőn kezdette halani a lakosoktól az erdőelvi föld jóságát, hol bizonyos Gyeló²⁾ oláh uralkodik vala, arra kezde áhítani, hogy ha lehető volna, az erdőelvi földet magának és maradékainak megszerezné, mi ugy is történt azután. Mert az erdőelvi földet Töhötöm maradéka István szent király idejéig birta és tovább is birta volna,

---

¹⁾ A Hernád folyót, melyet jegyzőnk Honrat-nak ír, eredeti szláv néven Hornát, vagy Chornat-nak hívják, melly név a szláv hrb, hrob (hegy) szótól származik.

²⁾ Jegyzőnk Gelou leírását, az ő helyesírásának szabályai szerint, csak Gyeló-nak lehet helyesen olvasnunk.

ha kisebb Gyula¹⁾ fiával Bujával és Boknával²⁾ keresztyénekké akartak volna lenni, és nem tettek volna mindig a szent király ellenére, mint a következőkben mondva leszen.

XXV. FEJEZET.

Töhötöm okosságáról.

Említett Töhötöm pedig, mint nagyokos férfiú, küldé egy ravasz férfiút Farkas apját, agg Mándot³⁾, hogy loppal járva kémlelje ki neki az erdőelvi föld mivoltát, s millyenek annak lakói, hogy ha lehető volna, velök megvívna; mert Töhötöm maga erejével hirt nevet és földet akar vala magának szerezni, mint hegedőseink mondják:

Mindnyájan ők földeket szerzének

És magoknak hirt nevet nyerének.

De hagyján! Midőn agg Mánd apa, Töhötöm kéme, róka módjára körül járva, a föld jóságát, termékenységét és lakosait megtekinté, mennyire emberi szem beláthatja, kimondhatatlanul megszerette és sebes vágatva visszafordult urához. Ki is midőn megérkezett, azon föld jóságáról urának sokat beszéle, hogy azon földet igen jó folyók öntözik, mellyek neveit és hasznait sorra elmondá, és hogy azok fővenyében aranyat szednek, s azon föld aranya a legjobb, és hogy ott kőszót és

---

¹⁾ Ezen kisebb Gyula (minor Gyla), mint alább látni fogjuk (XXVII. fej.), Töhötöm fiának, Harkának, Zsombortól való unokája volt, kire Erdély nagy bátyjáról az idősb Gyuláról szállott, minthogy ennek csak leányai voltak, kik közül egyik Karold, Doboka neje, a másik Sarolt, Gyejcs vezér neje, sz. István anyja volt.

²⁾ Ezen két fiú nevét szerzőnk itt Bivia és Buena alakban írja, alább azonban (XXVII. fej.) az előbbi nevét Bua-nak írja. Thuróczi is Bua-nak írja őt krónikájában, testvérét pedig Buhna-nak nevezi.

³⁾ Jegyzőnk „patrem Opaforcus Ogmand“-ot ír, melly szavakban az Opa nem egyéb mint a magyar apa, s az og annyi mint ag, agg azaz öreg.

sóskútakat ásnak, és azon föld lakosai az egész világon a leghitványabb emberek, mivel oláhok¹⁾ és szlávok, s mivel ijón és nyilon kívül más fegyverök nincs, és hogy vezérök Gyeló is nem igen bátor és nincsenek körötte jó vitézek, hogy ellene mernének állni a magyarok merészségének, minthogy a kúnoktól és besenyőktől²⁾ sok bántalmat szenvednek.

XXVI. FEJEZET.

Miként mentek Gyeló ellen.

Akkor Töhötöm azon föld jó voltát hallván, követeket küldö Árpád vezérhez, hogy neki adjon szabadságot az erdőn túl menetelre Gyeló vezér ellen harcolni. Árpád vezér pedig tanácsot tartván, Töhötöm szándékát dicséré s szabadságot ada neki az erdőn túl menetelre Gyeló ellen harcolni. Midőn ezt Töhötöm a követtől meghallotta, vitézeivel fölkészüle, és ott hagyván bajtársait megindula az erdőn túl kelet felé Gyeló oláh vezér ellen. Gyeló erdőelvi vezér pedig meghallván jövetelét, seregét összegyűjté, és sebes nyargalvást elébe lovagolni kezdé, hogy őt a meszesi kapunál föltartsa. De

---

¹⁾ Az oláhok nevét jegyzőnk legtöbbnyire Blachus, Blachius alakban írja, minek vlach, a német walach kiejtés felel meg, melyből lett a magyar uláh vagy oláh nevezet: itt azonban Blasii áll a szövegben, minek vlasz vagy olasz olvasás felel meg. A magyar az oláht és olaszt mint rokon nyelvű népeket csaknem ugyanazon néven nevezi, sőt névtelen jegyzőnk az olasz nevet az erdélyi oláhokra is alkalmazza.

²⁾ A kúnokon az Attila kúnjaitól származó székelyeket érthetjük, kik az oláhok legközelebbi szomszédságában laktak; a besenyők (Picenaci) neve alatt pedig azon velünk faj- és nyelvrokon harcos nép értendő, mely az úzoktól nyomtatva, őseinket 884-ben a Volga mellékén megtámadta s kiköltözésre kényszerítette, 888-ban pedig új telepjükből Etelközből, a Szereth, Prúth, Dniester, Búg és Dnieper mellékéről a bolgárokkal kezét fogva kiszorította, s e vidéket, valamint a mai Oláhországot elfoglalván, Erdély szomszédságában lakott.

Töhötöm egy nap az erdőn átkelvén, az Almás vizéhez¹⁾ érkezett. Akkor mind két sereg összetalálkozott, csak a folyó feküdvén közöttök. S Gyeló vezér azt akarja vala, hogy itt tartóztassa föl őket íjászaival.

XXVII. FEJEZET.

Gyeló haláláról.

Reggelre kelve, Töhötöm két részre osztá seregét s az egyik részt kissé feljebb küldé, hogy a folyón Gyeló vitézeinek tudta nélkül átkelve kezdjék meg a csatát, mi ugyis történt. És mivel könnyen esett átkelniök, mind két sereg egyiránt viadalra kerüle, és erősen vívának egymással, de meggyőzetének Gyeló vezér vitézei és közlölök sok megöleték, többen pedig foglyokká lőnek. Midőn vezérok Gyeló ezt látta, akkor élte védelme végett futásnak erede, kit is futtában, a mint a Szamos mellett épült vára felé sietett²⁾; Töhötöm vitézei merész nyargalvást üldöztvén a Kapos folyó mellett³⁾ megölelének. Akkor a föld lakói urok halálát látván, tulajdon magok jószántából kezet adva, Töhötömöt, Harka atyját urokká választák, s azon helyen, mellyet Esküllőnek hívnak, hitöket esküvel erősíték, s az naptól fogva azon helyet Esküllőnek nevezték, mivel hogy ott esküdtek meg⁴⁾. Töhötöm pedig

¹⁾ Az Almás vize egy hegyi folyó Erdély éjszaknyugoti részében. Az ennek partján fekvő Hidas-Almás helység határában némi régi sáncz nyomai láthatók, mellyeket a hagyomány Gyeló sánczának tart.

²⁾ Gyelónak ezen vára nem a gyalui várkastély helyén feküdt, hanem attól mintegy félórányira a havasok közt a Hideg-Szamos mellett egy hegyormon állott, mellyet még most is várhegy-nek neveznek.

³⁾ A Kapos (Copus) patak Gyalutól nyugotra egypár mérföldre ered, s e város mellett szakad a Szamosba.

⁴⁾ Esküllő (Esculeu) néven az Almás vizétől kelet felé egy órányira két helységet találunk, Nagy- és Kis-Esküllőt, mellyek eredeti magyar nevök daczára ma oláh falvak.

az naptól fogva azon földet békével és boldogan birta, sőt maradéka is a szent király István idejéig birta. Tőhötöm pedig nemzette Harkát, Harka nemzette Gyulát és Zsombort, Gyula nemzett két leányt, kiknek egyikét Karoldnak, a másikat Saroltnak hívják vala, és Sarolt volt István szent király anyja. Zsombor pedig nemzette a kisebb Gyulát, Buja és Bukna atyját, kinek idejében a szent király István meghódította az erdőelvi földet,

s magát Gyulát kötözve Magyarországba hozta,

s egész életének folytán tömlőczben tartotta,

mivel hogy a hitben gyenge vala,

s keresztyénné lenni nem akara¹⁾,

és sokat ellenére tett István szent királynak, jóllehet anyjának vérségéből való volt.

XXVIII. FEJEZET.

Mén-Marót vezérről.

Tas és Szabolcs pedig diadalmat nyerve visszafordulának Árpád vezérhez, hódoltatva az egész népet a Szamos folyótól a Körösig, és senki sem meré kezét ellenök emelni, s maga vezérok Mén-Marót inkább készül vala utját Görögországba venni, mint ellenök indulni. És onnan megindulván egy Hómosó ér nevü folyó mellett²⁾ szállának alá, és jövének Szerep helységig³⁾ s innen megindulván Szeghalomig⁴⁾, s

¹⁾ E soroknak az eredeti latin szövegben is hasonló rimes sorok felelnek meg. — A mi magát ez eseményt, illetőleg Erdélynek Magyarországgal egyesítését illeti, azt több forrásaink is említik, mellyek nyomán annak idejét Kr. u. 1002-re határozhatjuk.

²⁾ Azaz a ma ugynevezett Érmelléken vonultak alá.

³⁾ Szerep (Zerep) Sárrét mellékén Bihar vármegye legnyugatibb szélén eső helység.

⁴⁾ Szeghalom (Zeguholmu) Békés vármegyében a Sebes-Körös partján fekszik; nevét azon fekete (szeg) halomtól vette, mellyen ma az urasági magtár áll.

ott akarnak vala átkelni a Körösön, hogy Mén-Marót ellen harczoljanak, de Mén-Marót vitézei megjövén átmenetelőket meggátolák. Innen megindulván, egy napi lovaglás után tábort ütének Póhalomnál ¹⁾ s innen a Túr vize ²⁾ mellett lovagolva a Tiszához érének s a Tiszán a dorogmai réven ³⁾ áthajózának, holott is Árpád vezér kegyelméből egy Hohat nevű kún vitéznek nagy földet szereztek, melyet maradéka mostanig bir ⁴⁾.

XXIX. FEJEZET.

Visszatértökröl.

Midőn a Tiszán áthajóztak, követeiket Árpád vezérhez előre küldötték, kik az örömhírt megvigyék. Kik midőn Árpád vezérhez érkeztek, s az örömet neki megjelentették, hogy Szabolcs és Tas seregökkel épen s egészségben visszatértek s a dorogmai réven minden hadaikkal áthajóztak, s midőn ezt Árpád

¹⁾ Jegyzőknél ad parvos montes (a kis hegyeknél) áll. Azonban Szeghalom és a Túr, azaz Berettyó vize közt semmi hegy nincs, s így kétségtelen, hogy e nevezet alatt csak halmokat kell értenünk, jegyzőknék különben is szokása lévén, valamint a legkisebb patakot folyónak (fluvius) úgy a legnagyobb síkságon eső halmokat is a latin szövegben mons-nak (hegynek) nevezi. — Szeghalom és Túr közt esik Békes vármegyében Póhalom nevű pusztá, több magos halommal, melyeket jegyzőnk kis hegyeivel egyeknek tarthatunk.

²⁾ A Túr folyó (fluvius Turu) nem egyéb mint a mai Berettyó, melynek partján esik csakugyan Túr és Türkevi. Oklevelesen bebizonyítható, hogy e folyót még 1326-ban is eredeti magyar nevén Túr-nak hívták, melyet azonban később az idegen eredetű és hangzású Berettyó név egészen feledségbe temetett. Lásd az egri káptalan jelentését Balla helységnek (a mai Csuda-Bala pusztának) Csuda fiaí Lád és Csuda részére 1326-ban történt határjárásáról, Fejéjérl Codex Dipl. Hung. VIII. d. 3. köt. 138 l.

³⁾ A dorogmai rév (portus Drugma) nem a Szeged mellett eső Dorozsma, mint némelyek hibásan állították, hanem a Borsod vármegye legalján eső Dorogma helység mellett volt.

⁴⁾ Ezen föld, melyet Dorogma közelében a kún Hohat, (Huhot) kapott, maig is Óhat nevet visel. Az óhati pusztá Dorogmával szemben túl a Tiszán Egyek falu közelében esik.

vezér hallotta, hogy Tas és Szabolcs minden hadaikkal éppen s egészségesen visszatértek s a Tisza vizén áthajóztak, nagy lakomát tartá és az örömhírt hozóknak különféle ajándékokat ada. Mikor osztán Tas és Szabolcs a vezér udvarába be akarának menni; a vezér minden vitézeit eléjük küldé s így őket nagy örömmel fogadá. És miként a jó urak szokása hiveiket szeretni, csak nem minden nap asztalánál vendégelé őket és sok ajándékokat oszt vala nekik; hasonlóan ők is Árpád vezérnek különféle ajándékokat adának, és a lakosoknak hozzá túsokul adott fiait bémutaták.

XXX. FEJEZET.

Szalán vezérről.

Árpád vezér és nemesei pedig néhány nap mulva tanácsot tartván, követeket küldének Szalán vezérhez, kik mintegy örömhírül jelentsék meg neki Tas, Szabolcs, nem különben Töhötöm győzedelmét, és kérjék tőle a Zagyva vizéig¹⁾ való földet, mi úgy is történt. Elküldék ugyanis Etét és Vajtát, kik midőn Szalán vezérrel Alpár homokján találkoztak, az örömmizenetet hírül adák és tőle a Zagyva vizéig való földet kívánák. Szalán vezér ennek hallattára igen nagy félelembe esett, és ijedtében a tőle kívánt földet a Zagyva vizéig Árpád vezérnek engedé s a követeknek különféle ajándékokat ada. Heted nap Ete és Vajta búcsút vévén, urokhoz visszatérének, kiket Árpád vezér tisztességgel fogada és követségek hallattára lőn nagy öröm a vezér udvarában, és a vezér kezde hiveinek helységeket és nagy birtokokat ajándékozni.

---

¹⁾ Jegyzőnk e folyó nevét Zagyá-nak ejtette és irta Zogea alakban.

XXXI. FEJEZET.

Szerencsről való megindulásukról.

Azután a vezér és fejedelmei megindulának Szerencsről és áthajóznak a Sajón, azon helyen, hol a Hernád vize beleszakad, és tábort ütének a Hőjő folyó ¹⁾ mellett a Tizsáig és Emődig ²⁾, és ott maradának egy hónapig. Hol is a vezér Böngyérnek, Bors atyjának, nagy földet adott a Tapolcza vizétől ³⁾ a Sajó vizéig, mellyet most Miskolcz-nak hívnak ⁴⁾, és adott neki egy várat, mellyet Győrnek neveznek ⁵⁾, s azon várat fia Bors a maga várával, mellyet Borsodnak hívnak, egy vármegyévé tette.

XXXII. FEJEZET.

Örs-úr váráról és Eger vizéről.

Azután Árpád vezér és nemesei innen megindulva s a Nyárád vizéig ⁶⁾ menve tábort ütének a patakok mellett, azon

---

¹⁾ A Hőjő (Heuyou) ma Héjő vize Borsodban a Sajóval egyenközüleg foly, s Tisza-Oszláron alól szakad a Tizsába. A Héjő nevezet nem egyéb mint a hév, vagy hő szavunk palóczos kiejtése. E folyó eredetét csakugyan a tapolczai hév viztől veszi.

²⁾ Emőd (Emeud) Borsod megyei falu a Héjő vizétől nem igen távol.

³⁾ A Tapolcza (Topulucea) vizén azon meleg forrás és patak értendő, melly mellett a mai tapolczai fürdő áll Borsod vármegyében. E helynév, valamint a hazánkban, kivált Felső-Magyarországon igen számos Tapolcza, Tapolcsány, Tepla, Teplitz, Teplicska mind a szlávoktól ered; tepla ugyanis szlávul hő, meleget jelent. Ezen Tapolcza vize alantabb Héjő, azaz hő nevet visel, mi nem egyéb mint az eredeti szláv név magyar fordítása.

⁴⁾ A Miscoucy leírásban az i csak utánhangzó, az u pedig az l változéka; Miskolcz nevét a palóczok maig is Miskoucuz-nak ejtik.

⁵⁾ Ezen Győr vár (castrum Geuru = Győrő) a mai Diós-Győr Borsodban, régi vára romjaival.

⁶⁾ A Nyárád vize Borsodban a Bikk hegységből ered s a Tizsába szakad. Jegyzőnk Naragy azaz Nárágy-nak írta.

helytől fogva, melyet most Kács-nak neveznek ¹⁾, hol is Acsádnak, Örs-úr ²⁾ atyjának nagy földet adott, és ott azután annak fia Örs-úr azon folyó fejeinél várat épített, melyet most Örs-úr várának neveznek ³⁾. Innen osztán Árpád vezér és övéi megindulván az Eger vizéig ⁴⁾ jövének, és ott gunyhókat készítvén néhány napig maradának, s azon halmot, melyen a vezérnek leveles színt csináltak, Színhalom-nak nevezék ⁵⁾ s táboruk az Ostoros vizétől ⁶⁾ Poroszló váráig ⁷⁾ terjedt. Innen megindulva a Zagyva vizéig jövének, és tábort ütének azon folyó partján a Tiszától a Mátra erdejéig, s meghódoltaták a föld minden lakosait a Köröstől a Zagyva vizéig és a Szepes erdőig ⁸⁾. Akkor Árpád vezér a Mátra erdejében nagy földet adott Ednek és Edömérnek, a hol azután unokájok Pata várat épített ⁹⁾, kiknek nemzetségéből származott sok idő multával

---

¹⁾ E hely nevét, melyet szövegünk Casu-nak ad, többen igen hibásan olvasták Kazá-nak, még hibásabban Kassá-nak. E helységek a Nyárádtól távol fekszenek, ellenben Kács falu Borsodban a Bikk hegyek közt épen e patak partján esik.

²⁾ Örs-úr (Ursuur) neve kétségtelenül az Örs (Ursu = Örsö) tulajdonnév és úr (ur) szavunk összetétele.

³⁾ Az Örs-úr vára nevezet ma már nem létezik; ezen vár romjai azonban maig is láthatók Kács helység határában.

⁴⁾ Az Eger vize, melyet szerzőnk Egur-nak irt s Egörnek ejtett, Borsod és Heves vármegye közt határt képezve foly.

⁵⁾ Színhalmot (Zenuholmu), mely Borsodban az Eger vize mellett fekszik, a nép ma Színhalom-nak ejti.

⁶⁾ Az Ostoros vize (fluvius Vstoros) egy csekély folyó Borsodban, mely a Bikk hegyből az Eger vizével egyenközüleg foly, s mellynek partján Ostoros falu fekszik.

⁷⁾ Poroszló (Porozlou), melyet jegyzőnk még várnak ismert, a Tisza jobb partján eső mezőváros. Nevét, mely Breslav, Breslau, magyarul Boroszló-ra emlékeztet, az Árpád által itt talált szláv eredetű lakosaitól vette.

⁸⁾ A Szepes (Zepus = Szepös) erdején, a rengeteg erdőkkel borított szepességi Tátra hegyei, a Mátra erdején a Mátra hegycsoport erdős hegyei értendők.

⁹⁾ Ez a mai Gyöngyös-Pata mezőváros mellett feküdt egy hegytetőn, ma már csak alapja látszik.

Sámu el király, kit kegyességéért Abá-nak neveznek vala ¹⁾).

XXXIII. FEJEZET.

Nógrád és Nyitra váráról.

Ugyanazon időben Árpád vezér, midőn magát vitézeivel így fölmagasztalva s biztosítva látta, akkor egymás közt tanácsot tartván, sok vitézeket küldé hadjáratra, kik neki Gömör ²⁾ és Nógrád ³⁾ vár népét meghódítsák, és ha szerencséjük kedvez, menjenek föl a csehek határa felé Nyitra váráig ⁴⁾, melly hadjáratra menő vitézeknek fejeikül és vezéreikül rendelé anyai nagybátyja Hülek két fiát, Szoárdot és Kadocsát, nem különben Hubát a fejedelmi személyek egyikét. Akkor ezen három úr, Árpádtól búcsút vévén megindula azon helyről, mellyet Pásztó-nak hívnak ⁵⁾ s a Hangony vize mellett lovagolva ezen folyón átkelének a Sajó vize mellett ⁶⁾. Innen megindulának

¹⁾ Kún eredetű Aba (Oba) királyunk valódi Sámuel keresztnévét minden történétíróink közzül egyedül jegyzőnk tartotta fön. S hogy őt csakugyan Sámuelnek hívták, bizonyítják Samuhel Rex köriratu pénzei, mellyek maig fönmaradtak.

²⁾ Gömör (Gumur) vára már Árpád bejövetelekor fönállt. Nevét igen hihetőleg a német Hammer (hámor) szótól vette, mert e vidéken már a szlávok letelepedése előtt itt tanyázott germán fajú quadok korában mivelt bányák és hámorok voltak.

³⁾ Nógrád (Nougrad) várának romjai maig is láthatók Nógrád vármegyében a hasonnevű mezőváros fölött. Novograd vagy Novigrad szlávul új-vár-at jelent.

⁴⁾ Nyitra vára (castrum Nitra) e korban a Szvatoplug morva fejedelem hatalma alatt állott felföld legerősebb pontja volt. Már Árpád előtt volt itt püspökség, mellyet Szvatoplug alapított.

⁵⁾ Pásztó (Paztuh) mezőváros Hevesben a Zagyya mellett a Mátra aljában. A vidéki nép utánhangzóval maig is Pásztóhá-nak nevezi.

⁶⁾ A Hangony (Hongun) patak Gömör vármegye déli részében eredve részint ezen részint Borsod vármegyében foly, s Bánréve helységen alól szakad a Sajóba. Itt keltek át rajta Árpád vezérei.

Gömör vár vidékén keresztül s a Baloghátig¹⁾ jutának, innen a nógrádi részekre érven a Galga²⁾ folyóig érkezének, innen pedig megindulván a Duna partján menének és a Verőcze vizén³⁾ átmenvén tábort ütének az Ipoly vize⁴⁾ mellett, és mivel isteni kegyelem vala bennök, mindenki félt tőlök, és leginkább azért félnek vala tőlök, mivel hallották volt, hogy Árpád Álmos vezér fia Attila király nemzetségéből származott. Akkor az azon földet lakó egész szlávtság, kik előbb Szalán vezér emberei voltak, tőlök való féltőkben magok szabad akaratjából meghódolának nekik, senki kezét sem emelítvén, és olly nagyféltre és remegve szolgálnak vala nekik, mintha rég uraik lettek volna. Akkor Szoárd és Kadocsa, nem különben Huba, kitől a bölcs Szemera származik, midőn látták, hogy a sok nép nekik harcz nélkül meghódolt, nagy lakomát tőnek, és a föld előkelő lakosainak, kik fiaikat túsokul adták, különféle ajándékokat osztának, őket szép szóval háború nélkül Árpád vezér urodalma alá hajták s a hadjáratra magokkal vivék, fiaikat pedig túsokul vévén különféle ajándékokkal Árpád vezérhez visszaküldék, min a vezér és nemesei nagyon megörülének, és az örömhírt hozóknak sok ajándékot adának.

---

¹⁾ Jegyzőnk mons Bulhadu-t ír; azonban ha tudjuk, hogy a Balog folyó eredeti szláv neve Blch, mit a magyar ajak ki sem képes ejteni, úgy hogy abból később Balog-ot csinált, a Bulhadu névben ezen folyó nevének a magyar hát szóval való összetételére ismerhetünk; mint az a Tiszahát, Erdőhát, Cserhát nevekben maig is él. Csakugyan Gömör vár vidékéről a Balog-völgyön és Balogháton át lehet csak jutni Felső-Nógrádba Losonc vidékére. Ezért mertem itt a szlávos Blh-hát, vagy Bulhát név helyett fordításomban a magyaros Baloghát nevet használni.

²⁾ Ezen folyó, melyet jegyzőnk Caliga-nak ír, Nógrádban az úgy nevezett Cserháton Becske körül ered, s Pest vármegyében Aszód alatt elfolyva Fénsszarunál szakad a Zagyvába.

³⁾ A Verőcze (Wereuecea) vize azon kis patak, mely a diós-jenei hegyekből eredve, Verőcze és Kis-Maros Nógrád vármegyei helységek közt szakad a Dunába.

⁴⁾ Az Ipoly (Ypul) folyó Nógrád vármegye északi részén eredve, Nógrádon és Honton keresztül folyva szakad a Dunába.

XXXIV. FEJEZET.

A Garan vizéről és Bars váráról.

E közben Szoárd és Kadocsa, Hülek fiai, nem különben Huba és minden hadaik az Ipoly vizén a Duna mellett¹⁾ átkelének, és más nap a Garan vizén²⁾ átkelve tábort ütének a mezőben egy kis földvár mellett, melyet Várad-nak neveznek³⁾ és ezen várat bevén ott maradának három nap, Böngyér fiának Borsnak jövetelére várva, kit Árpád vezér nagy sereggel küldött vala segítségökre. Negyed napon, midőn Bors erős haddal hozzájuk érkezett, a föld népe mind megfélemlt tőlök, és senki sem merte kezét ellenök emelni. Akkor ezen négy úr egymás közt tanácsot tartva, a hozzájuk hű lakosok kérelmére elvégezé, hogy a sereg harmad része a föld népével menjen a Zólyom erdőbe, kik is az ország határszélén mind kőből mind fából is erős torlaszokat építsenek, nehogy valaha a csehek vagy lengyelek lopni és rabolni országukba jöhesse-nek⁴⁾. Ekkor közegyetértéssel e végre Borsot, Böngyér fiát, küldék ki vitézeivel, kik is midőn a Garan folyó mellett lovag-lának, egy szarvas elöttök megfutamodva a hegyek tetejére hága, melyet Bors nagysebesen üzván a hegyek tetején agyon nyilaza. S akkor Bors, a mint azon hegyeket körül tekintette, azt vette eszébe, hogy ott várat építsen. S mindjárt össze-gyűjtván a sok pórnépet, egy magosabb hegy ormán igen erős

¹⁾ Tehát a mai Szob helyiségnél keltek át az Ipolyon.

²⁾ Jegyzőnk e folyó nevét az eredeti szláv Hron vagy Gron névhez hiven Gron-nak írja. Ebből alakult a magyar Garan kiejtés.

³⁾ Várad (Uarod) név alatt ma két falut találunk a Garan mellett Bars vármegyében, Alsó- és Felső-Váradot, Nagy-Sarlótól éjszakra egy mérföldre.

⁴⁾ Az ország éjszaki határát még ekkor a Zólyom vármegyei erdős hegyek képezték. Nem sokára azonban — mint alább XXXVII. fejezetben látni fogjuk, — a Vág völgye a rajta lévő erős várakkal Árpád hatalmába kerülván, ezentúl az ország éjszaki határává a Trencsin és Árva vármegyei határhegyek lettek.

várat építe, mellynek tulajdon nevét adá, a mint Bors várának is nevezik ¹⁾. És innen seregével a Zólyom erdőig méne, és igen nagy kőerősséget építtete, mellyet most Borsod Zólyomnak neveznek ²⁾.

XXXV. FEJEZET.

Nyitra városáról.

Szoárd és Kadocsa, nem különben Huba, Bors távozta után minden hadaikkal megindulván azon várból, mellyet Váradnak neveznek, táborba szállának a Törzsök erdőn túl ³⁾ a Zsitva vize mellett ⁴⁾. Más nap pedig néhány embert, kiket vakmerőknek tudnak vala, kiküldének kémlelődni, kik a Nyitra vizén keljenek át s nézzék meg, ha harcz nélkül átmehetnének-e Nyitra városáig? ⁵⁾. Kik midőn sebes nyargalvást a Tormos patakhoz ⁶⁾ értek, a hol az a Nyitrába szakad, láták, hogy az azon földet lakó szlávok és csehek, a csehek vezérének segít-

¹⁾ Ez a régi Bars vára a Garan mellett, mellytől vette nevét Bars vármegye. Romjai Ó- és Új-Bars városok mellett maig is láthatók.

²⁾ Ezen Borsod-Zólyom (Borssod Zouolon) vára nem egy a mai Zólyom város déli oldalán látható zólyomi régi várral, hanem a Szalathna vizén túl fekvő Pustihrad (puszta vár) nevű hegytetőn feküdt, mellynek romjait ma már csak kőhalmok jelölik. — Pustihrádnak egyik erdőrészét maig is Borsuvá-nak nevezik, melly helynévben Bors vezér emléke s Borsod-Zólyom vár nevének némi nyoma maradt fön.

³⁾ A Törzsök erdő (sylva Tursoc) eredetileg nem tulajdon név volt, hanem valamint a számos helységek határaiban található agg erdő, láb as erdő, eresztvény (azaz fiatal erdő) elnevezések úgy a törzsök erdő név is csak tulajdonságot jelelő elnevezés volt. Tudomra e nevet eddig névtelen jegyzőnk egy magyarázója sem fejtette meg.

⁴⁾ A Zsitva folyó (fluvius Sytua) Bars vármegyében ered és Zsitvatőnél szakad a Dunába.

⁵⁾ A Nyitra (Nitra) vize mellett épült nyitrai vár, melly már Árpád előtt nevezetes erősség volt, adott nevet később Nyitra vármegyének.

⁶⁾ A Tormos patak (riuulus Tormas) a Zobor hegyéből ered, s a Nyitra városához igen közel eső Tormos falu mellett elfolyva a Nyitrába szakad.

ségével ellenök állanak. Minthogy Attila halála után azon földet, mely a Vág és Garan között fekszik, a Dunától a Morva folyóig¹⁾ a csehek vezére foglalta vala magának s tette vala egy fejedelemséggé, és akkor tájban a cseh vezér kegyelméből nyitrai vezérré Zobor lett.

XXXVI. FEJEZET.

A vezérek által kiküldött kémekről.

Midőn pedig azon kémek, kiket Szoárd és Kadocsa kiküldtek vala, látták, hogy a szlávok és csehek nekik ellent nem állhatnak, háromszor rájok nyilazának s néhányat közzülök megölének. S midőn látták a szlávok és csehek, kiket Zobor örököül állított vala, hogy azok, kiket Hétmagyarnak neveznek, ilyen fegyvert használnak, nagyon megfélemlének, mivel ilyen fegyverzetet soha sem láttak, és tüstént hírt adának uroknak Zobornak és azon tartomány többi fejedelmeinek.

XXXVII. FEJEZET.

Árpád vezéreinek harczárol.

Akkor Zobor ezt meghallván a csehek segítségével sok fegyveressel eléjük mene megütközni, és midőn mind két sereg a Nyitra vizéhez ért, Szoárd, Kadocsa és Huba át akarnak vala menni a folyón. Hanem Zobor nyitrai vezér és vitézei ellenök igen sokáig harczolván, semmiképen nem akarják vala nekik

---

¹⁾ A Morva (Moroua) folyó, melytől vette nevét az Árpád előtti Moravia vagy Marahania, s a mai Morvaország, Szokolczánál érinti Magyarország határát, s ezt Morva- és Osztrákhontól választva a régi dévéni várnál szakad a Dunába.

az átmenetelt megengedni. És míg egymással sokáig harczoltak, a magyarok a csehek és szlávok közzül sokat agyon nyilaznak vala. De három nap a magyarok az árvizek miatt semmiképen át nem mehettek; végre azonban negyed nap a csehek és minden nyitrai szlávok látván a magyarok merészségét s a nyillövéseket nem állhatván, futásnak eredének, és hogy élteket megmenthessék, sebes vágtatva Nyitra várába zárkoznak nagy félelemmel. Kiket Szoárd, Kadocsa és Huba, nem különben a többi vitézek a városig üzenék, s közzülök némellyeket megölének, némellyeket megsebesítének, s másokat elfogának. Vezérok pedig Zobor, midőn futásban ellenök harczolni akart, Kadocsa láncsája által elesék és elfogtatva őrizet alá téteték, a többiek a városba zárkozva mint a némák ugy elhallgatának. Más nap azért Szoárd, Kadocsa és Huba a sok fegyveres sereggel keményen kezdék vívni Nyitra városát minden módon, és az úr nekik nagy győzedelmet ada, és harczolva bemenének abba, és ott sok ellenségek vére omla. Akkor haragra gerjedve Zobort azon tartomány vezérét, kit tegnapelőtt elfogtak volt, egy magos hegyre vivén fölakaszták; a honnan azon hegyet az naptól fogva maig Zobor-hegyének nevezik¹⁾. És ezen tettökért félt tőlök azon hazának minden embere, és valamennyi nemes túsokul adá nekik fiait, és azon föld minden népei meghódolának nekik a Vág vizéig. És mivel isten kegyelme jár vala előttök, nem csak magokat hódoltaták meg, hanem valamennyi váraikat is bevevék, melyeknek nevei maig is ezek: Sempte²⁾, Galgócz³⁾, Tren-

¹⁾ Nyitra városától éjszaknyugotra egy negyedórara fekszik e maig is Zobor nevet viselő hegy, hol sz. István benedekrendi apátságot alapított.

²⁾ E vár nevét jegyzőnk Stumtey, azaz stömtei várnak írja. E nevet a magyar ajk Sömte vagy Semté-re változtatta, miből könnyebb kiejtés kedvéért közbe szűrt p-vel a mai Sempte név alakult. — Az Árpád előtti semptei vár egyetlen mai maradványa egy négyszög kövekből erősen épült négyszögű széles torony, mely római kezeknek sem válnék szegényére.

³⁾ Galgócz vára (castrum Colgoucy) Nyitra vármegyében a Vág völgyén feküdt; az újabb korban helyén díszes úrilak épült. Kézai és Thuróczi szerint

csén¹⁾, Bolondócz²⁾ és Bán³⁾. És öröket rendelvén a várakba elmenének a Morva vizéig és Magyarország határait torlaszokkal megerősítvén Varanáig⁴⁾ és Sárvárig⁵⁾ tüzték ki. És győzedelmet nyervén visszatérének Árpád vezérhez, és azon föld minden hűtlenét vasra verve magokkal vivék. És midőn Szoárd, Kadocsa, nem különben Huba, Árpád vezérhez minden foglyaikkal épen s egészségben visszatértek, lőn nagy öröm a vezér udvarában. S Árpád vezér nemeseinek tanácsára és kérelmére, a Nyitra vidékéről hozott hűtleneknek, előbb tőlök esküt vévén, különböző helyeken földeket ajándékozott, nehogy valaha még hűtlenebbekké lévén, haza térve a nyitrai széleken lakó hiveinek

Galgócz vidékéről a cseheket Lél vezér verte ki, ki is szeréntök e vidéken tanyázott. — Galgócz város piaczn a legújabb korig állott egy omladozó lapos kerek torony, melyet a hagyomány Lehel (helyesen Lél) siremlékének tartott, s ennek közelében van az ugy nevezett Lehel utczája.

¹⁾ Szövegünk Trusun leírása Tröcsön-nek volna olvasandó; hihetőleg Trnsun állt az eredetiben, mi Trncsön, vagy Trncsén olvasást adna, miből a magyar ajak Trencsént csinált.

²⁾ Bolondócz vára Trencsinben a Vág völgyén Beczkő mezőváros fölött emelkedik. Jegyzőnk Blundus-t irt, mi Blondos-nak vagy Bolondos-nak olvasandó, s hihetőleg ő e nevet így is ejtette. A mult században Timon koholta azon mesét, hogy e várat Stibor vajda 1409-ben udvari bolondja számára építtette s ezért ragadt volna arra a Bolondvár nevezet. De hogy ez alaptalan mese, kétségtelen, miután e várat nem csak névtelen jegyzőnk, hanem okleveleink is Stibor kora előtt századokkal emlegetik.

³⁾ Bán (Bana) vára a Trencsén megyei Bán várostól keletészakra mintegy félóra távolban ma romokban hever.

⁴⁾ Névtelen jegyzőnk fordítói s magyarázói a szövegben előjövő Borona helynevet egyáltalában nem tudták megfejteni. Én azt Varanának olvasom, miként Boyta vezér neve helyesen Vajtának olvasandó s így is maradt fön az általa birt Vajta helységben a Sárviz mellett. Ezen Varana helység pedig nem más mint a Trencsin vármegye éjszaki részén eső Varin, vagy szlávul Varna mezőváros a Vág partján.

⁵⁾ Ezen határszéli Sárvár-on (Saruuar) sem a föntebb említett Szathmár vármegyei, sem a mai dunántúli Sárvárt fekvésöknél fogva nem érthetjük, s így az alatt honunk éjszaki szélén olly földből azaz sárból hányt várat kell értenünk, millyet honfoglaló őseink birtokaik biztosítása végett több helyt hányattak. A Trencsin megye éjszaki részéből Sileziába vezető jablunkai szoros úton Nagy s alább Kis és Új sáncz név alatt három illy határvédi föld erősség nyomai láthatók, s ezek közül a nagy nevezetűt vélhetjük névtelen jegyzőnk Sárvárának, mellynek régi magyar neve ma már elenyészett.

ártsanak. És ezen örömében Árpád vezér Hubát Nyitra s más várak ispánjává tette és tulajdon földet adott neki a Zsitva vize mellett a Törzsök erdőig.

XXXVIII. FEJEZET.

A görögök és bolgárok seregéről.

E közben Szalán, midőn a magyarok hatalmát és tetteit megértette, megfélemlert, nehogy valaha haragra gerjedve őt országából kiűzzék. Tanácsot tartván hát övéivel követeket küldte a görög császárhoz és a bolgár vezérhez, hogy adjanak neki segítséget, a magyarok vezére Árpád ellen való harcra. A görög császár és a bolgár vezér nagy sereget küldének Szalán vezérnek, melly midőn Szalán vezérhez megérkezett azon helyen, mellyet Tétel-nek hívnak¹⁾, nagy öröm lőn a vezér udvarában. Más nap Szalán vezér és nemesei tanácsot tartván követeket küldének Árpád vezérhez, mondván, hogy földjüket hagyja el, és induljon haza szülőtte földjére. Kik midőn Árpád vezérhez érkeztek és Szalán vezér üzenetét neki elmondták, Árpád vezér és nemesei megneheztelvén így üzenének vissza Szalán vezérnek; a földet, melly a Duna és Tisza között fekszik és a Duna vizét, melly Regensburgtól Görögországba foly, pénzünkön vettük meg akkor, midőn új emberek voltunk, s árraúl küldtünk neki tizenkét fehér lovat és egyebeket, mint föntebb²⁾, ő maga is földje jóságát dicsérve küldött egy nyaláb fűvet Alpár homokjáról és két kulacsos a Duna

¹⁾ Titel nevét szerzőnk Tetel-nek, föntebb Tytul-nak írta, e leírasi eltérés e név szójárásilag különböző kiejtésének felel meg. A Titel, Tétel és Tétől kiejtés az alvidéki magyarságnál maig is egyiránt hallható.

²⁾ Jegyzőnk vagy maga, vagy talán másolója, a Szalánnak küldött s föntebb a XIV-dik fejezetben részletesen előadott ajándékokat újra elsorolva leírni restelvén, itt az említett fejezetre utal.

vizéből. Parancsoljuk azért uratoknak Szalán vezérnek, hogy földünket elhagyva takarodjék rögtön a bolgárok földjére, a honnan ősapja, a mi ősapánk Attila király halála után, kiszállott volt. Ha pedig ezt nem teendi, tudja meg, hogy mi ellene azonnal hadra kelünk. Ezt hallván a követek, búcsút véve, szomorú képpel sietének Szalán vezérhez. Árpád vezér és nemesei pedig a Zagyva vizétől megindulva egész seregökkel táborba szállának a Tetétlen halom mellett¹⁾ a Tiszáig; azután a Tisza partján menve Alpár homokjához érkezének.

XXXIX. FEJEZET.

Szalán vezér megindulásáról Árpád vezér ellen.

Szalán vezér pedig a görögök és bolgárok segítségével Tételről dühös szívvel megindulva embereinek biztatására Árpád vezér ellen kezdte lovagolni, és midőn mind két sereg egymáshoz közel éjtszakázott, egyik sem mert egész éjjel aludni, hanem lovaikat nyergelve kézen tartva virasztának. Árpád vezér pedig, kinek segítője volt a mindenek ura, fegyverbe öltözve rendezvén a sereget, s könyhullatva imádván az urat, vitézeit buzdítva szóla. Scythák! kiket a bolgárok dölýfükben Hungvárától Hungváriaknak neveztek, ne feledjétek el a görögöktől való félelmetökben kardjaitokat s ne veszítsétek el jó hírnevetöket; miért is sérényen és erősen harczoljunk a görögök és bolgárok ellen, kik asszonyainkhoz hasonlítanak, s csak úgy féljünk a görögök sokaságától, mint az asszonyok sokaságától²⁾. Ezt hallván

¹⁾ A Tetétlen halom (mons Teteuetlen) egy magos halom a Szolnoktól délnyugotra terülő tetétleni sik pusztán, mely maga is ezen halomtól vette nevezetét.

²⁾ Mint föntebb (VIII. fej.) Álmos beszédére megjegyzők, ezen Árpád szájába adott beszéd is jegyzőnk saját fölfogását tükrözi vissza.

vitézei nagyon megbátorodának, s Lél, Tas fia, azonnal kürtjébe fúva, s Bulcsu¹⁾, Bogát²⁾ fia, zászlót emelve a görögök ellen az előcsapatban harczolandók megindulának. És csatába vegyülv mind két ellenséges sereg, és kezdenek erősen vívni egymással, és midőn Árpád egész serege viadalra került a görögök ellen, sokan elesnek vala a görögök és bolgárok között. Említett Szalán vezér pedig, midőn övét a harczban hanyatlani látta, futásnak erede s hogy életét megmenthesse Bolgár-Fejérvárba³⁾ siet. A görögök és bolgárok pedig a magyaroktól való rettegetésükben az utat, mellyen jöttek, elfelejtették, s hogy élteket megmentsék megfutamodván a Tiszát kis folyónak gondolva át akarják vala úszni. De mivel a magyaroktól való féltőkben olly nagy ijedtség és rémület lepte volt meg őket, majd mindnyájan a Tisza vizébe haltak, úgy hogy alig maradt meg néhány, kik császárhoznak pórul jártokról hírt vigyenek. A honnan azon helyet, hol a görögök elvesztek volt, az naptól fogva maig görög révnek nevezik⁴⁾.

---

¹⁾ Bulcsu (Bulsuu) ugyanazon személy, kit későbbi krónikáink, minthogy a hagyomány szerint igen vérengző volt, Verbulch azaz Vér-bulcs-nak neveznek.

²⁾ Bogát (Bogat) kétségtelenül egy személy azon Bugatus-sal, kiről Liutprand X-dik századi cremonai püspök úgy emlékezik, mint egyik vezéréről azon magyar hadseregnek, melly 921-ben Felső-Olaszországban diadal-maskodott.

³⁾ Bolgár-Fejérvár (Alba-Bulgariae) eredeti szláv nevén Belgrád, mi csakugyan Fejérvárat jelent. Szerzőnk e várat Bolgár-Fejérvár-nak azért nevezi, mert Árpád korában a hatalmas Simon bolgár fejedelem hatalma alatt állt. Későbbi krónikáink azt Nándor-Fejérvár-nak nevezik; mi okon? nem tudjuk.

⁴⁾ Árpád döntő csatája a Tisza mellett Alpár táján történt, hol 1847-ben egy csekély érben egy földmives aranyos kardot és sisakot talált. E tájon kellene tehát keresnünk a tiszai görög révet (portus Graecorum), de e név emlékét itt ma már nem találhatjuk.

XL. FEJEZET.

Árpád vezér győzedelméről.

Árpád vezér és vitézei pedig a nyert diadal után innen megindulván az ugy nevezett Körtvélytő¹⁾ mocsárhoz jövének, és ott maradának a Gyümölcsény erdő mellett²⁾ harmincznégy napig. És azon helyen a vezér és nemesei megállapíták az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait, miképen szolgáljanak a vezérnek és előkelőinek, vagy miképen tegyenek törvényt minden elkövetett vétek fölött. S ott a vezér vele jött nemeseinek különböző helyeket ajándékoza minden lakosaikkal együtt. És azon helyet, hol mind ezeket elrendezték vala, a magyarok tulajdon nevökön Szernek nevezték³⁾, mivelhogy ott vették volt szerbe az ország minden dolgát. És a vezér ezen helyet Óndnak, Ete atyjának adta a Tiszától a Bócsa mocsárig⁴⁾ és Körtvélytőtől Alpár homok-

¹⁾ A Körtvélytő (Curtueltou), valamint a hazánkban számosan létező Körtvélyes helynevek, kétségtelenül a vidéken tenyészett vad körtvélyfáktól vette nevét. Pusztá-Szertől, hol ekkor Árpád táborozott, mintegy másfél órányira, a Tisza bal partján Hód-Mező-Vásárhely határában maig létezik Körtvélyes nevű rét. Ezen Körtvélyes és Pusztá-Szer között a Tisza jobb partján Dócz kertészközség alatt egy nagy kiterjedésű tó terül, s ugyan e község határában szanaszét maig is több százados vad körtvélyfák láthatók. Névtelen jegyzőnk Körtvélytava tehát a legnagyobb hihetőség szerint nem más mint a mai dóczi tó.

²⁾ A Gyümölcsény (Gemelsen = Gyemelcsén) erdő, mint neve bizonyítja, gyümölcsfáitól vette nevét, melyeken természetesen csak vad gyümölcsfákat, a Dócz és Körtvélyes táján, Pusztá-Szerhez nem messze tenyésző vad körtvélyfákat, érthetünk. Jegyzőnk a mai gyümölcs szót gyemelcs-nek, legrégibb nyelvemlékünk a XII-dik századi halotti beszéd írója gymilcs-nek ejtette s gimils-nek írta.

³⁾ Szer (locus Scerii) ma Pusztá-Szer Csongrád vármegyében, Csongrád és Szeged között. Szeren, mint a legelső nemzeti törvényhozó gyűlés szent emlékü helyén, a keresztyénség fölvirágoztával monostor állíttatott, melynek nagyszerű egyháza a későbbi viharos időkben elpusztulván ma romokban hever.

⁴⁾ Jegyzőnk az Óndnak adott, vagy is helyesebben értelmezve az Ónd által elfoglalt föld határait Alpártól a Körtvélytőig, éjszaktól délre, és a Tiszától a

jáig. Azután pedig néhány év multával Ete, Ónd fia, összegyűjtven a sok szlávtságot, Alpár vára és a böldi rév¹⁾ között igen erős földvárat építtetett, melyet a szlávok saját nyelvökön Csorongrád-nak²⁾, azaz fekete várnak neveztek.

XLI. FEJEZET.

Árpád megindulásáról.

Azután pedig Árpád vezér és nemesei innen kiindulván Titelig jövének a népet hódítva. Innen megindulva a Szalánkamen-i révhez³⁾ jövének s az egész Tisza s Duna alján lakó népet igájok alá hajták. Innen megindulva a bodrogi részekre⁴⁾ jutának és a Vajas⁵⁾ folyó mellett tábornak ütének, és azon részeken a vezér nagy földet ada minden lakosaival

---

kérdéses mocsárig, melyet stagnum Botua-nak ír, keletől nyugotra jelölven ki, e mocsárt a pusztaszeri Tiszától nyugotra kell keresnünk. Itt találjuk csakugyan Bócsa pusztát, Szertől nyugotra 3—4 óra távolra, homokos buczkáival s számos pocs, vagy pocsolyáival, melyektől vette e hely igen hihetően nevét is.

¹⁾ A böldi rév (portus Beuldu) ma is e néven ismeretes tiszai rév Szentés és Csongrád városok közt.

²⁾ Ezen vár nevét ma Csongrád-nak ejtjük; jegyzőnk még az eredeti szláv elnevezéstől alig eltérve Csorongrád-nak ejtette, és Surungrad-nak írta. A szláv nyelvben csrn, vagy különböző hangzókkaal ejtve cserni, cserna, csorna, feketét, grad pedig várat tesz. — Későbbi okleveleink Chernigrad-ot írnak. — A régi Csongrád vár alapját, melytől a mai Csongrád vármegye nevét vette, a Tisza egyik zugában Csongrád városhoz közel maig is láthatni.

³⁾ Szalánkamen (Zolonkaman) falu a pétervárad-i határőrezredben a Duna partján Titeltől nem igen messze, régi várának romjaival.

⁴⁾ A bodrogi részeken a régi Bodrog vármegye értendő, mely nevét az alább (XLV. fej.) említendő Bodrog várától vette, s mint önálló törvényhatóság 1802-ig főnállott, a mikor azon sok határvillongások megszüntetése végett, melyek közte és Bács vármegye közt főnforgottak, ez utóbbival törvényesen egyesítettett.

⁵⁾ Vajas vize (fluvius Uoyos) alatt a Bács vármegye alsó részén folyó Vajas ér értendő, mely Plavniczán alól szakad a Dunába. Van egy más Vajas ér is föntebb, mely Foktónél szakad ki a Dunából s Kalocsa mellett elfolyva Bajánál ömlik abba vissza.

együtt Tasnak, Lél atyjának, és anyai nagybátyjának Kölpönnek, Botond atyjának¹⁾). Akkor Árpád és előkelői tanácsot tartva azt végezték, hogy Szalán vezérért sereget küldjenek túl a Dunára Bolgár-Fejérvár ellen. Melly seregnek fejeivé és vezéreivé lőnek rendelve Lél, Tas fia, Bulcs, Bogát fia, Botond, Kölpön fia. Kik Árpádtól búcsút véve ellovagolván, a Dunán minden ellenmondás nélkül átkeltek, azon helyen, hol a Száva folyó a Dunába szakad²⁾, és innen megindulván Bolgár-Fejérvár városa ellen kezdenék lovagolni. Akkor a bolgárok vezére, Szalán vezér rokona, nagy sereggel megérkezett, hogy a görögök segítségével ellenök harcoljon. Más nap pedig mind két sereg a síkon rendbe állta, s Lél, Tas fia, a maga jegyes zászlaját fölemelvén, s Bulcs, Bogát fia, a hadi kürtöket megfuvatván³⁾ viadalra kiállának, és mind a két ellenfél serege csapatonként összeütközék, és kezdenék egymással keményen vívni, és a görögök és bolgárokból igen sokan elesének, némelyek pedig közzülök fogságba jutának. Látván tehát Bolgárország vezére, hogy emberei a harcban hanyatlanak, futásnak eredve, hogy életét megmentse, Fejérvárba bémene. Akkor Lél, Bulcs, nem különben Botond diadalt nyerve tábort ütének a Duna mellett, kissé alább a mezőben, és minden bolgár és görög foglyot eléjük vezettetének, kiket is vasra verve Árpád vezérnek Magyarországba küldének.

---

¹⁾ Kölpön (Culpun) nevét Bács alsó részében, hol a Vajas ér foly s hol ő magának földet foglalt, maig is föntartja Kulpin nevű falu Újvidéktől nyugotéjszakra mintegy 3 mérföldre. E helység régi okleveleinkben Cwlpwn (Kölpön)-nek irva gyakran előfordul. A Kölpön név szójárásilag Kölpén és Kölpin-re változott, s ebből lett a mai Kulpin név, miután a török uralom korában az e tájról elenyészett magyarság helyét rácok szállották meg, kik az egykor magyar vidékü Keve vagy Kövi aldunai vár nevét is épen így Kubin-ra változtatták.

²⁾ A Száva (Zoua) Zimony és Belgrád közt szakad a Dunába.

³⁾ Az alpári csata leírásában (XXXIX. fej.), melyet, valamint a többi csatákat is jegyzőnk csaknem ugyanazon szavakkal ír le, épen megfordítva Lél fúja a riadót, s Bulcs emeli a zászlót.

XLII. FEJEZET.

A bolgár vezér követeiről.

Más nap Bolgárország vezére követeket küldte különféle ajándékokkal Lél-, Bulcs- és Botondhoz, könyörögvén nekik, hogy békéljenek meg, s azon fölül megízené, hogy anyai nagybátyja Szalán vezér pártját nem fogja, hanem Árpádnak Magyarország vezérének meghódolva híven szolgál és évenként adót fizet. Azok pedig békére hajolva, a vezér tulajdon fiát zálogul véve Bolgárország sok jószágával eltávoznak és azok vezérét bántatlan hagyák. Azután megindulván a Vaszil kapuhoz menének ¹⁾ és innen megindulva a Rác földet ²⁾ meghódíták, s annak elfogott vezérét sokáig vasba verve tartották. Innen megindulva pedig a tengerig jutának, és azon hon minden lakóit hatalommal és szép szerével Árpád magyar vezér uralma alá hódíták és Spalato városát ³⁾ bevevék, és egész Horvátországot ⁴⁾ meghódíták, s innen megindulva a nemesek

---

¹⁾ A Vaszil kapu (porta Wazil) a Balkán heglánczon keresztül vezetõ szoros Szofia és Filippápoly városok közt. Ezen szorosnak egyik szurdoka az útéptményei által örök emlékû Traianus császárról maig is Traján kapuja nevet visel, s minthogy császár görögül baszilevsz vagy vaszilevsz, azért nevezhették ezt a keleti birodalomban vaszil (azaz császár) kapujának.

²⁾ A rác föld (terra Racy), a késõbbi századokban okleveleinkben Rascia név alatt emlegetett tartomány, a mai Szerbország déli részén feküdt, s nevét a Raska folyótól vette, mely a Rigómezőn átfolyó Ibarral egyesülve a Morávába szakad. — E tartományt már a X-dik század közepén e név alatt ismerte és említi Biborban született Konstantinus keleti császár.

³⁾ Spalato városa (Civitas Spaletensis) az adriai tenger partján Dalmatianak egyik legnevezetesebb városa; a Diocletianus császár által épített pompás palota romjairól nevezetes.

⁴⁾ Horvátország (Crouacia) nevezete alatt nem a közelebbi idõkben így nevezett Dráva- s Szávaközi három vármegyét t. i. Zágrábot, Varasdót és Körözt kell értenünk, mert e vármegyék a régibb korban egész a XVIII-dik századig Tótországot (Regnum Slavoniae) alkották, csak a mult században kapták hibásan

fiait túszokul vevék s Magyarországra visszatérének Árpád vezérhez. Kiknek is hadait és minden vitézi tetteit, ha jelen levelem betűinek nem akarjátok hinni, higgyétek a hegedősök csacska énekeinek, és a parasztság hiú meséinek, kik a magyarok vitézi tetteit és hadait mind mai napig sem eresztik feledségnek¹⁾. Sőt némellyek mondják, hogy Konstantinápolyig mentek, s Botond Konstantinápoly arany kapuját bárdjával bevágta; de én mivel egy történetíró könyvében sem találtam, hanem ha a parasztok hiú meséiből hallottam, azért jelen munkámba írni nem akartam.

XLIII. FEJEZET.

Zágráb, Pozsega és Vukovárról.

Bulcs, Lél és Botond innen megindulván, az ugy nevezett Petrovagora²⁾ erdején átkelve a Kulpa folyó³⁾ mellett tábort ütének. És azon folyón átkelvén a Száva folyóhoz jutának, és a

---

a Horvátország nevezetét. Az igazi Horvátország a Szávától délre az adriai tenger mellékéig terült, s Zágráb vármegye déli részén és a Szávától délre fekvő határörezredekén kívül az Unna és Verbász folyók között, a mai Török-Horvátországot, is magában foglalta.

¹⁾ Világos bizonyossága e hely annak, milly élénken ragaszkodott a magyar nemzet még szerzőnk korában a honfoglaló ősök tetteit dicsőítő nemzeti költészetéhez. Későbbi krónikáink tanúsága szerint is a hét magyar vezér magáról énekeket szerze nevök főnmaradása és dicsőítése végett. Ezen nemzeti költészetet, melyet szerzőnk is, mint keresztyén főpap lenézőleg emleget, a térítő papok túlbuzgósága semmisítette meg.

²⁾ A Petrovagora erdős hegláncz, melyet szerzőnk sylva Peturgoznak nevez, a szluini határörezredből az Unna vizéhez huzódik, és így csakugyan Spalato és a Kulpa folyó között esik, hova azt névtelen jegyzőnk helyezi. — Ezen a román petra (kő, szikla) és a szláv gor (hegy) szavakból alkotott Petrovagora név köves hegyet jelent. A goz leírás gor helyett aligha nem a másoló hibája.

³⁾ A Kulpa folyó (fluvius Culpe) Karinthiából ered s Sziszeknél szakad a Szávába.

Száván átkelven Zábrág várát¹⁾ bevevék. És innen ellovagolva Pozsega várát²⁾ és Vukovárt³⁾ bevevék. És innen megindulván, a Dunán a görög révén⁴⁾ átkelve, Árpád vezér udvarába megjövének. És midőn Lél, Bulcs és Botond, s a többi vitézek másod évre nagy győzelemmel épen s egészségben visszatértek, lőn nagy öröm a vezér egész udvarában, és nagy lakomát tartának, és a magyarok minden nap fényesen vendégeskednek vala a különféle nemzetekkel. És a szomszéd nemzetek hallván elkövetett tetteiket, tódulnak vala Árpád vezérhez, és tiszta szívvvel hódolva szolgálnak vala néki nagy gondviselés alatt, és igen sok jövevény hazafivá lőn.

XLIV. FEJEZET.

A Duna szigetjéről.

Ezek után Árpád vezér megindulván azon tájról, hol most Bodrog vára⁵⁾ vagyon, a Duna mellett vonula a nagy szí-

¹⁾ Jegyzőnk e várát, mellytől vette nevét Zágráb vármegye, az eredeti szláv zabrag (azaz szigeten túl, sziget elve) névhez hiven Zabrag-nak írja, melly kiejtés a Drávamelléki magyar köznépnél Zágráb helyett maig is nagyon divatozik.

²⁾ E vár nevét jegyzőnk Posaga-nak írja; ettől vette nevét a Dráván túl Pozsega vármegye.

³⁾ Vukovár nevét szerzőnk Castrum Ulcou-nak azaz Vlkó várnak írja, melly nevezet eredetileg a szláv vlk, vagy vuk szótól ered, melly farkast jelent. Vlk s ebből Valkó- vagy Vukovár adott nevet a régibb századokban létezett Valkó vármegyének, melly a török uralom korában elenyészett ugyan, de annak megszüntével egy időre ismét visszaállított és csak 1745-ben egyesített Verőcze vármegyével.

⁴⁾ Ezen dunai görög rév (portus Graeci) különböző a föntebb (XXXIX. fejj.) említett tiszai görög rév-től. Ma már az Al-Dunán nem létezik e görög rév nevezet: de igen hihető, hogy az ott volt, hol a görög birodalomból Belgrádon és Zimonyon át a Duna s Tisza közére átvezető út a Dunán átvisz. Ezen átkelési ponttól maga a természet Péterváradot látszik kimutatni, mellynek vidékét a Szeremséget a görög császárok a XI-dik század első felében csakugyan birták is rövid ideig.

⁵⁾ Bodrog vára (castrum Budrug) a hasonló nevű vármegye székhelye a mai Bács megyei Monostorszeg helység közelében a Duna egyik kanyarulatában feküdt.

getig¹⁾ és táborba szállának a sziget mellett. És Árpád vezér és nemesei bémenvén a szigetbe, s azon hely termékenységet és bujaságát, s a Duna vizeinek erősségét látván, a helyet kimondhatatlanul megszereték, és elhatározzák, hogy az fejedelmi sziget legyen, s hogy ott minden nemes személynek tulajdon udvara és tanyája legyen. S Árpád vezér mindjárt mestereket hozatván derék fejedelmi lakokat csináltata és a hosszú útban megfáradt valamennyi lovát ide bévitetvén itt parancsolá legeltetni, s lovászainak mesterül rendele egy Csepel²⁾ nevezetű értelmes kún embert, azért is Csepel lovászmesternek ott tartózkodása miatt nevezték azon szigetet Csepel nevérol mind mai napig. Árpád vezér és nemesei pedig ott maradának cselédekkel együtt békében és hatalmasan october haváig. S ott hagyván nejeiket és a szigetből közakarattal kiindulván elhatározzák, hogy túl a Dunára menjenek és Pannonia földjét hódítsák meg, és a karantánok³⁾ ellen hadat indítsanak és a lombardiai határországbe⁴⁾ menetelre készüljenek; mielőtt azonban ez történnék, küldjenek sereget Glád⁵⁾ vezér ellen, ki a Maros folyótól Haram váráig⁶⁾ uralkodik vala, s kinek

¹⁾ A nagy sziget alatt, mint alább mindjárt látni fogjuk, a Csepel szigete értendő.

²⁾ Csepel (Sepel) lovászmestersége ellen némelly tudósaink kétséget akartak támasztani, azt állítván, hogy ezen hivatal csak a XIII-dik századi okleveleinkben említették először, s e hivatalt csak III. Béla állította volna föl: azonban a tihanyi apátság 1055-diki alapító oklevelében Nán mint királyi lovász írja alá magát.

³⁾ Karinthia a IX-dik század végén, mint a frank birodalom keleti szél-tartománya, külön herczegséget képezett, s magában foglalta a felső vagy rábamelléki és alsó vagy szávamelléki örgrófságot, melyek legnagyobb részben még Árpád alatt magyar hatalom alá jutottak.

⁴⁾ Lombárdia, mely az aquilejai és veronai örgrófságokon túl nyugotra feküdt, ekkor szintén a frank birodalomhoz tartozott.

⁵⁾ Glád (Glad) vezér nevének emlékét, ki a Duna, Maros és Tisza közt uralkodott, látszik föntartani Galád puszta Torontál és Gillád helység Temes vármegyében.

⁶⁾ Haram vára (castrum Horom) az Al-Duna mellett Belgrád és Orsova közt a mai Új-Palánka helyén esett, s a török foglalás előtt Haram vármegyé

is nemzetségéből származott sok idő multával Ótom, kit Csanád megölt. E végre pedig Szoárd, Kadocsa és Vajta lőnek kiküldve, kik midőn búcsút vévén ellovaglánek, a Tiszán Kanizsánál¹⁾ áthajóznak, és táborni ütének a Csesztőreg folyó mellett²⁾, és senki sem találkozott eljők, ki kezét emelt volna ellenök, mivel megfélemlettek vala tőlök azon föld minden lakosai. És innen megindulván a begei részekre³⁾ jutának és ott két hétig maradának, míg azon haza minden lakosait a Marostól a Temes vizéig meg nem hódították és azok fiait túszokul nem vették. Azután táborukat megindítván a Temes vize felé menének, és táborni ütének a fővenyes rév mellett⁴⁾, és midőn át akarának menni, szembe jöve velök azon hon vezére Glád, kinek nemzetségéből Ótom származott, nagy lovag és gyalog sereggel, a kúnok, bolgárok és oláhok segítségével. Más nap, midőn mind a két sereg a közöttök fekvő Temes folyótól egymáshoz átmenni teljességgel nem birt, akkor Szoárd meghagyá

székhelye volt, melly a vele szomszéd Keve vármegyével együtt a mohácsi vész után enyészett el. — Hram vagy chram egyébiránt szláv eredetű név és hajlékot jelent. — Új-Palánkával szemben a szerb parton maig is létezik Haram nevű helység.

¹⁾ Kanizsa nevét szerzőnk Kenesna-nak írja, minek Kenezsna olvasás felel meg. Igen hihetőleg a szláv knéz, kenéz szóból eredt e nevezet, mint a fentebbi leírás is mutatja. — Ezen Kanizsán egyébiránt a Tisza jobb partján Bácsban fekvő Ó- vagy Magyar-Kanizsa értendő, mert a bal parton eső Török-Kanizsa újabb telep.

²⁾ Csesztőreg vagy Csesztreg nevű folyó (fluvius Seztureg) ma e vidéken nem létezik. Hanem Kanizsa és a Bege folyó közt, merre vezeti szerzőnk a magyar sereget, az Aranka vizét találjuk, melly a Marosból Aradon alól kiszakadva Pádénál szakad a Tiszába. Ezt kell tehát névtelen jegyzőnk Csesztőreg folyójának vennünk.

³⁾ A begei részekben (partes Beguey) a Bege, szójárásilag Böge vagy latin neve után Béga folyó melléke értendő.

⁴⁾ Hol esett a Temes folyón a fővenyes rév (vadum arenarum), millyen helynév ma a Temes mellékén nem létezik, csak hozzávetőleg határozhatjuk meg. Szerzőnk a magyar sereget Kanizsától a Begén és Temesen át Pancsovához vezeti, s ez útvonalból láthatjuk, hogy az e vonalba eső temesi révnek ezen folyó alsó részén kellett esni, hol homokos vidéket Tomasovác közeliében találunk a német-bánsági ezredben néhány négyszög mérföldnyi területen. Azért ezen fővenyes révet Tomasovác tájára véljük helyezendőnek.

öcscsének Kadocsának, hogy seregének felével kerüljön alább, és bármiképen átmehet, vívjön meg az ellenséggel. Kadocsa mindjárt engedelmeskedvén bátyja parancsának, fele sereggel ellovagolva sebes nyargalvást alább kerüle, és minthogy isten kegyelme vezérli vala őket, átmenetele könnyű lőn. És midőn a magyar sereg egy része Kadocsával túl, fele Szoárddal innen volt, akkor a magyarok a hadi kürtöket megfuvák, és a folyót átusztatva erősen kezdének vívni, és mivel az Úr kegyelmével a magyarok előtt jár vala, nagy győzedelmet ada nékiek, és dőlnek vala ellenségeik előttök, mint a kévék az aratók után. S azon harczban meghalt két kún vezér és három bolgár kenéz¹⁾, maga vezérok Glád futásnak eredve menekült meg, de egész serege, mint a tűz színe előtt a viasz elmállva, kard élén veszett el. Akkor Szoárd, Kadocsa és Vajta, a nyert diadal után innen megindulva a bolgár határok felé menének, és tábort ütének a Panocsa²⁾ folyó mellett. Glád vezér pedig futásnak eredve, mint föntebb mondtuk, a magyaroktól féltében Keve várába³⁾ vette magát. Harmad nap Szoárd és Kadocsa, valamint Vajta, kitől a Bruksa nemzetség⁴⁾ származik, a sereget elrendelvén Keve vár ellen harczolni kezdének. Midőn ezt Glád vezér látta, követeket küldvén békét kezde tőlök kérni, és a várat különféle ajándékokkal önkényt átadá. Innen elmenvén Orsova várát bevevék, Vajtát a sereg harmad részével s a lakosok túsokul vett fiaival Árpád

¹⁾ Knéz, magyarosan ejtve kenéz, szláv eredetű szó, s főnököt, urat jelent.

²⁾ A Panocsa folyó (fluvius Panucea) nem egyéb lehet, mint a Dunának egy csekély szakadéka a mai Pancsova város körül.

³⁾ Keve vára (castrum Keuee) hajdan nevezetes végerősség s egyszersmind Keve vármegye székhelye volt, melyet a mohácsi vész előtt okleveleink gyakran emlegetnek. — 1716-ban a törököktől e vár visszafoglaltatván, az 1739-diki belgrádi béke értelmében széthányatott. Ma helyén Kubin vagy Kuvin nevű falu áll.

⁴⁾ E nemzetségről egyedül jegyzőnk emlékezik; nevét, úgy látszik, az Ung vármegyei Pruksa helység tartotta fön.

vezérhez visszaküldék, és ezen fölül követeket küldének, hogy adjon szabadságot Görögországba menniök, hogy egész Macedoniát meghódítsák a Dunától a fekete tengerig. Mert akkora a magyarok lelke semmit egyebet nem óhajt vala, mint földeket foglalni, nemzeteket hódítani, és hadi munkával élni; mivel a magyarok akkoron úgy örvendének vala az embervér ontásának mint a nadály, és ha így nem tettek, annyi jó földet maradékaikra nem hagytak volna. De hagyján! Vajta és követek Árpád vezérhez megérkezének, és a történeteket néki elbeszélék; a vezér pedig munkájokat megdicséré, és szabadságot ada Szoárdnak és Kadocsának Görögországba menni és magoknak földet foglalni, és Vajtának hív szolgálataiért nagy földet ada a Tisza mellett, Taras nevezetű¹⁾. Akkor Szoárd és Kadocsa követi búcsút véve vigan visszatértek uraikhoz.

XLV. FEJEZET.

A bolgárok és macedónok polgáiról.

Néhány nap multával Szoárd és Kadocsa egész seregestől fölemelt czimeres zászlaikkal áthajóznak a Duna vizén, és Varancs²⁾ várát bevevék, s azután a szeredóczi vár³⁾ alá

¹⁾ Ezen föld (terra Torhus) a mai Taras helység Torontál vármegyében a Tisza mellett. Nevezetes, hogy ezen Vajta kún vezér által birt Taras szomszédságában épen Kumánd nevezetű helységre találunk, melly kétségtelenül kún telepítőtől vette nevét.

²⁾ Varancs vára (castrum Borons) Viddinen alól Bolgárországban a Dunába szakadó Seidul folyó partján feküdt, hol ma is Vracsa várost találjuk. — Lethenyi e vár nevét Berencs-re és Mándy Barancs-ra minden legkisebb ok vagy igazolás nélkül magyarázta.

³⁾ A szeredóczi vár (castrum Scereducy) a mai Szófia város Bolgárországban a Balkán hegyláncz tövében. Szerdiké név alatt fordul elő az Attilával egykoru Priscus görög munkájában. Szofiától délkeletre, e város és Filippápoly közt, esik a jegyzőnk által föntebb is emlegetett Vaszil kapu a Balkán hegylánczban.

menének. Ennek hallattára a bolgár és macedón polgárok nagyon megfélemlének azoknak színétől. Akkor azon föld egész lakossága követeket küldve nagy ajándékokkal, hogy a földet nekik alájok vetik és fiaikat túsokul adják. Szoárd és Kadocsa békére hajolva, s ajándékaikat és tuszaikat elfogadva, őket mint tulajdon népoket békében hagyák; magok pedig a Vaszil kapun túl kezdenék lovagolni s Filep király várát¹⁾ bévevék; azután az egész földet Kleopatra városáig²⁾ meghódították, és hatalmuk alatt bírák az egész földet Duracs városától³⁾ a rácz földig⁴⁾. És Szoárd azon földön vőn magának nőt, és azon nép, melyet most Csaba-magyarjának neveznek, Szoárd vezér halálával Görögországban maradt, és azért nevezték a görögök szerint csabának azaz ostobának, mivel ura halála után nem kívánczolt visszatérni hazájába⁵⁾.

¹⁾ Filep király vára (castrum Philippi regis) a mai Filippápoly, latinul Philippopolis, törökül ma is Filibé, a Balkán hegyláncztól délre Szofia és Drinápoly városok közt fekszik; nevét a világhírű Nagy Sándor atyjától, Filep macedoniai királytól kapta.

²⁾ Európában Kleopatra nevű várost a régi földírók nem ismernek, s így e várost, melyet jegyzőnk előadása szerint Durazzo és a rácz föld (a mai déli Szerbország) közt kellene nyomoznunk, meg nem határozhatjuk. Vajjon nem a régi Pulcheriae Civitas, a mai Berat, más néven Arnaud-Beligrád, azaz Arnót-Fejérvár értendő-e alatta Albániában Durazzótól délre néhány óra távolra, melly Pulcheriától, II. Theodosius császár nejétől nyerte nevét? Vagy talán a Cleopatrae Civitas név az ugyanezen vidéken fekvő Cattaro tengerparti város nevében lappang?

³⁾ Jegyzőnk Durasu leírása az ő helyesírási szabályai szerint Duracs-nak ejtendő, azért is szövegünkben megtartottam azt a mai olasz Durazzo helyett, annyival is inkább, mert ezen régen Dyrrachium néven ismeretes tengerparti várost a törökök maig is Durads-nak nevezik.

⁴⁾ Már föntebb (XLII. fejj.) megjegyzők, hogy a terra Racy, itt Rachy, alatt a Raska vize mellett fekvő régi Rascia, azaz a mai Szerbország déli része értendő; s így a Szoárd- és Kadocsaival kiköltözött magyarság tanyáját az ezen rácz föld és Durazzo közzé a mai éjszaki Albániába, Durazzo, Skutari, a szerb Novibazar és Pristina városok közzé kell határozoznunk.

⁵⁾ Jegyzőnk Sobamogera leírását több eddigi magyarázókkal együtt én is szövegünkben Csaba-magyarjának adtam, mennyiben igen föltehető, hogy jegyzőnk az Attila fia Csaba, Görögországból bujdosott magyarjairól való nemzeti hagyományt, mellyről későbbi krónikásaink Kézai, Thúróczy, stb. olly élénken

XLVI. FEJEZET.

Magyer (Megyer) révről.

Néhány nap mulva Árpád vezér és minden előkelői köztanácsból, egy értelemmel és szabad akarattal megindulván a szigethől, tábort ütének Soroksáron túl¹⁾ a Rákos folyóig²⁾. És midőn látták, hogy mindenfelől bátorságban vagynak, és senki nem bir ellenök állani, átkelének a Dunán, s a révet, hol az átkelést tették, Magyer révnek nevezték, mivelhogy a hét fejedelmi személy, kiket hét magyarnek neveztek, ott hajózott át a Dunán³⁾. Átkelvén a Dunán tábort ütének a

---

emlékeznek, nem csak ismerte, hanem a Szoárd magyarjairól szőlő hagyomány-nyal egyesítve Árpád korába helyezte is át. Azonban nem lehet elhallgatnunk, hogy jegyzőnk e név eredetét nem Csabával hozza kapcsolatba, hanem ezen szavaival: *et populus ille, qui nunc dicitur Soba mogera*; . . . *ideo dictus est Soba secundum Graecos, idest stultus*, világosan görög származásra viszi vissza, s a Soba nevet a latin *stultus*-sal magyarázván, világosan ostoba értelműnek állítja. S a görög nyelvben, melyet e szerént szerzőnk ismert, csakugyan megtaláljuk a *Στοβ* gyököt számos származékaival, melynek a latin *stup*, honnan *stupeo*, *stupidus*, felel meg, s mellyel magyar ostoba szavunk csakugyan egyezik. Hogy pedig szövegünkben mégis Soba és nem Stoba áll, onnan magyarázható ki, hogy igen hihetően szerzőnk eredeti *στοβα* (azaz *stoba*) leírását a későbbi nem eléggé ügyes és értelmes másoló Soba-nak olvasta s így írta le.

¹⁾ Jegyzőnk e helynevet *Surcusar*-nak írja, minek eredetileg *Sork-sár*, vagy *Sark-sár* kiejtés felel meg, mellyből később *Saroksár*, s a mai *Soroksár* alakult, *Soroksár* épen a Duna egyik ágának sarkánál fekszik, s így e nevet fekvésétől kapta.

²⁾ A Rákos (*Racus*) folyó, vagy is inkább patak, a mellette terülő nagyszerű emlékü Rákos mezejével Pesttől éjszakra *Soroksártól* mintegy másfél órányira folydogál.

³⁾ Ezen rév (szövegünkben *portus Moger*, azaz *magyer rév*) a Duna pesti partján eső *Káposztás-Megyer* és az azzal csak nem egészen szemben a budai oldalon eső *Békás-Megyer* helységeknél volt. Jegyzőnk e helynevet, valamint nemzetünk nevét is *magyer-nek* hangoztatta, melynek a *megyer* és *magyar* kiejtések csak változékai. — Tévednek azon magyarázók, kik e révet a sz. endrei szigetben eső *Pócs-Megyernél* keresik.

Duna mellett Felhévvízig¹⁾). S ennek hallattára a Pannonia földjén lakó rómaiak mind futással menték életüket²⁾). Másod nap pedig Árpád vezér minden előkelői, Magyarország minden vitézeivel egyben, bemenének Attila király városába³⁾), és megnézik mind a királyi palotákat, némellyeket földig rontva, némellyeket nem, és szerfölött bámulják vala mind azon kő-épületeket, és kimondhatatlanul örvendének, mivelhogy harcz nélkül bévenniök sikerült Attila király városát, kinek nemzetségéből származott vala Árpád vezér. És naponként vendégeskednek vala Attila király palotájában, sorjában ülve, és a kobzok és sípok minden zengései és édes hangjai, a dalnokok mindenféle énekeivel, zengnek vala előttök. Ételt, italt a vezérnek és nemeseknek arany, a szolgálknak és póroknak ezüst edényekben hordnak vala, mivel a körülfekvő más országok minden javait isten kezeikbe adta volt, és gazdagon és fényesen élnek vala minden hozzájuk jövő vendégeikkel. S Árpád vezér a vele mulató vendégeknek nagy földeket és birtokokat ad vala, mit hallván sok idegenek tódulnak vala hozzá és vele vigadva mulatnak vala. Akkor Árpád vezér és övéi örömben húsz napig maradának Attila király városában, s Magyarország minden vitézei a vezér színe előtt paripáikra ülve paizsszal és lándzsával majd minden nap bajt vívnak vala, s más ifjak pogány szokás szerént ijakkal és nyilakkal játszanak vala; min Árpád vezér igen örvendezék, és minden vitézeinek különféle ajándékokat ada aranyban ezüstben, és egyéb vagyonokban. S ugyanazon helyen ada földet Köndnek, Csörsz

---

¹⁾ Felhév víz (aquae calidae superiores) alatt a mai Császár-fürdő környéke értendő, hol a közép korban hasonló nevű külön község létezett, mely nevét a budai felső meleg vizektől vette.

²⁾ Rómaiak (Romani) neve alá foglalja szerzőnk Pannonia, a mai Dünántól, lakóit, nem azért, mintha ezek római eredetűek voltak volna, hanem mivel Pannonia Árpád korában a N. Károly által római császársággá emelt német birodalom alá tartozott.

³⁾ Ez, mint fentebb (I. fejj.) megjegyeztük, a mai Ó - Buda helyén feküdt.

atyjának, Attila király városától Százhalomig¹⁾ és Diódig²⁾, és fiának ada egy várat a maga népének védelme végett. Csörsz osz tán azon várat tulajdon nevére nevez tette, mely név mai napig sem ment feledségbe³⁾).

XLVII. FEJEZET.

Pannonia földjéről.

Árpád vezér pedig huszonegyed nap, tanácsot tartván, megindula Eczilburgból⁴⁾, hogy meghódítsa Pannonia földjét a Dráva folyóig⁵⁾. És első nap tábort üte a Duna mellett Százhalom felé. Akkor elvégezék, hogy a vezér seregéből egy részt küldjön a Duna mentén Baranya vár felé⁶⁾, mely-

¹⁾ Százhalom (centum colles) név alatt értendők a Fejér vármegyében, a Duna mellett, a batai és érdi határookban még most is száznál számosabb régi kún temető halmok. E halmok alatt nyugszanak a krónikáinkban bőven rajzolt tárnokvölgyi ütközetben elesett kún vezérek és vitézek égetett hamvai. E nagy-szerű sirokról s az azokban talált régiségekről jelesen értekezett az 1847-diki magyar akadémiai Értesítőben derék régiségbuvárunk Luczenbacher János, ki magyarosított Erdy nevét az ezen Erd közelében fekvő kún sirhalmok megismer-tetése által szerzett érdemeért méltó önérzettel viselheti.

²⁾ E hely nevét jegyzőnk Gyog-nak írja, minek Gyióg, vagy Gyiógy olvasás felel meg. Gyiógy pedig nem egyéb mint a Diód név palóczos ki-ejtése, miként a palóczok diót maig is gyiő-nak ejtik. Ezen Diód helység, melyről a XI-dik századi sz. Gellért életirója s ez után Thuróczi is emlékezik, a mai Diós pusztá Fejér vármegye legszélén Budához egypár, Tétényhez egy fél órára.

³⁾ Ezen Csörsz vár neve a későbbi századokban csakugyan feledékeny-ségbe merült, s ma már annak hol voltát bizonyosan meg nem határozhatjuk. — Fejér vármegyében Székes-Fejérvártól délre van ugyan egy Csösz nevű népes pusztá: de ennek nevét Csörsz nevével bizonyossággal egynek nem vehetjük.

⁴⁾ Eczilburg, Etel vagy Attila várának német neve, mely Árpád bejő-vetele után öt századnál tovább fönmaradt.

⁵⁾ A Dráva (Droua) folyót jegyzőnk ezen egyetlen helyen említi. E folyót már a régi római írók Dravus s a görögök Draosz néven emlegetik.

⁶⁾ Baranya vár (castrum Borona), melytől e vármegye nevét vette, ma romokban hever, de a mellette fekvő falu maig is Baranyavár nevet visel.

nek fejeivé és vezéreivé két fejedelmi személyt tőn, tudniillik Etét, Odó atyját, és Vajtát, kitől a Bruksa nemzetség származik. Kiknek is nagy hű szolgálataikért Árpád vezér nem csekély jutalmakat ada, s Ödönnek, Ete fiának, földet ada a Duna mellett számtalan néppel. S azon helyt Ödö, azon vidék népének meghódítása után várat építe, melyet köz nyelven Székső-nek nevezze, mivel hogy ott magának széket és állandó lakot alkotott¹⁾. S Vajtának azon módon nagy földet ada számtalan néppel a Sár mellékén²⁾, melyet maig is Vajtának neveznek³⁾.

XLVIII. FEJEZET.

Veszprém városáról.

A sereg másod részében Öcsöb, Szalók atyja, és Őse⁴⁾ lőnek kiküldve, kik Veszprém⁵⁾ városa felé menjenek és

¹⁾ Székső vára (castrum Zekuseu) nevének eredetére nézve jegyzőnk szószármaztatását igen helyesnek ítéltetjük. Szék (sedes és centrum) gyökszavunkból a ső képzővel épen úgy alakult a székső melléknév, mint bel, kül, közép szavainkból belső, külső, középső. Az eredeti Székső név épen úgy változott a kimondásban Székcőre, mint Munkás Munkácsra, a Bihar vármegyei Miske Micskére stb. E vár némi romjai a mai Dunaparti Székcő mezővároshoz közel még e század elején is láthatók voltak.

²⁾ A Sár (Saru) a Fejér és Tolna megyéken keresztül folyó Sárviz.

³⁾ Ezen föld hol voltát kimutatja a Sárviz mellékén Fejér vármegye legalján létező Vajta falu, mellynek neve semmi kétséget nem hagy az iránt, hogy az ezen vidéken nagy birtokot szerzett kún vezér nevét, melyet jegyzőnknel Boytanak találunk írva, így kell hangoztatnunk.

⁴⁾ Őse (Eusee) nevét látszik fentartani a Fejérvár és Veszprém közt fekvő Ősi nevű falu, melly vidéken jegyzőnk szerint épen Öcsöb és Őse vezérek hódítottak.

⁵⁾ Veszprém (Bezprem) városa és vára hogy német eredetű telepítvény volt, neve is mutatja, melly eredetileg kétségtelenül Weissbrunn, vagy Weissbrünn volt, mellyből a magyar kimondás Veszprimet vagy Veszprémet alkotott.

hódítsák meg azon föld minden lakosait Vasvárig¹⁾). Akkor Öcsőb, azon sereg fejedelme és vezére, búcsút vévén a vezértől emelt zászlóval megindula és táborba szálla Pákozd hegye mellett²⁾). Innen pedig ellovagolván Pejt mezején³⁾) szállának meg, és három nap ott maradának, negyed nap pedig Veszprém váráig jutának. Akkor Öcsőb és Öse a sereget elrendezvén, a római katonák ellen, kik Veszprém várát őrzik vala, keményen kezdenek harcolni, és folyt köztök a harcz egy hétig, másod héten pedig szerdán, midőn mind két fél serege a hadi munkába nagyon ki vala fáradva, Öcsőb és Öse osztán a római katonák közzül többeket kard élére hányának, s némelyeket nyilakkal agyon lövöldözének, a többi rómaiak pedig a magyarok merészségét látván, Veszprém várát oda hagyva, futásnak eredének, s életök megmentése végett a németek földjére sietének, kiket Öcsőb és Öse a német határszélig üldözének. Egyszer aztán, midőn a magyarok és rómaiak a határszálen valának, a rómaiak futtokban a folyót, melly Pannonia és a németek határszálen vagyon, lopva úsztaták át, a honnan azon folyót a magyarok Laponcs-nak nevezék, mivelhogy a rómaiak a magyaroktól féltőkben lopva úsztaták át⁴⁾).

¹⁾ Vasvár (castrum ferreum) e szerint Veszprémmel együtt már Árpád idejében főnállott.

²⁾ Pákozd hegye (mons Pakoztu) azon csúcsos hegy, melly a Fejér vármegyei Pákozd falu mellett éjszakra emelkedik.

³⁾ A Pejt mezején (campus Peytu) a Veszprém vármegye szélén Palotától délre rónaságon fekvő Pét falu környéke értendő.

⁴⁾ Jegyzőnk itt a Laponcs (Loponsu), mai kiejtés szerint Lapincs folyó nevét, melly folyó Vas vármegye és Stájerország szélén maig is Magyarország határát képezi, bizonyosan régibb monda után származtatja: azonban e származtatás nem egyéb mint szójáték, mert a Lapincs folyó latin Labenza neve már egy 865-diki oklevélben s így a magyarok bejövetele jóval előbb előfordul, s a magyar Lapincs név csak a német Lafnitz magyárosítása.

XLIX. FEJEZET.

Vas várról.

Innen Öcsőb, Szalók atyja, és Őse, Úrkún¹⁾ atyja, megfordulván Vasvárt vevék be, s a lakosok fiait túsokul szedék. Innen pedig a Balaton folyó mellett²⁾ lovagolva Tihany-hoz jutának³⁾, és a népeket meghódítván tizennegyed nap Veszprém várába bėjutának. Akkor Öcsőb és Őse tanácsot tartván, követeiket különféle ajándékokkal s a lakosoknak túsokul vett fiaival Árpád vezérnek átküldék, s megízenék miképen adott nekik isten győzedelmet, s a rómaiak Veszprém várát oda hagyva s előttök futásnak eredve miként úsztatták át lopva a Laponcs vizét. Követeik pedig Árpád vezért a torbágyi erdőben⁴⁾ árpádosan sétálgatva találák⁵⁾ és őt Öcsőb és Őse részéről különféle ajándékokkal üdvözlék, s a lakosok zálogba vetett fiait a vezérnek bemutaták. Árpád vezér pedig ezt hallván igen megörüle, és Eczilburgba ismét visszatérvén, nagy lakomát tarta, s az örömhírt hozó követeeknek nagy ajándékokat ada.

¹⁾ Az Úrkún (Urcun) név gyaníthatólag Úr és kún szavaink összetétele.

²⁾ Balatont jegyzőnk bizonyosan azért nevezi folyónak (fluvius Bolotun), minthogy vizének e korban valódi lefolyása volt, bizonyosan a mai Sió patakján keresztül, mellyről I. András királynak a tihanyi apátságot alapító 1055-diki oklevelében olvassuk: Riuulus, qui dicitur Fuk (ez nem más mint a Siófoknál a Balatonba kiszakadó Sió) fluens de praefato lacu. Maga a Balaton név egyébiránt a szláv blato szóból származott, melly mocsárt jelent.

³⁾ Tihany (Thyon) a Balaton által képezett félszigetben fekszik. Maig is fenálló apátságát még I. András király alapította 1055-ben.

⁴⁾ A torbágyi erdő (sylva Turobag) Budától nyugotra egypár órára fekvő Torbágy falu közelében eső erdős hegység.

⁵⁾ E hely jegyzőnk munkájának mindegyik, még az Endlicherféle leggondosabb kiadásában is így áll: . . . Ducem Arpad in sylva Turobag Arpalice ambulans invenerunt, miből bizonyos, hogy az Arpalice érthetetlen szó magában a décsi könyvtári kéziratban is így áll. Azonban előttem kétségtelennek látszik,

L. FEJEZET.

Pannonia földulásáról.

Akkor Árpád vezér és nemesei a sereg harmad részével Eczilburgból megindulván táborni útának Sós-kút mezeje mellett¹⁾, s innen ellovagolva Bodajk hegyéig²⁾ jutának. S Árpád vezér kelet felé Elődnek, Szabolcs atyjának, nagy erdőt ada, melyet most Vértös-nek neveznek a németeknek itt elhánty vértjeiről³⁾. Ezen erdő aljában a Fertő mocsár mellett⁴⁾ Csák, Szabolcs unokája, sok idő múlva várat épített⁵⁾. De hagyján. Árpád vezér és nemesei így menvén táborba szál-

---

hogy Arpalice csak az értetlen másoló tévedéséből áll a helyes Arpadice (árpadosan) helyett. Azért is ezen egy betű változtatásával ezen eddig értelmetlennek tartott és senki által meg nem fejtett hely eredeti értelmét úgy hiszem szerencsésen visszaállítottam. — Jegyzőnk ezen valódi magyaros Arpadice ambulare (árpadosan sétálgatni) kifejezése egyébiránt a pusztai népeknek oly nagyszerűen divatozott fejedelmi vadászatra vonatkozik.

¹⁾ A Sós-kút mezeje (campus putei salsi) a húnok vagy helyesen kúnok csatájáról oly emlékezetes Tárnok völgyben esett, hol a Fejér vármegyei Sós-kút helység maig is fön áll.

²⁾ Szövegünkben mons Bodoctu áll, mi Bodakt-nak olvasandó. Ez a mai Bodajk Fejér vármegyei mezőváros mellett eső hegy. Hogy Bodajkot régen csakugyan Bodakt-nak ejtették, kitetszik a XIII-dik századi Kézai krónikájából is, ki II. könyv III. feje. 5. §. e hely nevét szintén Bodoct-nak írja.

³⁾ A Vértös vagy Vértös (Uertus) hegy nevének eredetét így adják későbbi krónikáink is. Az esemény, midőn III. Henrik német császár hadai, ezen hegységbe szoritva, kétségbeestőkben vértjeiket itt elhajigálták, 1051-ben történt.

⁴⁾ A Fertő mocsár (stagnum Ferteu) alatt épen nem a mai ugynevezett Fertő tava Mosony és Sopronban, hanem valamely kisebbszerű mocsár vagy általános néven fertő értendő Fejér vármegyében a mai Csákvár mellett.

⁵⁾ Ez a mai Csákvár Fejér vármegyében, mely Kézai bizonyosága szerint, II. könyv I. feje. 6. §., már az ő korában, a XIII-dik század második felében, romokban hevert. — Hogy e vidéken Előd, s fia Szabolcs, valamint ennek unokája Csák tetemes birtokot birtak, igazolják a mai Előszállása (igen hihetőleg régen Elődszállása) és Szabolcs népes puszták, továbbá Csákvár, Csákberény helységek nevei mind Fejér vármegyében.

lának Szent-Márton hegye mellett¹⁾, és Szabaria forrásából²⁾ mind ők mind barmaik ivának, és a hegyre fölmenvén s Pannonia földjének szépségét látván, fölötte örvendének. S innen megindulván a Rábáig³⁾, és Rábczáig⁴⁾ jutának, a szlávok és pannoniabeliek népeit és országait dülák s tartományaikat elfoglalák. De a muramelléki karantánok határszéleit is⁵⁾ gyakor becsapásaikkal rablák, kik közül sok ezer embert kard élére hányának, őrhelyeiket fölforgaták és tartományaikat birák, s mind a mai napig is, az Úr segélyével, hatalmasan és békésen maradékuk birja. Akkor Öcsőb és Öse, Úrkún atyja, egész seregökkel épségben s egészségben nagy diadallal visszatérének Árpád vezérhez; mert Isten, kinek irgalma jár vala előttök, átadta ellenségeiket Árpád vezérnek és vitézeinek, s kezeik által a népek műveit megszerezték. Holott midőn meggyökeresedtek és majd minden közelebb lévő országokat meghódítottak, visszatérének a Duna mellett az erdő felé, vadászat okáért, és a vitézeket sajátjaikba elbocsátván a

¹⁾ Szent-Márton hegye (mons Sancti Martini), más néven Pannonhalma, Győr vármegyében egy kellemes rónaságból emelkedik ki. Apátságának monostorát még sz. István atyja Geiza kezdte építtetni, de az utóbbi fejezte be s 1001-diki oklevele által gazdagon megajándékozta.

²⁾ Ezen Sabaria, mint neve után ítélhetjük római telepítvény, nem a Vas vármegyei római Sabaria, ma Szombathely; mert hogy az itt emlegetett Sabaria, hol a pannonhalmi monostor védszentje sz. Márton született, épen Pannonhalma közelében feküdt, régi oklevelek bizonyítják.

³⁾ A Rába (Raba) Stájerországban eredve Vas, Sopron és Győr vármegyén át Győr városánál (mellyet már a rómaiak e folyóról Rabona vagy Arrabonának neveztek), szakad a Dunába. Már Árpád előtti külföldi oklevelekben és évkönyvekben gyakran van emlegetve e név alatt.

⁴⁾ A Rábcza (Rabucea) folyó Sopron és Győr vármegyében folyva szintén Győr városánál szakad a Dunába. Sopronban, míg a Hanság mocsárjába el nem vész Répce, a Hanságból kiszakadva Győrig Rábcza nevet visel.

⁵⁾ A muramelléki karantánok határszélein (Carinthinorum Moroonensium fines) alatt korántsem a mai Muraköz, hanem a mai Stájerországnak a Mura folyó mellett eső vidéke értendő, melly Árpád korában a karinthiai herczegség felső vagy másként rábamelléki határgrófságát (Marchia superior seu ad Rabam) képezte. Ezen vidéket a mai Magyarország határán kívül is bírták őseink még a XII-dik század elején is.

vezér és nemesei azon erdőben maradának tiz napig¹⁾, s onnan menének Attila király városába s szállának alá Csepel szigetébe, a hol a vezér neje és más nemesek nejei voltak. S azon esztendőben nemzé²⁾ Árpád vezér Zsolt nevezetű fiát³⁾, s lőn nagy öröm a magyarok között, s a vezér és nemesei igen sok napig nagy lakomákat tartnak vala, és ifjaik a vezér és nemeseknek színe előtt játszadoznak vala, miként a bárányok a kosok előtt. Néhány nap mulva Árpád vezér és nemesei közértelemmel sereget küldének Mén-Marót bihari vezér ellen, melly seregnek fejeivé és vezéreivé tették Öcsöböt és Veleket, kik a szigetből megindulván a homokon átlovaglának s a Tisza vizén a böldi réven áthajóznak⁴⁾. S innen lovagolva a Kórógy vize mellett⁵⁾ szállának táborba. És a székelyek, kik előbb Attila király népei voltak⁶⁾, meghallván Öcsöb híré, mindnyájan békességesen elébe menének, és fiaikat különféle

¹⁾ Ezen erdő alatt a Visegrád és Buda közt terülő erdős hegyeket kell értenünk, mellyek a későbbi századokban is királyaink kedvencz mulató helyei voltak.

²⁾ Árpád fiának Zsoltnak születési évét ez adat után, mennyiben az épen a dunántúli hódítás esztendejére esik, 895 vagy 896-ra határozhatjuk, s így Zsolt, midőn atyja halála után 907-ben a főhatalom reá szállott, 11 vagy 12 éves lehetett.

³⁾ Zsolt nevét, kit későbbi íróink Zoltán-nak neveznek, jegyzőnk Zoltának írja, minek Zsolta hangoztatás felel meg, hol azonban a végső a csak utánhangzó. Zoltász-nak nevezi őt a vele egykorú Biborban született Konstantinus császár is, melly név a görög ász végzet elvetésével Zsalt-nak ejtendő, s az eredeti magyar Zsolt névhez, mellyet Solt vára s az erről nevezett Solt vármegye neve maig is hiven föntartott, csak nem teljesen egyezik.

⁴⁾ A böldi rév (portus Beuldu) Szentés város határában maig is e név alatt áll fön.

⁵⁾ A Kórógy vize (fluvius Couroug) nem egyéb egy a Tiszából szakadó érnél, Szentés város határában.

⁶⁾ Hogy a székelyek a húnok vagy kúnok maradványai, kik Attila birodalmának fölbojlása után Erdély keleti hegyeibe vonulva, itt függetlenségöket Árpád bejöveteléig föntartották s a bejövő magyarokkal a honfoglalás munkájában részt vettek, valamint későbbi krónikáink s a régi csiki székely krónika, ugy a maig is élő ősi hagyomány, mellyet a történettudomány semmi bizonyos adatokkal megdönteni nem képes, egyhangúlag hirdeti.

ajándékokkal önkényt túsokul adák, s Öcsőb serege előtt az első sorban kezdenek Mén-Marót ellen harcolni. S a székelyek fiait mindjárt átküldék Árpád vezérnek, s magok, székely kalauzaikkal együtt Mén-Marót ellen kezdenek lovagolni, a Körös vizét a szarvasi halomnál¹⁾ átszuttaták, s innen ellovagolván a Tekerő ér²⁾ mellett szállának táborba.

LI. FEJEZET.

Mén-Marót vezérről.

Mikor ezt hallotta Mén-Marót, hogy Öcsőb és Velek, Árpád vezér legnemesebb vitézei, a székelyek vezetése mellett erős sereggel ellene jönnek, kelleténél jobban megijede és ellenők jönni nem bátorkodék, mivelhogy hallotta vala, hogy Árpád vezér és vitézei erősebbek a háborúban, és hogy a rómaiakat Pannoniából kiűzték, és a muramelléki karantánok határait földülták, és sok ezer embert kard élére hánytak, Pannonia földjét elfoglalták s ellenségeik színök előtt megfutamodtak. Akkor Mén-Marót vezér vitézeinek sokaságát Bihar várában hagyván, maga feleségével és leányával színök előtt megfutamodván az Igfon erdejében kezde lakozni. Öcsőb és Velek s egész seregök vigan kezdenek Bihar vára ellen lovagolni és táborba szállának a Jószás folyó mellett³⁾. Harmad nap pedig a sereget elrendezvén Bellarad vára⁴⁾ alá kiszállának, valamint

¹⁾ A szarvasi halom (mons Cervinus) a mai Békés vármegyei Szarvas mezővárosa mellett a Körös partján fekszik.

²⁾ A Tekerő (fluvius Tekereu) tulajdonképp csak a Sebes Körös egyik ere a Bihar vármegyei Sárreátn, mely e név alatt ott maig is ismeretes.

³⁾ A Jószás folyó (fluvius Jouxas) tulajdonképp csak egy hegyi patak, mely az Arad vármegyét Bihartól választó hegyekből ered s Arad vármegyének keleti szélén szakad a Fejér-Körösbe.

⁴⁾ Bellarad nem egyéb mint a szláv Belhrad (Fejér hegy) névnek magyaros leírása és kiejtése. Ezen Bellarad vár pedig maga a főttebb emlegetett

más felől a különféle nemzetekből összegyülekezett vitézek Öcsőb és vitézei ellen harcolni kezdenek. A székelyek és magyarok sok embert agyon nyilazának, Öcsőb és Velek kézi-
ijaikkal százhuszonöt katonát megölének, és folyt a harcz köztök tizenkét napig, és Öcsőb vitézei közzül húsz magyar és tizenöt székely esett el. Tizenharmad nap pedig¹⁾, midőn a magyarok és székelyek a vár árkait betöltötték, és hágcsókat akarának a falhoz rakni, Mén-Marót vezér vitézei látván a magyarok merészségét, a sereg két feje után kezdenek keredzeni, és a várat kinyitván meztláb könyörögve jövének Öcsőb és Velek²⁾ színe elé, kiket Öcsőb és Velek őrizetbe tévetvén, magok Bihar várába bémenének s azon katonák sok javait ott találák. Midőn ezt Mén-Marót a megfutamodott hírmondóktól meghallotta, roppant félelembe esett, s követeit különféle ajándékokkal Öcsőbhez és Velekhez küldé, és kéré őket, hogy békére hajolva követeit Árpád vezérhez menni bocsássák, kik neki hirül vigyék: hogy Mén-Marót, ki Árpád vezérnek előbb kö-

---

Bihar vagy Bihar vár, melynek neve szlávul szinte Fejérvárat jelent. Hogy ez kétségtelen, magából szerzőnk előadásából kitünik, ki előadván, miként vívták a magyarok Bellarad várát, s hogy adták azt föl a kozárok, néhány sorral alább a magyarokat Bihar várába viszi bé. — Ezen vár egyébiránt a Jósás patak forrásától mintegy 3 órára feküdt Bihar vármegye déli részén, a Fekete Körös völgyének bal oldalán. Romjait ma Béla várának nevezik, mely név épen nem valamelyik Béla királyunktól eredt, hanem csak a Bihar, Bellarad vagy Belhrad (Fejérhegy, Fejérvár) szláv nevek magyarosításából származott.

¹⁾ Jegyzőnk szerint tizenkét napig vívták a magyarok és székelyek Bihar várát, s mégis néhány sorral aláb e helyen a vár föladása harmadnapra (tercio die) tétetik a szövegben. Minthogy ez kétségtelenül a vigyázatlan másoló hibájából történt így: a helyes tizenharmad nap-ot (decimo tercio die) fordításomban visszaállítottam.

²⁾ Velek nevét itt szövegünk Ueluc-nek azaz Velök-nek adja, mi csak tájszólási eltérés Velek helyett, mint Temes helyett Temös, miként e folyó nevét is szövegünk néha Temes, néha Temus-nak adja. Én azonban fordításomban a leggyakrabban használt Velek nevet jónak láttam állandóan megtartani, annyiival is inkább, minthogy a Veszprém vármegye szélén Fejérben eső Veleg falu, mely vidéken épen Velek hódított, e nevet ez alakban tartotta fön.

vetei által bolgár szívvvel kevélyen izenve azt mondta vala, hogy egy marok földet sem fog neki adni, most legyőzve és leborúlva ugyanazon követei által egész országát Árpádnak s fiának Zsoltnak leányát adni nem kételkednék. Akkor Öcsőb és Velek dicsérék szándékát és követeivel hírmondókat küldének, kik urokat Árpád vezért a béke végett kérjék. Kik midőn Csepel szigetbe bementek és Árpád vezért üdvözölték, másod nap a követek Mén-Marót izenetét elmondák. Árpád vezér pedig, nemeseivel tanácsot tartva, Mén-Marót izenetét megkedvelé és dicséré, és midőn Mén-Marót leányát már ugyanolly korúnak hallotta mint fia Zsolt, Mén-Marót kérelmét halasztani nem akará, s leányát Zsolt nejévé fogadá a neki ígért országgal együtt. S követeket küldvén Öcsőbhez és Velekhez megparancsolá, hogy lakodalmat tartva Mén-Marót leányát fiának Zsoltnak vegyék nejül, és a lakosok túszokká tett fiait hozzák magokkal, s Mén-Marótnak adják át Bihar várát.

LII. FEJEZET.

Öcsőb- és Velekről.

Öcsőb és Velek, valamint az egész sereg, urok parancsának engedve Mén-Marót leányát, lakodalmat tartva, átvevék, s a lakosok túszokul vett fiait magokkal vivék, és magát Mén-Marótot Bihar várában hagyák. Akkor Öcsőb és Velek nagy tisztességgel és örömmel visszatérének Árpád vezérhez. A vezér és jobbagyai pedig eléjük menének, és Mén-Marót leányát, mint illy nagy vezér mátkáját illik, tisztességesen vivék a vezéri lakhoz. Árpád vezér pedig és minden előkelői menyegzőt állve nagy lakomákat tartának, és majd mindennap lakodalmason vendégeskednek vala a körülfekvő országok különféle

vitézeivel¹⁾, és ifjaik játszanak vala a vezér és nemeseinek színe előtt. S Árpád vezér Magyarország előkelőinek s vitézeinek esküjét vévén fiát Zsoltot nagy tisztességgel vezérré emelteté. Akkor a vezér Veszprém várát Öcsöbnek, Szalók atyjának adá nagy hű szolgálataiért minden tartozandóságaival, — Veleknek pedig a zarándi ispánságot adá²⁾, s így a többi nemeseknek is tisztségeket és helységeket ajándékoza. Mén-Marót ezen dolog után másod esztendőben fiú nélkül elhala, s országát egészen vejének Zsolt vezérnek hagyá békében. Ezek után urunk születésének 907-dik esztendejében Árpád elköltözék e világból, ki is tisztességesen lőn eltemetve egy kis patak fölött, melly kömederben folyik alá Attila király városába³⁾; holott is a magyarok megtérése után egyház épült, mellyet Fejérnek (Fejéregyháznak) neveznek, boldog szűz Mária tiszteletére⁴⁾.

¹⁾ A szövegben cum diuersis millibus bizonyosan másolói tévedés militibus helyett, azért fordítottam e szavakat így, különféle ezreivel helyett.

²⁾ Jegyzőnk itt korának intézményeit, a vármegyéket, főispánságokat Árpád korába helytelenül helyezi, mondván hogy Árpád Veleknek (kit ez egy helyen Uelucquius-nak ír) a zarándi ispánságot, vagy vármegyét (comitatum de Zarand) adta; miután a magyarok azon kori törzs- és véségi szerkezete mellett a fejedelem által kinevezett várispánok vagy várgrófok hatásköre, mellyet csak sz. István állított föl hazánkban, össze nem férhetett. — Azonban e hely értelmét úgy is magyarázhatjuk, hogy jegyzőnk nézete szerint Árpád Veleknek adta, valósággal pedig Velek mint első foglaló magának és nemzetségének tartotta azon földet, melly jegyzőnk korában Zaránd vármegyét képezte, s mellyet ő Árpád korában a XI-dik századi vármegye szerkezet szerint Zaránd vármegyének nevezett.

³⁾ Ezen kömeder (alveus lapideus) nagyszerű romjait, melly valósággal régi római vízvezető csatorna volt Aquincumba, a mai Ó-Budába, maig is szemlélhetni az Árpád sirjáról régen Árpád völgyének nevezett völgyben, az Ó-Budától Szent-Endrére vezető országútban. E romokat már egy 1355-diki oklevél murus dirutus (romlott köfal) néven említi.

⁴⁾ Ezen Fejéregyház Mátyás királynak 1479-diki levele szerint alig egy mérföldre esett Budától. — Emlegettetik ezen boldog sz. Mária Fejéregyháza (Alba Eccles. B. M. Virginis) Borbála királynénak egy 1421-diki adománylevelében és Zsigmond király ennek következtében kiadott igatató parancsában. Fejérnél Cod. Dipl. X. d. VI. köt. 405. és 416. l. — Mint Zsigmond említett

LIII. FEJEZET.

Zsolt vezér öröködéséről.

S örökösévé lőn fia Zsolt, atyjához erkölcsre hasonló, termetre különböző. Mert Zsolt vezér kissé selyp és fehér-bőrű, lágy sárga hajú, közép termetű vala, harczos vezér, erős lelkű, de a polgárokhoz kegyelmes, nyájas szavú, de uralomra vágyó, kit Magyarország minden előkelői és vitézei csudálatosan szeretnek vala¹⁾. Némi idő multával, midőn Zsolt tizenhárom esztendő s vala²⁾, az ország minden előkelői, közértelemmel és egy akarattal némelly országbírákat rendelének a vezér alá, kik a szokásos törvény szerint végezve a visszázkodók pereit és versengéseit intézzék el. Másokat pedig a sereg vezéreivé tőnek, kikkel különböző országokat dúljanak, kiknek nevei ezek valának: Lél, Tas fia, Vér-Bulcs³⁾, Bogát fia, Botond, Kölpön fia. Mert ezen férfiak harczosok és lélekben erősek valának, kiknek más gondjok sem volt, mint uroknak nemzeteket hódítani és mások országait pusztítani. Kik Zsolt vezértől búcsút vévén a sereggel Karinthia ellen menniök ha-

---

leveléből kitetszik ezen egyház épen szomszéd volt Buda város határával. A török hódítás korában enyészett el, úgy hogy ma helyét sem bírnók pontosan meghatározni.

¹⁾ Zsolt személyleírását, valamint főntebb Álmosét is, jegyzőnk egyedül az általa olly igen használt Dares Phrygius könyvéből, nevezetesen az ez által Deiphobus, Helena, Alexander, Hector és Cassandra jellemzésére használt egyes vonásokból alkotta össze, vagy is inkább írta ki szóról szóra; mint ezt a derék Cornides, Vindiciae Anonymi. 32. l. a legtisztábban kimutatta. — Azért ezen személyleírásoknak a legkisebb hitelességet sem tulajdoníthatunk.

²⁾ Ez jegyzőnk adatainak tekintetbe vétele után 909-re határozható.

³⁾ Szövegünk e vezért Bulsuu, vir sangvinis-nak nevezi, mit Vér-Bulcs-nak azért mertem fordítani, mert későbbi krónikáink Kézai, Thuróczi s a budai krónika őt, mint magyarázzák, vérengző voltaért Verbulchu-nak emlegetik; melly magyar elnevezésnek jegyzőnk latin szövege csak fordítását adja.

tározák, és Forum Juliin át¹⁾ a lombardiai örgrófságba jutának, holott Padua városát²⁾ öldökléssel, tűzzel vassal, és nagy rablással kegyetlenül földúlták. Innen Lombardiába menvén sok rosztat kezdének csinálni, kik erőszakának és fene dühének midőn a föld népe egy csoportba gyülekezve ellen állni ügyekezett volna, akkor számtalan sok lombárdot vesztettek el a magyarok nyíllövéseikkel, minél több püspököket és grófokat levagdalván³⁾. Ekkor Lotvárd a vercelli egyház püspöke⁴⁾, nagy nevű férfiú, néhai Kis Károly császár legbizodalmasabb barátja és leghűbb titkos tanácsosa, ennek hallattára, magához vévén vagyonyait és hasonlíthatatlan kincseit, mellyekkel megbecsülhetetlenül bővölködik vala, midőn minden erejéből kikerülni törekednék azok vérengző kegyetlenségét, véletlenül a magyarokra bukkan s általok elfogatva mindjárt megöletik, s emberi becsüt fölülmuló kincsét, mellyet magával viszen vala, elrabolták. Ugyan ekkor István, Waldo gróf testvére, midőn a várfal fölött félrehelyen ülve éjtszaka szükségét akará végezni, akkor egy magyar által hálósobájának ablakán keresztül nyíllövessel súlyosan megsebesítetik, melly sebben ugyanazon éjjel kimúlik⁵⁾.

¹⁾ Forum Julii nevű római eredetű város adott nevet az ezen korban Felső-Olaszország éjszakkéleti részén az adriai tengertől éjszakra létezett friauli határgrófságnak (Marchia Forum-Julii), s e vidék a Friaul nevet maig is viseli.

²⁾ Padua nevezetes város Velenczétől nyugotra mintegy fél napi távolra, az ekkori veronai határgrófságban (Marchia Veronae) feküdt.

³⁾ Regino, kinek krónikáját használja itten jegyzőnk csak nem betűről betűre, ezen lombardiai magyar táborozást, valamint a vercellii püspök Liutvard mindjárt alább következő megöletését 901-re jegyezte föl, valósággal azonban ez esemény 899-ben történt. — A karinthiai táborozás történt valósággal 901-ben. — Mind ezen eseményeket jegyzőnk, ki az előtte fekvő Regino krónikáját minden bírálat nélkül használta, hibásan helyezi Zsolt idejére.

⁴⁾ Jegyzőnk ezen vercellii püspököt Lutuardus-nak, Regino Liutuardus-nak írja. — Vercellae, ma Vercelli városa Milano és Turin között esik a mai piemonti királyságban.

⁵⁾ A mi István gróf orozva megöletéséről Regino után itt mondva van, Reginonál is közvetlenül Liutvard püspök megöletése után áll ugyan, de belőle világosan kitetszik, hogy ennek a magyarok táborozásával semmi köze. Regino csak

LIV. FEJEZET.

Lotharingia, Alemannia és Frankia földulásáról.

Azután Lotharingiát és Alemanniát dúlák; a keleti frankokat is Franconia és Bavaria határszélén nyíllövéseikkel csúful megfutamtaták, s minden javaikat elvévén, Zsolt vezérhez Magyarországba visszatérének ¹⁾).

LV. FEJEZET.

Lél és Bulcs haláláról.

Annak utána pedig ötöd esztendőben, Konrád császár uralkodása alatt, Lél, Bulcs és Botond a magyarok vezérének Zsoltnak néhai tekintetes és nagydicő vitézei, uroktól küldve Alemannia részeire rontának és azoknak sok javait elvevék. Hanem végre a bajorok és alemannok istentelen cselei által Lél és Bulcs fogságba jutának, és az Inn folyó mellett fölakasztatva öletnek meg ²⁾). Botond és a többi magyar vitézek, kik közülök még megmaradának, látván hogy ellenségeik gaz

---

annyt mond, hogy Istvánt egy valaki (a quodam) ölte meg éjjel orozva hálószobája ablakán át mérgezett nyíllal, s jegyzőnk ezt is hibásan a magyarok táborozásához tartozandó eseménynek fogva föl, alaptalanul s ön fejétől csúsztatta be az egy magyar által (a quodam Hungaro) szavakat, s így ez orgyilkosságot balgatagul tulajdonítja a magyaroknak.

¹⁾ A mi itt ezen rövid fejezetben áll, azt jegyzőnk Regino folytatójának 908., 909., 910. és 912-re szóló adataiból vonta össze Thuringia helyett önkényből és alaptalanul Lotharingiát téve.

²⁾ 913-ban, s így a 908-diki thüringeni, nem lothringeni táborozás után csakugyan ötöd évre, Konrád császár alatt, történt egy magyar csapatnak az Inn (Hin) folyónál megverettetése Arnulf bajor herczeg által. — Ezen eseményhez kézzel fogható tévedéssel csatolta jegyzőnk Lél és Bulcs fölakasztatását, mi a 955-diki szerencsétlen augsburgi csata után Regensburgnál történt.

ravaszsága által be vannak szorítva, vakmerően és emberül megállanak, s egymástól nem válának el, hanem különösen fölfogadák, hogy egyik rész a másik veszélyben maradandó részt segítse¹⁾, és sebhedt oroszlányokként tombolva rohanván a fegyver közzé, ellenségeiket rettentő öldökléssel leverék, s bár meg valának győzve, mindazáltal győzőiket erősebben és diadalmasabban legyőzők, és rettentő öldökléssel leverék²⁾,

Szerencsés hát a magyarok rohanása,

Mellyet a sok veszély tapasztalása

Már biztosabb s gyakorlottabbá tön,

S melly a csaták folyton üzéséből erőben s hatalomban jelesebb lön³⁾,

egész Baviát és Alemanniát, Saxoniát és Lothár országát tűzzel vassal pusztíták, s azok vezéreit Erchangert és Bertoldot lenyakazák⁴⁾. S innen megindulván Franciát és Gal-

¹⁾ A szöveg szavai: „sed alter alteram partem mensuram in periculo precipue sumserunt adiuuare“ így teljességgel érthetetlenek: de a hibás mensuram szó helyett egyetlen betű változtatással a helyes mansuram szót visszaállítva a fordításomban látható helyes értelmet nyerjük.

²⁾ Nem csak névtelen jegyzőnk állítja, hogy az augsburgi megveretés alkalmával, — melyet jegyzőnkél az Inn vize mellettivel látunk összetévesztve, — a magyar sereg egy része társai halálát megtorolva szerencsésen tért vissza a hazába, hanem ugyanezt olvashatjuk, bár különböző színezettel és egészen más összefüggésben előadva, a XIII-dik századi Kézainál, s őt követő többi krónikáinkban, melyeknek szerzői jegyzőnk munkájának soha színét sem látták. — Azért Dümmlernek s követőinek vádja ellen, mintha jegyzőnk Botond diadalmas visszatértét hazugul koholta volna, komolyan tiltakoznunk kell, miután ezen előadás valódi hagyományon, még pedig krónikáiróink által századok múlva is ismert és használt hagyományon alapul, melyet tisztán költeménynek állítani teljességgel nincs okunk.

³⁾ Itt szerzőnk fölhevült lelkesedésének mintegy kitörést engedve, a szöveg között négy soros rimes verset csusztatott be, melly a különben egészen egy-másból folyó előadást megszakítja.

⁴⁾ Szerzőnk a 913-diki Inn melléki csata után, mellyhez ő hibásan kötötte a 955-diki augsburgi vereség részleteit, fölfogva Regino folytatójának előadási fonalát, e pontban annak 915- és 917-re jegyzett adatait vonja össze, itt ismét azon tévedésbe esvén, hogy Erchanger és Berchtold lefejeztetését, mit Regino folytatójánál igen röviden és indokolás nélkül talált oda vetve, a magyaroknak tulajdonítja, nem tudván azt, mit más külföldi évkönyvekből olvashatunk, hogy

liát megvívák, és midőn innen győztesen visszatérének, a szászok lesei miá nagy romlással elveszének, a kik pedig köz-
zülők megmenekülének, tulajdonukba visszajutának ¹⁾). Hanem
Lél és Bulcs és más vitézeinek halálán Zsolt vezér és előkelői
nem kevésbé háborodtak meg, és ellenségeivé lettek a néme-
teknek. Akkor Zsolt vezér és vitézei az ellenségeik által
rajtok ejtett sérelem miá ellenök össze kezdenék esküdni, hogy
bármilyen módon visszaadhatnák nekik a kölcsönt, ne szívelnék el.
De az isteni kegyelem segítségével Zsolt vezér urunk szüle-
tésének 931-dik esztendejében nemze fiat, kit neveze Takson-
nak ²⁾), szép nagy szeműt, fekete lágy hajút, kinek üstőke vala
mint oroszlánnak, mint a következőkben meghalljátok ³⁾).

LVI. FEJEZET.

Otto király ellenségeiről.

Ugyanazon évben Otto német király ellenségei annak
halálán kárhozatos gonoszsággal mesterkednek vala, kik is mi-
dőn magokban annak semmit sem árthattak, a magyarok segít-
ségét kezdek kérni ⁴⁾); mivel tudják vala, hogy a magyarok

Erchanger és Berchtold királyi kamarai biztosokat (Kammerboten), kik az alemann
vagy sváb földön hercegi hatalommal működnek vala, a Salamon koszticzi
püspökön elkövetett bántalomért a német fejedelmek gyűlésébe idézve, ezek
ítélete után, Konrád német király nyakasztatta le mint hűtleneket.

¹⁾ E pontba jegyzőnk Regino folytatójának 926-, 932- és 934-re jegyzett
adatait vonta össze röviden és eléggé hibásan minden megkülönböztetés nélkül.

²⁾ Zsolt fiát jegyzőnk Tocsun azaz Takson-nak írja; így tartotta fön-
nevét a Pest alatt egypár mérföldre fekvő dunaparti Taksony helység is, hol
hagyományaink szerint temetve van.

³⁾ Takson személyleírásának hitelességére nézve ismételjük Álmos és Zsolt
leírására tett észrevételeinket. — Ugy látszik szerzőnk akart még a követke-
zőkben Taksonról bővebben is beszélni, de előadását rövidre szorítva, ezt
ígérete daczára elmulasztotta.

⁴⁾ Jegyzőnk ez eseményt, melyet Regino folytatójánál 953. talált említve, hi-
básan teszi Takson születésének esztendejére 931-re, a mikor még Németországban

győzhetetlenek a megszokott hadi dolgokban, és hogy isten általok bosszújának ostorát nagysok országokra terjesztette volt. Akkor Otto német király azon ellenségei követeket küldének a harczos férfiúhoz, Zsolt vezérhez, és sok aranyat adva kérék őt, hogy magyar segélyvel támadná meg említett Otto királyt. Zsolt vezér pedig, haragra gerjedve, mind azok kedvéért és pénzéért, mind Lél és Bulcs haláláért is, elkeseredett szívvvel nagy sereget küldé Otto német király ellen, mellynek fejeivé és vezéreivé tevé Botondot, Kölpön fiát, Szabolcsot, Előd fiát, és Urkundot¹⁾, Őse fiát. Kik után Zsolt vezértől elindultak, Baviariát, Alemanniát, Saxoniát és Thuringiát ismét kardra hányák, s innen a bójtben megindulva a Rajna folyón átkelének s Lotharingiát kézíjjal és nyilakkal kiirták, s egész Galliát keményen sanyargatván, az isten egyházait, kegyetlenül berontva, megrablák. Innen a senonok meredek hegyein át, az alemann népeken keresztül, fegyverrel és karddal nyitának magoknak utat. Meggyőzvén tehát azon igen harczos s a helyek természeti fekvésénél fogva igen bátorságos nemzeteket, átkelének a senonok hegyein és Segusa városát bévevék²⁾. Innen megindulva Taurina nagygazdag városát megvívák³⁾, s miután Lombardia sik tartományát meglátták, csak nem egész Italiát, melly minden jóval dúsan bővölködik, sebes nyargalvást megrablák. Azután pedig Botond, Kölpön fia, és Urkun, Őse fia, az említett nemzeteket mind legyőzvén, szerencsés diadallal

---

nem is Otto hanem I. Henrik uralkodott. A külföldi forrás adatait milly bírálat nélkül, s az időszámítást milly gondatlanul kezelte, kitetszik onnan, hogy azt sem vette észre, miszerént az Otto elleni németországi belháboru idejében 953. és 954-ben, mikor a magyarok csakugyan tettek is Németországba berohanást, Zsolt már nem volt életben, hanem fia Takson kormányzott.

¹⁾ Szövegünkben e vezér neve, kit szerzőnk főttebb is, de ugyanezen fejezetben is alább mindig Urcun-nak ír, itt ez egyetlen helyen bizonyosan másolási hibából Urcundiús-ra van ferdtve.

²⁾ Segusa ma Susa város a piemonti királyságban a Savoyát Piemonttól elválasztó hegyláncz aljában, Turintól nyugot felé egy napi járó földre.

³⁾ Taurina a mai Turin, a piemonti királyság fővárosa.

visszatérnek saját országukba¹⁾). Akkor Otto német király cselt vete a Rajna folyó mellett s őket országa minden erejével megtámadván, közzülök sokat leöle. Botond és Urkun s a többi sereg inkább akarván a harczban meghalni, mint sem a nyert diadalt elveszítsék, ellenségeiket akkor makacsul megnyomják, s azon ütközetben egy igen nevezetes nagy vezért megölnek, másokat megsebesítve megszalasztanak, kiknek zsákmányait elragadozzák és osztán nagy diadallal térnek meg tulajdon országukba²⁾). És midőn Botond és Urkun Pannonia földjére vigan visszatértek, Botond osztán, a háború hosszú fáradságában eltörödvé csudálatosan kezdé gyengülni, a világból elköltözék, és eltemeték a Verőcza folyó mellett³⁾). Hanem azt tudja meg minden a ki tudni akarja, hogy a magyar vitézek ezen s a több efféle háborúkat Takson vezér idejéig viselték⁴⁾).

¹⁾ Botond és társainak ezen egész itt előadott hadjáratát a külföldi frank és itáliai évkönyvek és írőkkal gondosan összevetve azon meggyőződésre kell jutnunk, hogy jegyzőnk ennek részleteit azon tudósításokból szerkesztette össze, melyeket a magyaroknak 924-ben Zsolt és Henrik német király idejében Itáliában, Schweizban és déli Franciaországban, 925-ben Thüringenben, a Rajna mellékén Elsassban és közép Franciaországban végrehajtott nagyszerű hadjáratáról töredékesen olvasott, de kellőleg érteni, annyival inkább földolgozni képes nem volt.

²⁾ Itt úgy látszik, szerzőnk megint az augsburgi vereség után szerencsésen visszatért Botond dolgát zavarja ide minden kellő összefüggés nélkül, mit az Inn melletti csatával összekapcsolva föntebb már szintén hibás összefüggésben adott volt elő.

³⁾ A Verőcza folyó (fluvius Wereucea) egy csekély hegyi patak Nógrád vármegyének a Dunára lenyúló szögében, a Vácztól egy mérföldre eső Verőcze falu mellett.

⁴⁾ Jegyzőnk az időszámításra nézve vezéreink korában nem igen volt magával tisztában; mert a legnagyobbszerű s legdöntőbb augsburgi csata épen Takson idejében történt 955-ben. Vagy a „Takson vezér idejéig“ szavakat bezárólag s így Takson korát is befoglalva kellene értenünk: ha mindjárt alább ugyanezen fejezetben nem olvasnók, hogy szerzőnk Takson korát egészen békésnek képzelte, mondvá: „Takson vezér pedig . . . hatalmasan és békésen birta országa minden igazát.“

LVII. FEJEZET.

Az ország megállapításáról.

Zsolt vezér pedig vitézeinek megtérte után Magyarország határait kiszabá, a görögök felől a Vaszil kapuig és a rácz földig, nyugotról a tengerig, hol Spalatro városa vagyon¹⁾, és a németek felől Gönczil hidjáig²⁾. S ugyanazon tájon várat ada építniök az oroszoknak, kik nagyatyjával Álmos vezérrel Pannoniába jöttek vala³⁾, s ugyanazon határszélre a mosoni fertőn túl⁴⁾ nem kevés besenyőket helyezte lakozni országa védelme végett⁵⁾, nehogy majd valaha a dühös németek a rajtok elkövetett sérelemért a magyarok határait megtámadhassák. A csehek felől a határt a Morva vizéig szabá, olly feltétellel, hogy azok vezére esztendőnként adót fizessen Magyarország vezérének, s ugyanazon módon a lengyelek felől a Táttra hegyéig, a mint előbb tette volt a határt Bors Böngyér fia. És midőn Zsolt és magyar vitézei mindenfelől így meggyökeresedtek, akkor Zsolt vezér fiának Taksonnak nőt vőn

---

¹⁾ Spalatina civitas a mai Spalatro városa Dalmátországban az adriai tenger partján Diocletianus császár palotájának pompás romjaival.

²⁾ Gönczil hídja (pons Guncil) igen hihetően a mai Gunzelsdorf Alsó-Ausztriában Magyarország határszélétől néhány órára a Triesing patak partján.

³⁾ Ezen vidéken áll maig is Oroszvár mezőváros Moson vármegyében, melynek neve kétségtelenül orosz eredetű építőire mutat.

⁴⁾ Jegyzőnk a mai Fertő tavát Sopron és Moson vármegyék közt lutum Musun-nak azaz mosoni sár-nak vagy fertő-nek nevezi. Egyébiránt maga a Moson név is, a mocs gyöktől, honnan mocsár, mocsolya, mocsok szavaink, s Mocs, Mocsony, Mocsolád, Mocsármány stb. helyneveink, eredetileg fertőt vagy mocsárt jelent.

⁵⁾ Sopron vármegyében a Fertőn túl országunk határszélén áll maig is Pecsényéd falu, mely nevét ezen besenyő, vagy a szlávok elnevezése szerint pecseneg gyarmatosoktól nyerte.

a kúnok földjéről¹⁾ s még életében elfogadá nemeseinek esküjét, és fiát Taksont vezérré és uralkodóvá tevő egész Magyarország fölött, s maga Zsolt vezér, fia uralkodásának harmad esztendejében, a test bilincsből a minden test útjára költözék²⁾. Takson vezér pedig, Magyarország minden előkelőivel, hatalmasan és békésen birta országa minden igazát, és kegyességét hallván sok jövevény tódul vala hozzá különféle nemzetekből. Ugyanis a bolgár földről³⁾ jövének némelly nagynemes urak, az izmaeliták nagy sokaságával⁴⁾, kiknek nevei valának: Bila és Baks⁵⁾, kiknek a vezér Magyarország különböző helyein adott földeket, s azon kívül azon várat, melyet Pestnek neveznek, örökre átengedé⁶⁾. Bila és Baks pedig, kiknek

¹⁾ A kúnok földjén nem érthetünk mást mint a besenyők országát, mely Erdély határszélétől kezdődve a fekete tenger fölötti lapályon fele részben a Dnieperen innen, fele részben azon túl terült. Hogy a besenyő és kún név századokon át különféle írók által egy azon népre alkalmaztatott, s hogy a besenyők birodalmának a XII-dik században történt bukta után, országuk nyugoti része még századokig Kúnország (Cumania) nevet viselt, itt elégnék tartom röviden csak említeni.

²⁾ Zsolt 947-ben lépett le a kormányról és 949-ben halt meg.

³⁾ Szövegünk terra Bulár-ján mást mint a bolgár földet nem érthetünk. A bolgár földön azonban az ősi Bolgárországot kell értenünk a Volga folyó közepén, melytől vette nevét is e tartomány, s honnan a bolgárok, a hún vagy kún fajnak egyik ága, a VI-dik században az Al-Dunához telepedve itt a maig létező Bolgárországot alapították. Ezen Volga mellékéről költözött bolgárok épen nem voltak szlávok, s eredeti nyelvüket sokkal számosabb szláv alattvalóik közt csak századok múlva veszítették el.

⁴⁾ Izmaeliták alatt Mahomed vallásának követői értendők, kik a X-dik században még virágzó erőben állt kozár birodalomban, mely a Volga mellékét is magában foglalá, a keresztyénekkal, zsidókkal és pogányokkal vallásukat egyenlő szabadsággal gyakorolták.

⁵⁾ Bila vagy lágyabb kiejtéssel Bilya, vagy Bija nevét látszik föntartani Bia helység a Dunán túl Pest-Budától két mérföldre. — Baks (Bocsu) nevét, ki Bilyával együtt az ország különböző részeiben birt földeket, Ábauj vármegyében két Baksa falu s egy pusztá, Szalában Baksa falu s Baksaháza pusztá, Baranyában Baksa falu, Nógrádban Baksaháza pusztá viseli, sőt talán a Tolna vármegyei Paks mezőváros neve is ide sorozható; de hogy ezen helységek közül melyik vette valósággal nevét ezen bolgár telepítőtől, adatok hiányában meg nem határozhatjuk.

⁶⁾ Pest vára, melynek szláv eredetű neve kemenczét jelent, s melyet hihetőleg még az Árpád előtt itt lakott szlávok építettek, adott nevet a hasonnevű

nemzetségéből Ethei származik¹⁾, tanácsot tartván, a magokkal hozott nép két harmadát a nevezett vár szolgálatára rendelék, egy harmadát pedig tulajdon maradékaiknak hagyák. Ugyanazon időben, ugyanazon tartományból, jöve egy nagynemes vitéz, Hetény nevezetű, kiknek is a vezér nem csekély földeket és más birtokokat ajándékoza²⁾. Takson vezér pedig nemze Gyeics nevezetű fiat³⁾, Magyarország ötödik vezérét. S azon időben a besenyők földjéről jöve egy fejedelmi származású vitéz, kiknek neve vala Thonuz-apa⁴⁾ Urkund atyja⁵⁾, kitől a Tomaj nemzetség származik⁶⁾; kinek Takson vezér

---

városnak és vármegyének. Pest városának lakosai a XIII-dik századi mongol pusztítás előtt íróink és okleveleink szerint nagyobb részben gazdag bolgár kereskedők voltak; melly körülmény névtelen jegyzőnk előadását igazolja.

¹⁾ Ezen XI-dik században élt előkelő Ethei-nek íróinkban s okleveleinkben nyomát nem találjuk. Komárom vármegyében esik egy Ette nevű helység, és Tolnában egy Ete pusztja; talán ezek valamelyikéről nevezte magát.

²⁾ Hetény nevű helységek és puszták Zemplén, Abauj, Bereg, Ugocsa, Torontál, Somogy, Baranya, Komárom vármegyében találhatunk: ezek közzül mellyik vette nevét ezen besenyő telepítőtől, meg nem határozhatjuk.

³⁾ Takson fiának nevét jegyzőnk Geysa-nak írja, melly leírásnak, mint-hogy szerzőnknel az s betű soha nem sz vagy z hanem mindig s vagy cs hangot képvisel, Gyeicsa, utánhangzó nélkül Gyeics kiejtés felel meg. A XIII-dik századi Kézai s későbbi krónikáink őt Geycha-nak írják, s itt a ch betűk ismét a cs hangot fejezik ki. Azért a hibás újabbkori olvasásból eredt Geiza nevet elvetve annyival inkább bátor voltam e nevet eredeti hangzására visszavinni, mivel mind azon igen számos és különféle változékoból, mellyekkel e név a nyugoti és byzanti íróknál előfordul, annyi kétségtelenül tisztán áll, hogy e névben a magyar gy és cs hangok szerepeltek.

⁴⁾ E név szövegünkben így áll: Thonuzoba, melly névben a végső oba szó nem egyéb mint a magyar aba vagy apa. — Igen kételkedem, nem követett-e el a másoló a Thonuz név leírásában valami hibát, mert e férfitól a Tomaj nemzetség származván, mint a Csák, Csanád, Aba stb. nemzetségeknek törzsokeik neveivel, úgy e Tomaj nemzetségnek is törzsatyja nevével egyezni kellene: azonban az igen hihetőleg hibás szövegen csak e vélekedésemért változtatni nem akarva, hagytam azt fordításomban is úgy, a mint találtam.

⁵⁾ Föltűnő, hogy a besenyő főnök fia, Urkund (azaz Kún úr) nevet visel; mi ismét csak azt bizonyítja, hogy a besenyő és kún név ugyanazon népfaj megjelölésére vegyesen használtatott.

⁶⁾ A Tomaj nemzetségről, mellyet jegyzőnk és okleveleink genus Thomoy-nak írnak, a XIV-dik század közepéig számos okleveleink emlékeznek. — Épen azon vidéken, hol ezen nemzetség alapítójának birtoka és sirja, a Tisza mellett

lakóföldet ada a kemeji részeken¹⁾ a Tiszáig, a hol most Abád rév vagyon²⁾). Hanem ez a Thonuz-apa szent István király, Takson vezér unokája, idejéig élt,

S midőn szent István király az élet ígét hirdeté,

És a magyarokat keresztelé,

Akkor Thonuz-apa, hitben gyenge lévén,

Nem akara lenni keresztyénné,

Hanem nejével együtt élve

Temettetett az abádi révbe,

Nehogy keresztelve maga s neje a Krisztussal örökké élne,

De fia Urkund keresztyénné léve él a Krisztussal mind örökre³⁾.

---

fekvő Abád esik, találjuk ma is Tomaj pusztát Külső-Szolnok vármegyében Abád tőszomszédságában. — 1270-ben az egri káptalan levele szerint (Fejérnél Cod. Dipl. VII. d. 5. köt. 367. 368. l.) a Tomaj nemzetség Abád vidékét csakugyan birta.

¹⁾ A kemeji részeken (in partibus Kemey, és nem Remey, mint jegyzőnk elsőbb hibás kiadásaiban nyomtatva volt), a Borsod vármegye szélén Alsó- és Felső-Zsolcza közt eső Kemej puszta vidéke értendő. — Hogy ezen Kemej puszta a régibb századokban nevezetes helység és virágzó népes egyház volt, kitetszik az épen imént idézett 1270-diki oklevélből, hol Mikó mint kemeji főesperes említettik. Az egri káptalannak egy másik 1329-diki oklevelében az újvári (aba-újvári), zombori, szabolcsi, hevesi, borsodi és borsovai főesperesek közt ugyancsak említettik Lőrincz kemeji főesperes (Laurencius Archidiaconus de Kemey) Fejérnél, Cod. Dipl. VIII. d. 3. köt. 404. l.

²⁾ Az abádi rév (portus Obad) a Tisza mellett fekvő Abád helység Külső-Szolnok vármegyében.

³⁾ Szerzőnk valamint az előbeszédet papi személyhez illő keresztyén szellemű rimes versekkel, úgy magát az egész munkát ezen az eredeti latinban is rimelő nyolcz soros versekkel rekeszti be, melyeknek alakját fordításomban lehetőleg hiven visszaadni ügykeztem.

T a r t a l o m.

	Lap.
I. Fejezet. Scythiáról	3
II. Fejezet. Honnan van a Hungarus nevezet?	6
III. Fejezet. Álmos első vezérről	7
IV. Fejezet. Álmos vezérről	8
V. Fejezet. Álmos vezér választatásáról	—
VI. Fejezet. Esküvésökről	10
VII. Fejezet. Kijövetelökről	11
VIII. Fejezet. Rutheniáról	12
IX. Fejezet. A vezér és a ruthénok közt kötött békéről	14
X. Fejezet. A hét kún vezérről	15
XI. Fejezet. Lodomeria és Galicia városáról	16
XII. Fejezet. Miképen jöttek be Pannoniába?	19
XIII. Fejezet. Ung várról	21
XIV. Fejezet. Árpád vezérről	—
XV. Fejezet. Komárom váráról	24
XVI. Fejezet. Tarczal hegyéről	26
XVII. Fejezet. Szerencsről	27
XVIII. Fejezet. Borsodról	28
XIX. Fejezet. A bihari vezérről	29
XX. Fejezet. Miképen mentek Bihar ellen	30
XXI. Fejezet. Szabolcsról	32
XXII. Fejezet. A Nyírről	34
XXIII. Fejezet. Tas, Szabolcs és Töhötöm győzedelméről	35
XXIV. Fejezet. Az erdőelvi földről	—
XXV. Fejezet. Töhötöm okosságáról	36
XXVI. Fejezet. Miként mentek Gyeló ellen	37
XXVII. Fejezet. Gyeló haláláról	38
XXVIII. Fejezet. Mén-Marót vezérről	39
XXIX. Fejezet. Visszatértökről	40
XXX. Fejezet. Szalán vezérről	41
XXXI. Fejezet. Szerencsről való megindulásukról	42
XXXII. Fejezet. Őrs-úr váráról és Eger vizéről	—

	Lap.
XXXIII. Fejezet. Nógrád és Nyitra váráról	44
XXXIV. Fejezet. A Garan vizéről és Bars váráról	46
XXXV. Fejezet. Nyitra városáról	47
XXXVI. Fejezet. A vezérek által kiküldött kémekről	48
XXXVII. Fejezet. Árpád vezéreinek harczáról	—
XXXVIII. Fejezet. A görögök és bolgárok seregéről	51
XXXIX. Fejezet. Szalán vezér megindulásáról Árpád vezér ellen	52
XL. Fejezet. Árpád vezér győzedelméről	54
XLI. Fejezet. Árpád megindulásáról	55
XLII. Fejezet. A bolgár vezér követeiről	57
XLIII. Fejezet. Zágráb, Pozsega és Vukovárról	58
XLIV. Fejezet. A Duna szigetjéről	59
XLV. Fejezet. A bolgárok és macedónok polgáraitól	63
XLVI. Fejezet. Magyar (Megyer) révről	65
XLVII. Fejezet. Pannonia földjéről	67
XLVIII. Fejezet. Veszprém városáról	68
XLIX. Fejezet. Vas várról	70
L. Fejezet. Pannonia földulásáról	71
LI. Fejezet. Mén-Marót vezérről	74
LII. Fejezet. Öcsüb- és Velekről	76
LIII. Fejezet. Zsolt vezér öröködéséről	78
LIV. Fejezet. Lotharingia, Alemannia és Frankia földulásáról	80
LV. Fejezet. Léel és Bulcs haláláról	—
LVI. Fejezet. Otto király ellenségeiről	82
LVII. Fejezet. Az ország megállapításáról	85

Nyomatott Bécsben Jacob és Holzhausen-nél.

Rarey J. S., A lószelidítés legújabb módja. (Angolból) — frt. 85 kr.

Tartalma: Bevezetés. — Elméletem három sarkelve a ló fő jellemvonásaira alapítva. — Mint sikerül a csikót a legelőről elhajtani. — Hogy lehet a csikót fáradtság nélkül az istállóba vinni. — Gondolkozási idő. — Milyen legyen a kötőfék. — Megjegyzések a lóról. — Kísérlet ruhával. — Vélekedés a ló szaglási szokásáról. — Lóismerők uralkodó véleménye. — Powel rendszere, hogy lehet fiatal lóhoz közelíteni. — Észrevételek Powel eljárása felett, a hogy ő minden fajta lovat idomít. — Mit kell tenni a makacs lóval. — Hogy teszünk a csikóra kötőféket és hogy vezetjük. — Hogy lehet a csikót egy már idomított ló mellett vezetni. — Hogy lehet a csikót istállóba vinni és megkötni a nélkül, hogy kötőféken húzzuk. — Milyen legyen a zabola, és hogy kell a lovat ahhoz szoktatni. — A csikó nyergelése. — Hogy kell a csikóra felülhni. — Hogy kell a csikót lovagolni. — A csikó felkantározásának czélszerű módja. — Hogy kell az igen vad és rossz erkölcsű lovat hajtani. — Ha a ló nem akar indítani. — A hámphoz szoktatás. — Hogy kell befogni a lovat egyfogatu kocsiba. — Hogy lehet a lovat arra birni, hogy lefeküdjék. — Hogy járátjuk a lovat magunk után. — Hogy állítjuk meg a lovat a nélkül, hogy tartsuk.

Rice Villiam, Tigrisvadászat Indiában. Magyarította Brassai Sámuel. Szinezve nyomott négy képpel, pompás színnyomatu borítékban. Füzve 1 frt. 60 kr. kötve . . 1 frt. 80 kr.

Szalay László, Adalékok a magyar nemzet történetéhez, a 16-dik században . . . . . 2 frt. 40 kr.

Tartalma: János király és az europai hatalmasságok 1525—1528. — Verbőczy István és Verancsics Antal. — Szolimán és János Zsigmond 1540-ben. — Statistikai adatok Magyarország török korszakából. — Utazás Pozsonyból Nándorfehérvárra 1573-ban. — Békés Gáspár pályájához, és Balassa Bálint erdélyi fogságához adalék. — Erdély és a portai adó Báthori István és Kristóf alatt.

P. Szathmáry Károly, Izabella. Történeti regény. 2 kötet 2 frt. — kr.

— — Vetélytársak. Történeti reg. 2 kötet 2 frt. — kr.

Térey Pal, Angol-Skóthhoni napló 1858. és 1859. évekről 5 frt. — kr.

6 angol aczélmetszet-, közel 100 kő- és fametszetekkel. Jeles gazdasági munka, a lapok nagy elismeréssel szoltak róla.

Vas Gereben, A multak emlékei. 2 kötet . . . . . 2 frt. — kr.

— — Egy alispán. Magyar korrajz. 2 kötet . . 2 frt. 50 kr.

8/514

RÁTH MÓR-nál megjelent:

MAGYARORSZÁG CSALÁDAI

CZIMEREKKEL

ÉS LESZÁRMAZÁSI TÁBLÁKKAL.

Irta

NAGY IVAN.

I.—VI. kötet. Ára 18 frt. 80 kr.

Ezen irodalmunkban páratlan munka, melyből eddig az I., II., III., IV., V. és VI. kötetben az A, B, C, D, E, F, G, H, I betűbeli nemes családokból mintegy 3000 család ismertetése és közel 200 czimer jelent meg, — nemcsak nemzetünk történelméhez szükséges kaulauzul, de egyszersmind a magyar nemzet magvát tevő összes nemesség történeteinek, multjának és jelenének tükreül tekintethető. Ez okból, — hol még az ősök iránt kegyelet, a nemzet multja iránt tisztelet van, — egy magyar család könyvtárából sem szabad annak hiányzani.

Előfizetés a 7-dik és 8-dik kötetre: helyből hordva 4 frt. 20 krral, postán küldve 5 frt. 25 krral, még folyton elfogadtatik. Megrendelések az eddig megjelent 6 kötetre általam azonnal teljesíttetnek.

Nyomatott Bécsben Jacob és Holzhausen-nél.

This book should be returned to
the Library on or before the last date
stamped below.

A fine is incurred by retaining it
beyond the specified time.

Please return promptly.

